

Приватний вищий навчальний заклад
«Львівський університет бізнесу та права»
Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Львівська політехніка»
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛИЛИК ВІКТОР АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 336.14.027:628.4.032]:343.1(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ
БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, ВИДІЛЕНИХ НА РОБОТУ З ВІДХОДАМИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 В. А. Лилик

Науковий керівник: Ортинська Н.В., доктор юридичних наук, доцент

Львів–2019

АНОТАЦІЯ

Лилик В. А. Методика розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права», Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2019.

Дисертаційна робота є самостійною завершеною працею, у якій розроблено окрему криміналістичну методику розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами.

Перший розділ «Теоретико-правова характеристика нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Стан наукової розробленості проблеми нецільового використання бюджетних коштів та поводження з відходами» бюджет визначено як засіб розв'язання різних потреб адміністративно-територіальних одиниць України, що вимагає належного контролю з боку держави особливо щодо ефективності процесу його витрачання. Зазначено, що на сьогодні економічні потреби людства стали визначальним чинником для генерування різноманітних відходів, які негативно впливають на екологічну ситуацію та стан здоров'я населення. З огляду на це, частина бюджетних коштів обов'язково повинна виділятися на роботу з відходами, і для цього в нашій державі функціонує досить дієвий метод – програмно-цільове планування бюджету. Складність відносин у бюджетній сфері, їхнє регулювання значною кількістю нормативно-правових актів, а також велика кількість бухгалтерських та звітних фінансових документів створюють умови для зловживань у вигляді нецільового використання бюджетних коштів.

Зважаючи на те, що діяльність у бюджетній сфері є об'єктом різногалузевих досліджень, як основу для подальшої наукової розвідки, проаналізовано погляди представників економічних наук, державного управління та адміністративного права, кримінального права та кримінології, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Представники останньої групи досліджували питання розслідування порушень бюджетного законодавства (Р. Л. Степанюк), розслідування викрадень бюджетних коштів (Г. В. Мудрецька), розслідування розкрадань бюджетних коштів у вугільній промисловості (О. Ю. Камишанський), розслідування злочинів, пов'язаних із використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі (В. В. Кікінчук), діяльність оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню бюджетних коштів (І. В. Писарчук). Констатовано, що питання методики розслідування злочинів, пов'язаних із неправомірним поводженням із відходами, фрагментарно розглядали в межах досліджень щодо злочинів проти довкілля (С. О. Книженко, О. В. Одерій та Ю. М. Туровець).

Досліджено, що в Україні на сьогодні діє система суб'єктів запобігання злочинам, пов'язаним із нецільовим використанням бюджетних коштів (які визначають державну політику в цій сфері; які координують діяльність правоохоронних органів; які здійснюють правоохоронну діяльність; які впливають на стан запобігання цьому негативному явищу), проте наукових розробок, які б стосувалися методики розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, немає, що певною мірою має негативний вплив на стан протидії цьому негативному суспільному явищу.

У підрозділі 1.2 «Криміналістична характеристика нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами» обстоюється думка про те, що протидія злочинам у бюджетній сфері й надалі повинна залишатися пріоритетним завданням забезпечення економічної безпеки нашої держави. На підставі аналізу наукової літератури, законодавства та судово-слідчої практики до основних елементів криміналістичної характеристики нецільового використання

бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, віднесено: предмет посягання, типові способи вчинення злочину, особа злочинця та сліди злочину.

У досліджуваному виді злочину предметом посягання виступають витрати бюджету (державного чи місцевих), до якого належать видатки з бюджету, кредити з бюджету, погашення боргу та розміщення коштів на депозитах, придбання цінних паперів. Охарактеризовано основні ознаки бюджетних коштів та зазначено на необхідності правильного й однозначного тлумачення цього поняття, що є однією з умов розроблення окремої криміналістичної методики. Окрім того, у досліджуваному випадку має значення також розмір цих бюджетних коштів – великий та особливо великий, залежно від частини ст. 210 КК України. Спосіб вчинення злочину розглянуто через призму наявності в діях підозрюваного типових способів підготовки, безпосереднього вчинення та приховування нецільового використання бюджетних коштів. Усі способи взаємопов'язані та зумовлені відступом службової особи від визначеного законодавством порядку виконання бюджету.

Розглянуто особу злочинця, під якою розуміємо службову особу з певними повноваженнями щодо бюджетних коштів, та подано її класифікацію: 1) розпорядник бюджетних коштів; 2) отримувач бюджетних коштів; 3) службова особа, яка не є розпорядником бюджетних коштів, але має повноваження щодо їхнього використання; 4) службова особа контролюючих органів. Розглянуто можливість нецільового використання бюджетних коштів у співучасті. Типові сліди злочину традиційно проаналізовано з позиції наявності ідеальних та матеріальних слідів. Ідеальні сліди нецільового використання бюджетних коштів слідчий може отримати з пам'яті свідків та підозрюваного, а як основний матеріальний слід розглянуто документи та подано їхню класифікацію.

Другий розділ «Організація початкового етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу

з відходами» обґрунтовано тезу, що саме на початковому етапі розслідування закладаються фундаментальні основи для встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні, виявляється та збирається велика кількість доказів. Обсяг процесуальних дій, які повинен виконати слідчий на цьому етапі, залежить від слідчої ситуації. За основу для виділення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, запропоновано брати один елемент (обставину події) та наявність інформації з певного джерела.

Виокремлено три типові слідчі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування нецільового використання бюджетних коштів, окреслено стратегічне, проміжні та тактичні завдання для кожної ситуації, а також запропоновано алгоритм дій слідчого, спрямований на вирішення цих завдань. Розглянуто об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на розв'язання слідчих ситуацій. З урахуванням загальнотеоретичних положень криміналістики про систему слідчих версій, запропоновано загальні та окремі типові версії, які може висувати й перевіряти слідчий.

У підрозділі 2.2 «Особливості організації взаємодії під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами» розглянуто питання планування розслідування таких злочинів та налагодження взаємодії слідчого з іншими суб'єктами. До завдань планування віднесено: 1) визначення правильних шляхів розслідування злочинів; 2) забезпечення об'єктивності, повноти та всебічності розслідування; 3) своєчасне застосування науково-технічних і тактичних прийомів криміналістики з урахуванням особливостей кожного кримінального провадження; 4) забезпечення найбільш ефективного поєднання оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочину; 5) сприяння економії сил і засобів слідчого апарату.

Зазначено, що під час розслідування слідчий повинен приділяти належну увагу питанню взаємодії, у процесі якої він має відігравати керівну роль. Розглянуто особливості процесуальної та непроцесуальної (організаційно-

тактичної) взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, контролюючими в бюджетній сфері органами, спеціалістами та експертами.

У підрозділі 2.3 «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами» проаналізовано передбачені КПК України способи збирання слідчим доказів під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. Визначено, що слідчому найбільш доцільно проводити такі невідкладні процесуальні дії: тимчасовий доступ до документів, обшук, огляд документів, допити (свідків та підозрюваного). Схарактеризовано тактичні особливості їхнього проведення (з умовним розподілом на підготовчий, робочий та завершальний етапи), наголошено на тому, що насамперед слідчий має отримати доступ до документів, що містять інформацію, яка стосується використання бюджетних коштів виділених на роботу з відходами, проаналізувати та зіставити їх.

Подано класифікацію свідків, яких може допитати слідчий під час розслідування цього виду злочину, окреслено тактичні завдання їхнього допиту та запропоновано типовий перелік запитань, які доцільно в них з'ясувати. Допит підозрюваного розглянуто з позиції наявності чи відсутності конфлікту. Акцентовано увагу на особливості, які слідчий повинен врахувати, готуючись до його допиту, запропоновано та описано тактичні прийоми та комбінації, що можуть бути використані.

Третій розділ «Особливості наступного етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Типові слідчі ситуації та слідчі версії наступного етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами» аргументовано потребу більш прискіпливої уваги з боку науковців до розроблення проблем наступного етапу розслідування, оскільки саме в цей період збирається основний масив доказової інформації щодо розслідуваної події. Однією з важливих обставин, що визначає діяльність слідчого на цьому етапі, є наявність

підозрюваного, оскільки в такий спосіб визначаються подальші напрями розслідування. Описано типові слідчі ситуації, що виникають на наступному етапі розслідування, окреслено основні тактичні завдання слідчого для кожної з них та запропоновано типові слідчі версії, що потребують перевірки паралельно або разом із уже висунутими на початковому етапі.

У підрозділі 3.2 «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій на наступному етапі розслідування та використання спеціальних знань» розглянуто організаційно-тактичні особливості проведення огляду місця події, одночасного допиту та відібрання зразків для експертизи. Зазначено, що метою огляду місця події є зіставлення вказаної в документах інформації з реальними фактами. Описано типові ситуації, коли виникає потреба проводити одночасні допити (зазвичай вони пов'язані з розбіжностями в показаннях свідків і підозрюваного), а також ситуації, коли проводити одночасний допит не рекомендовано, запропоновано тактичні прийоми, які при цьому може використати слідчий. Подано алгоритм дій слідчого під час отримання зразків для проведення експертизи.

Істотну роль під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів відіграє використання спеціальних знань. Наведено приклади процесуальної (залучення до процесуальних дій і проведення експертиз) та непроцесуальної (організаційної) форм їхнього використання. Проаналізовано організаційно-тактичні особливості призначення судово-економічної, почеркознавчої, будівельно-технічної експертиз та технічної експертизи документів. На підставі аналізу норм наказу Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами) подано перелік типових питань, які може запропонувати слідчий відповідному експертові для розв'язання.

Ключові слова: бюджетні кошти, досудове розслідування, криміналістична характеристика, методика розслідування, нецільове використання, слідча ситуація, слідчі (розшукові) дії.

ANNOTATION

Lylyk V.A. Methods of investigation of misuse of budget funds allocated for waste management. - Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for PhD in Law in speciality 12.00.09 "Criminal Procedure and Criminalistics; forensic examination; search operations. " - Private Higher Educational Institution "Lviv University of Business and Law", National University "Lviv Polytechnic", Lviv, 2019.

The research is a self-completed work, which develops a separate forensic methodology for investigating the misuse of budget funds allocated for waste management, resulting in a number of provisions defining the scientific novelty of the thesis, namely.

The first chapter, "Theoretical and Legal Characteristics of the Misuse of Budget Funds Allocated for Waste Management", consists of two sections.

In section 1.1 "State of the scientific development of the problem of misuse of budget funds and waste management" the budget is defined as a mean of addressing different needs of the administrative-territorial units of Ukraine, which requires proper control by the state, especially regarding the efficiency of its spending process. It is noted that for today the economic needs of mankind have become a determining factor for the generation of various wastes that adversely affect the environmental situation and health of the population. Taking the foregoing into consideration, part of the budget must necessarily be allocated to work with waste, and for this purpose a fairly effective method is functioning in our country - program-targeted budget planning. The complexity of relations in the budget sphere, their regulation by a large number of legal acts, as well as a large number of accounting and reporting financial documents create conditions for abuse in the form of misuse of budget funds.

Considering that the activity in the budgetary sphere is the subject of various studies, the views of representatives of economic science, public administration and administrative law, criminal law and criminology, criminalistics and operational investigative activity are analyzed as a basis for further scientific intelligence.

Representatives of the latter group examined the question investigate violations of budget legislation (R. L. Stepaniuk), investigating the abduction budget (G. W. Mudretska) investigation of theft of budget funds in the coal industry (O. Yu Kamyshanskyy), investigation of crimes related of budget spending in agriculture (V. V. Kikinchuk), the activity of operating units to fight against misuse of budget funds (I. V. Pysarchuk). In addition, they studied the works of medical, economic and legal representatives on the issue of waste management in Ukraine. It is stated that the question of methods of investigating crimes associated with illegal handling of waste has already been examined within the study of crimes against the environment (P. O. Knyzhenko, O. W. Oderyy and J. M. Turovets).

It is summarized that in Ukraine today there is a system of subjects for prevention of crimes related to misuse of budget funds (which determine the state policy in this sphere; who coordinate the activities of law enforcement agencies; who carry out law enforcement activities; which influence the state of prevention of this negative phenomenon). However, there is no scientific development concerning the method of investigating the misuse of budget funds allocated to waste management, which to some extent has a negative impact on the state of counteraction to this negative social phenomenon.

Section 1.2 “Criminalistics characteristics of the misuse of budget funds allocated to waste management”, it is argued that counteracting crimes in the budgetary sphere should continue to be a priority for ensuring the economic security of our country. Based on the analysis of scientific literature, legislation and judicial practice, the main elements of the forensic characteristics of misuse of budget funds allocated for waste management include: the subject of the assault, the typical mode of crime, the person of the offender and the traces of the crime.

In the investigated type of crime, the object of encroachment is the expenditure of the budget (state or local), which includes expenditures from the budget, loans from the budget, repayment of debt and placement of funds on deposits, purchase of securities. The main features of budget funds are described and the necessity of a correct and unambiguous interpretation of this concept is indicated, which is one of the conditions

for the development of a separate forensic methodology. In addition, in the case under study, the size of these budget funds is also significant - large and especially large depending on the part of Art. 210 of the Criminal Code of Ukraine. The method of committing the crime was considered through the prism of the suspect's typical methods of preparation, direct commission and concealment of misuse of budget funds. All methods are interconnected and conditioned by the official's retreat from the legally prescribed budget execution procedure.

The identity of the offender is considered, which means an officer with certain powers over budgetary funds, and his / her classification is presented: 1) the budgetary authority; 2) the recipient of budgetary funds; 3) an official who is not the manager of the budget but has the authority to use them; 4) an official of the controlling bodies. The possibility of misuse of budget funds in complicity is considered. Typical crime traces have traditionally been analyzed from the point of view of perfect and material traces. The investigator can obtain the ideal traces of misuse of budget funds from the memory of witnesses and the suspect, and the main material should be considered documents, their classification is given.

The second section "Organizing the initial stage of investigating the misuse of budget funds allocated for waste management" consists of three divisions.

Section 2.1 "Typical investigative situations and investigative versions of the initial stage of investigating the misuse of budgeted funds allocated for waste management" substantiates the thesis that it is at the initial stage of the investigation that the fundamental foundations for establishing objective truth in criminal proceedings are identified and revealed the amount of evidence. The amount of procedural action that an investigator must perform at this stage depends on the investigative situation. As a basis for the identification of typical investigative situations of the initial stage of the investigation of misuse of budget funds allocated for work with waste, it is proposed to take one element (circumstance of the event) and the availability of information about it from a specific source.

The three typical investigative situations arising at the initial stage of the investigation of misuse of budget funds are outlined, strategic, intermediate and tactical

tasks for each situation are outlined, as well as the algorithm of the investigator's actions aimed at solving these tasks is proposed. Objective and subjective factors that affect the resolution of investigative situations are considered. Taking into account the general theoretical provisions of forensics in the system of investigative versions, the general and individual standard versions are proposed, which can be nominated and verified by the investigator.

Section 2.2 “Features of organizing interaction in investigating the misuse of budget funds allocated to waste management” discusses the planning of investigating such crimes and establishing the investigator's interaction with other entities. Planning tasks include: 1) identifying the right ways to investigate crimes; 2) ensuring the objectivity, completeness and comprehensiveness of the investigation; 3) timely application of scientific, technical and tactical techniques of forensics, taking into account the features of each criminal proceeding; 4) ensuring the most effective combination of operational investigative measures and investigative actions during the investigation of a crime; 5) promoting saving of the forces and means of the investigative apparatus.

It was stated that during the investigation the investigator should pay due attention to the issue of interaction in which he should play a leading role. The peculiarities of procedural and non-procedural (organizational-tactical) interaction of the investigator with operational units, controlling bodies, specialists and experts in the budget sphere are considered.

In section 2.3 “Tactics of conducting individual investigative actions at the initial stage of investigation of misuse of budget funds allocated for waste management” the methods provided by the Code of Criminal procedure of Ukraine for collecting evidences during the investigation are analyzed and requirements of the legislator therefor. It was determined that it was most expedient for the investigator to carry out the following as urgent procedural steps: temporary access to documents, searches, examination of documents, interrogations (witnesses and the suspect). The tactical peculiarities of its carrying out (with conditional division into preparatory, working and final stages) are characterized, emphasizing that, first of all, the investigator should have

access to the documents containing the information concerning the use of budget funds, to analyze and compare them.

The classification of the witnesses that may be questioned by the investigator during the investigation of this crime is given, the tactical tasks of their interrogation are outlined and a typical list of questions that are appropriate to clarify is offered. The interrogation of the suspect has been considered in terms of the presence or absence of conflict. The features that the investigator should consider when preparing for his interrogation are indicated, and the tactical techniques and combinations that can be used are described.

The third chapter “Features of the next phase of investigating the misuse of budgetary funds allocated to waste management” consists of two sections.

Section 3.1 “Typical investigative situations and investigative versions of the next stage of investigating the misuse of budget resources allocated to waste management” argues for the need for more due attention from scientists to develop problems for the next stage of the investigation, since it is within this period that the bulk of evidential information is collected of the event under investigation. One of the important factors that determines the activity of an investigator at this stage is the presence of the suspect, as this determines further directions of the investigation. Typical investigative situations occurring at the next stage of the investigation are described, basic tactical tasks of the investigator for each of them are outlined, and typical investigative versions are proposed that need to be checked in parallel or with those already advanced at the initial stage.

Section 3.2 “Tactics of conducting individual investigative (investigative) actions at the next stage of investigation and use of special knowledge” discusses organizational and tactical features of conducting an inspection of the scene, simultaneous questioning and sampling for examination. It is stated that the purpose of the scene inspection is to compare the information given in the documents with the real facts. Typical situations are described where there is a need for simultaneous interrogation (usually related to discrepancies in the testimony of witnesses and the suspect), as well as situations where

it is not recommended to conduct simultaneous interrogation. An algorithm for the investigator's action in obtaining samples for examination is presented.

The use of specialized knowledge plays a significant role in the investigation of misuse of budget funds. Examples of procedural (involvement in procedural actions and carrying out of examinations) and non-procedural (organizational) forms of their use are given. Organizational and tactical features of forensic, economic, handwriting, construction and technical expertise and technical examination of documents are analyzed. On the basis of the analysis of the norms of the Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 08.10.1998 № 53/5 (as amended) the list of typical questions that the investigator may propose to the appropriate expert for solution is presented.

Keywords: budgetary funds, pre-trial investigation, forensic characteristics, investigation technique, misuse, investigative situation, investigative actions.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лилик В. А. Бюджет України як предмет посягання у злочинах, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2017. Вип. 3. Т. 2. С. 99–102.

2. Лилик В. А. Характеристика особи злочинця у злочинах, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 123–125.

3. Лилик В. А. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Право і суспільство*. 2017. № 6. Ч. 2. С. 182–186.

4. Лилик В. А. Типові способи вчинення злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Судова та слідча практика в Україні*. 2018. Вип. 6. С. 121–125.

5. Лилик В. А. Огляд місця події під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *National Law*

Journal: Teory and Practice. 2018. Aprilie. P. 172–175.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Лилик В. А. Місцевий бюджет: поняття, значення та класифікація. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса. 8–9 грудня 2017 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. Ч. 2. С. 81–84.

7. Лилик В. А. Технічна експертиза документів під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової систем: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 6–7 квітня 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 95–97.

8. Лилик В. А. Тактика огляду документів під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Суми, 25–26 квітня 2018 р.). Суми: Сумський НАУ, 2018. Ч. 2. С. 74–77.

9. Лилик В. А. Типові способи нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Актуальні питання реформування правової системи України: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 6–7 липня 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 93–96.

10. Лилик В. А. Типові сліди злочину, пов'язаного з нецільовим використанням бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 20–21 липня 2018 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2018. С. 94–98.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, ВИДІЛЕНИХ НА РОБОТУ З ВІДХОДАМИ	25
1.1 Стан наукової розробленості проблеми нецільового використання бюджетних коштів та поводження з відходами	25
1.2 Криміналістична характеристика нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами	54
Висновки до розділу 1	88
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, ВИДІЛЕНИХ НА РОБОТУ З ВІДХОДАМИ	90
2.1 Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами	90
2.2 Особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами на початковому етапі розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами.....	112
2.3 Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами	132
Висновки до розділу 2	155
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ НАСТУПНОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, ВИДІЛЕНИХ НА РОБОТУ З ВІДХОДАМИ	158

3.1 Типові слідчі ситуації та слідчі версії наступного етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами	158
3.2 Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій на наступному етапі розслідування та використання спеціальних знань.....	172
Висновки до розділу 3	198
ВИСНОВКИ	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	209
ДОДАТКИ	232

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БК – бюджетні кошти

БК України – Бюджетний кодекс України

ВРУ – Верховна Рада України

ДБ – Державний бюджет

ДЗЕ – Департамент захисту економіки

ДФІ України – Державна фінансова інспекція України

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЗСУ – Збройні сили України

ЗУ – Закон України

КК України – Кримінальний кодекс України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КРУ – Контрольно-ревізійне управління

МБ – місцевий бюджет

н.м.д.г. – неоподаткований мінімум доходів громадян

НПУ – Національна поліція України

НС(Р)Д – негласна слідча (розшукова) дія

ОДР – органи досудового розслідування

ОМП – огляд місця події

ОМС – органи місцевого самоврядування

ОРЗ – оперативно-розшукові заходи

СОГ – слідчо-оперативна група

С(Р)Д – слідчі (розшукові) дії

ТДдРД – тимчасовий доступ до речей і документів

ТПВ – тверді побутові відходи

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Нині в Україні спостерігаємо трансформацію суспільно-політичних та економічних процесів, які, своєю чергою, створили умови для подальшого реформування наявної правової системи в напрямі європейських стандартів, а також зумовили активізацію наукових досліджень із використанням передового досвіду країн світу, у яких такі реформи були успішними.

Сучасні реалії нашого життя засвідчують потребу приділяти особливу увагу питанням безпеки нашої держави, зокрема й економічної, на яку впливають чинники законодавчого, нормативно-правового та організаційного характеру, ефективність діяльності контролюючих і правоохоронних органів. Найбільшою загрозою економіці країни виступає неефективне використання бюджетних коштів усіх рівнів. Незважаючи на достатньо скоординовану державну політику щодо протидії кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері, їхній рівень залишається досить значним, зокрема в таких галузях, як будівництво, реконструкція та ремонт державних об'єктів, дорожнє господарство, житловий фонд, сфера житлово-комунального господарства тощо.

Статистичні дані свідчать про поступове зменшення кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, відповідальність за які передбачена ст. 210 КК України. Однак досить тривожним є те, що здебільшого по таких кримінальних провадженнях нікого не притягають до відповідальності, а самі провадження або закривають, або взагалі щодо них не ухвалюють ніяких рішень. Наприклад, у 2013 р. було зареєстровано 48 випадків, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, лише в 10-ти з них повідомлено про підозру, закрито 91 провадження, а по 39 рішення не ухвалено. У 2014 р. зареєстровано 34 такі випадки, лише в 1-му повідомлено про підозру, 20 проваджень закрито, а по 33 рішення не ухвалено. У 2015 р. ця цифра становила 24/1/11/23, у 2016 р. – 14/0/4/14, у 2017 р. – 21/3/13/18, а у 2018 р. – 18/3/7/15 відповідно.

Теоретичним підґрунтям нашого дослідження стали праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених-криміналістів, а саме: Т. Авер'янової, Ю. Аленіна, О. Баєва, В. Бахіна, Р. Белкіна, В. Берназ, В. Весельського, А. Волобуєва, Л. Драпкіна, В. Журавля, А. Іщенка, В. Коновалової, Н. Клименко, В. Лисенка, В. Образцова, М. Погорецького, М. Порубова, М. Сегая, Г. Матусовського, Д. Сергєєвої, В. Тіщенко, Л. Удалової, К. Чаплинського, В. Шепітька, М. Шумила, Б. Щура, М. Яблокова та інших.

Проблеми нецільового використання бюджетних коштів та порушень бюджетного законодавства вивчали Р. Довбаш, В. Корж, О. Курман, Ю. Маслак, А. Меденцева, Г. Мудрецька, В. Нечитайло, Н. Ортинська, О. Олійник, Н. Остап'юк, І. Писарчук, Б. Романюк, А. Мовчан, Х. Грицак, В. Руфанова, Р. Степанюк, О. Титаренко, О. Тихонова, В. Черней, С. Чернявський тощо.

Актуальність пропонованої дисертаційної роботи зумовлена потребою розроблення нових підходів до розслідування нецільового використання бюджетних коштів, спричиненого процесами інформаційної глобалізації, унаслідок якої видозмінюються способи вчинення вищевказаного злочину та сліди протиправної діяльності. Окрім того, немає і фундаментальних наукових розробок щодо організаційно-тактичних основ розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, у світлі чинного кримінального процесуального законодавства та досягнень науково-технічного прогресу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано з урахуванням положень Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, Плану заходів МВС України, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України, затвердженого наказом МВС України від 08.08.2012 р. № 685 (п. 6 розділу «Правові засоби боротьби зі злочинністю»); у межах науково дослідної роботи Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та

права» протокол № 51/3 від 29 жовтня 2015 року; уточнено - протокол №7 від 25 лютого 2016 року.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертації полягає в комплексному вивченні та розробленні науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення методики розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. Для реалізації цієї мети окреслено такі основні *завдання*:

– дослідити стан наукової розробленості протидії нецільовому використанню бюджетних коштів та належному поводженню з відходами;

– виокремити криміналістично значущі елементи, що характеризують нецільове використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами та охарактеризувати їх;

– визначити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, на підставі чого запропонувати систему типових слідчих версій та алгоритм дій слідчого;

– на підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень та анкетування слідчих визначити тактичні завдання досудового розслідування, окреслити особливості взаємодії під час розслідування;

– розкрити специфіку проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами;

– визначити типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, на підставі чого запропонувати систему типових слідчих версій та алгоритм дій слідчого;

– визначити особливості використання спеціальних знань під час досудового розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами.

Об'єкт дослідження - сукупність специфічних суспільних відносин, що виникають у процесі досудового розслідування злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами.

Предметом дослідження є методика розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами.

Методи дослідження. У процесі написання дисертації використовували філософські, загальнонаукові та спеціальні методи, що забезпечили об'єктивне сприйняття досліджуваного предмета в його єдності з іншими правовими явищами.

Діалектичний метод дав змогу скласти цілісне уявлення про становлення та криміналістичне забезпечення протидії нецільовому використанню бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами (підрозділи 1.1, 1.2). *Догматичний метод* застосовували для тлумачення юридичних та фінансово-правових категорій, уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження (розділ 1). Для розкриття етапів розвитку бюджетного законодавства, практики протидії злочинам у бюджетній сфері, а також еволюції поглядів учених на проблеми розслідування використовували *історико-правовий метод* (підрозділи 1.2, 3.1). *Формально-юридичний метод* використовували під час аналізу норм чинного кримінального, кримінального процесуального, оперативного-розшукового та іншого законодавства України (підрозділи 1.1, 1.2). *Формально-логічні методи* дозволили детально усвідомити сутність криміналістичної характеристики злочину, визначити її основні структурні елементи, висунути слідчі версії та окреслити тактичні завдання досудового розслідування (підрозділи 1.2, 2.1, 3.1), сформулювати висновки та пропозиції за темою дослідження. *Системно-структурний метод* застосовували під час розгляду способу вчинення злочину, характеристики особи злочинця, специфіки предмета посягання та слідчої картини з виокремленням відповідних класифікаційних ознак, а також для визначення змісту слідчих ситуацій на початковому та наступному етапах розслідування (підрозділ 1.2, 2.1, 3.1). *Статистичний та соціологічний методи* уможливили з'ясування думки працівників окремих правоохоронних органів

щодо сучасного стану протидії досліджуваному виду злочину та проблемних питань реалізації положень кримінального процесуального законодавства України, дали змогу визначити прогалини в організаційному й тактичному забезпеченні проведення окремих слідчих (розшукових) дій (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали вивчення кримінальних проваджень про злочини, передбачені ст. 210 КК України, що перебували в провадженні органів досудового розслідування впродовж 2013–2018 рр.; дані анкетування слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України; судова та слідча практика, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Державної аудиторської служби України, Державної фіскальної служби України за 2013–2018 рр.

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертації сформульовано низку нових положень, висновків і рекомендацій, що характеризуються науковою новизною та мають важливе теоретичне й практичне значення для науки криміналістики, теорії кримінального процесу та юридичної практики, зокрема:

вперше:

– на основі матеріалів кримінальних проваджень, вироків судів та систематизації статистичних даних досліджено сучасний стан розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, та виокремлено специфічні особливості, що утруднюють розслідування: специфіка формування видатків бюджету, специфіка роботи з відходами та їхні види, необхідність використання спеціальних знань;

– розроблено алгоритми дій слідчого залежно від слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами;

удосконалено:

– окремі положення вчення про механізм злочину та відображення слідів злочину в навколишньому середовищі;

– криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних із порушенням бюджетного законодавства, та розуміння змісту її окремих структурних елементів (предмета злочину, способу вчинення злочину, особи злочинця та слідів злочину);

– методи виявлення та фіксації криміналістично значущої інформації про нецільове використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами;

– рекомендації щодо організації та проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду, допиту, обшуку);

– положення щодо форм використання спеціальних знань під час досудового розслідування нецільового використання бюджетних коштів;

дістали подальший розвиток:

– учення про форми взаємодії органів досудового розслідування Національної поліції України з оперативними підрозділами Національної поліції України, Державною казначейською службою України, Державною аудиторською службою України, Державною фіскальною службою України, Державною екологічною інспекцією України та іншими контролюючими органами;

– погляди на розуміння типової слідчої ситуації та типової слідчої версії, а також їхнє значення для формування окремої криміналістичної методики.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені у дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній роботі* – сформульовані та викладені теоретичні положення, узагальнення та рекомендації мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для наук кримінального процесуального права, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Вони сукупно утворюють підґрунтя для подальшого вдосконалення й розвитку методики розслідування окремих видів злочинів;

– *навчальному процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», а також у процесі підготовки підручників, посібників, лекцій і методичних матеріалів, під час проведення семінарських і практичних занять із кримінального процесу та криміналістики;

– *практичній діяльності* – положення й висновки дисертації можуть бути використані для формування фахової правосвідомості здобувачів вищої освіти юридичних ЗВО та працівників органів досудового розслідування Національної поліції України.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно, є особистим дослідженням, а отримані результати мають наукову новизну.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення дисертації неодноразово доповідались та обговорювались під час таких міжнародних науково-практичних конференцій: «Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики» (м. Одеса, 8–9 грудня 2017 р.); «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи» (м. Дніпро, 6–7 квітня 2018 р.); «Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри» (м. Суми, 25–26 квітня 2018 р.); «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Дніпро, 6–7 липня 2018 р.); «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Харків, 20–21 липня 2018 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 239 сторінок, із них 183 – основного тексту, 23 сторінки – список використаних джерел (усього 244 найменування), 4 додатки розміщені на 8 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, ВИДІЛЕНИХ НА РОБОТУ З ВІДХОДАМИ

1.1 Стан наукової розробленості проблеми нецільового використання бюджетних коштів та поводження з відходами

У фінансовій системі будь-якої держави, а отже й України, особлива роль належить бюджету. Завдяки йому фінансуються заходи економічного та соціального розвитку, за потреби перерозподіляється частина фінансових ресурсів між адміністративно-територіальними одиницями, забезпечується контроль за станом виробництва тощо. Проте в цій сфері важливим аспектом є потреба зниження фінансових ризиків і можливих несприятливих наслідків ухвалення рішень, які прямо впливають на процес витрачання бюджетних коштів (далі – БК). Тому науковий інтерес становлять питання не лише правової регламентації здійснення видатків, а й налагодження ефективного контролю за використанням БК.

В Україні це питання набуває дедалі більшої актуальності, адже, незважаючи на спроби законодавця зробити процес витрачання БК прозорим та зрозумілим, проблеми законності, раціональності, економічності та додержання цілей їхнього витрачання у процесі виконання бюджетів різних рівнів залишаються актуальними. Послаблення функції контролю з боку держави та органів місцевого самоврядування призвело до частих зловживань у фінансово-економічній галузі – нецільове, неефективне та незаконне використання БК керівниками різних рівнів, розкрадання державного та комунального майна тощо. Окрім того, якщо такі кошти неефективно витрачаються в екологічній сфері, це може призвести до екологічних катастроф, завдати шкоди життю чи здоров'ю населення. Зростання економіки й сфери споживання супроводжується наростанням негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище шляхом збільшення як обсягів

відходів, так і їхніх видів. На сьогодні в Україні економічні потреби людства виявилися більш сильним визначальним чинником для генерування різноманітних відходів, ніж ініціативи та заходи щодо запобігання їм.

Яскравим прикладом цього, можна назвати критичну ситуацію з вивезенням твердих побутових відходів (далі – ТПВ) у Львові, яка активно почала розвиватися після трагедії на Грибовицькому сміттєзвалищі з літа 2016 р. [1]. Відтоді, незважаючи на залучення коштів як з місцевого, так і державного бюджетів, проблема залишилася нерозв'язаною.

Бюджет, як вважає Г. А. Семенов, є складною економічною категорією, оскільки становить систему економічних відносин, що складаються в суспільстві в процесі формування, розподілу й використання централізованого грошового фонду країни, призначеного для задоволення суспільних потреб. Ці відносини, на думку науковця, мають таку структуру: 1) між державою й підприємствами в процесі мобілізації доходів, накопичення і фінансування з бюджету; 2) між державою і населенням в процесі розподілу й перерозподілу національного доходу; 3) між ланками бюджетної системи при бюджетному регулюванні. Бюджетні відносини функціонують у двох визначених формах – суспільних й організаційних. Завдяки організаційним формам стає можливим використання бюджету для забезпечення міжтериторіального розподілу суспільного продукту, регулювання народногосподарських пропорцій, управління економічними процесами на макро- та мікрорівні [2, с. 122].

Місцеві бюджети, з одного боку, розглядають як організаційну форму мобілізації частини фінансових ресурсів у розпорядження місцевих органів самоврядування, а з іншого – як систему фінансових відносин, що складаються між місцевими та державними бюджетами, а також усередині сукупності місцевих бюджетів. Насправді їх можна назвати балансовими розрахунками доходів і витрат, які накопичуються та витрачаються на відповідній території. Це фінансова база органів місцевого самоврядування та вагомий чинник розвитку конкретного регіону, основний канал доведення до населення кінцевих результатів суспільного виробництва, що спрямовується на суспільне споживання.

До 2015 р. в Україні діяла система бюджетних відносин, заснована на централізованій моделі, основні риси якої були успадковані від адміністративно-командної системи управління. Це насамперед проявлялося в залежності місцевих бюджетів від державного внаслідок збереження пріоритетності нормативного методу розподілу бюджетних коштів та високій частці трансфертів у доходах місцевих бюджетів. На сьогодні за кількістю місцевих бюджетів наша держава серед європейських країн поступається тільки Франції. Як зазначають І. М. Макарчук, В. В. Малишко та А. О. Пучко, для того щоб місцеві бюджети стали дієвою основою самостійності місцевої влади, потрібно переходити до децентралізації державних фінансів та надання органам місцевого самоврядування можливості самостійно встановлювати перелік місцевих податків і зборів та їхні ставки відповідно до виконуваних ними функцій [3, с. 641].

За офіційними даними Міністерства фінансів України, у 2017 р. затверджено 10 101 місцевий бюджет різних рівнів (міст обласного значення, бюджети об'єднаних територіальних громад, районні, обласні, сільські, селищні бюджети), у 2018 р. їх було затверджено 9016, а у 2019 р. – 8543 [4].

Одним із головних інструментів регулювання економічних процесів в умовах розвитку ринкової економіки виступає бюджетна політика, основним призначенням якої є перерозподіл результатів економічного зростання й використання національного багатства, що, зі свого боку, створює стимули для подальшого сталого розвитку суспільства. М. М. Петричко та М. М. Басара вважають, що бюджетна політика – це сукупність прийомів та методів бюджетного регулювання, які діють як важіль впливу на економічні, соціальні та стратегічні цілі країни та забезпечують цілеспрямовану діяльність держави щодо формування та використання державних фінансових ресурсів [5, с. 579–580].

Діяльність у бюджетній сфері є об'єктом різногалузевих досліджень, результати яких визначаємо як основу для формування наукових рекомендацій із методики розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами.

Насамперед звернемо увагу на дослідження представників економічних наук, що відбулися на рівні дисертацій. Науковці досліджували різноманітні питання, пов'язані з оптимізацією бюджетного процесу, покращенням бюджетної політики, формуванням та використанням коштів державного та місцевого бюджетів, налагодженням ефективного контролю за використанням бюджетних коштів у різних галузях народного господарства тощо.

З'ясуванню ролі бюджетної системи в регулюванні економічного розвитку країни присвятив свої дослідження І. Я. Чугунов. Науковець виділяє такі етапи становлення бюджетної системи та її регулюючої функції в Україні: 1) початковий етап становлення (1992–1994 рр.), який характеризується незадовільним рівнем регулювальної функції бюджетної системи, наявністю значного розміру дефіциту бюджету, нарощуванням обсягів державного боргу, недосконалим регулюванням міжбюджетних відносин; 2) етап часткового збалансування бюджетної системи (1995–1997 рр.), який характеризується недостатнім рівнем регулювальної функції бюджетної системи, нарощуванням заборгованості зі сплати до бюджету податків та зборів, скороченням обсягу державного боргу, поступовим упровадженням казначейської системи виконання бюджету; 3) етап подальшого збалансування бюджетної системи (з 1998 р.), який характеризується задовільним рівнем регулювальної функції бюджетної системи, впровадженням програмно-цільового методу планування бюджету, реформуванням міжбюджетних взаємовідносин, нормативно-законодавчим урегулюванням бюджетного процесу шляхом прийняття Бюджетного кодексу України (далі – БК України), поетапним запровадженням казначейського обслуговування місцевих бюджетів, скороченням обсягів дебіторської та кредиторської заборгованості бюджету [6, с. 26–27].

Т. В. Жибер досліджує питання бюджетного процесу та можливостей його оптимізації в Україні. Вона вказує, що на початку розбудови бюджетної системи України активно використовували досвід інших країн, зокрема Франції, яка надавала фінансову й технічну допомогу у впровадженні казначейської системи касового виконання бюджету. Подальше вдосконалення бюджетного процесу в країні обумовлене високим рівнем концентрації доходів у центральному бюджеті,

що підриває фінансові основи місцевого самоврядування. Для підвищення ефективності бюджетного процесу науковець пропонує вдосконалювати такі його складники: 1) систему обміну інформацією між учасниками бюджетного процесу впродовж складання проекту державного бюджету; 2) реалізацію права законодавчої ініціативи та затвердження проекту Державного бюджету України Верховною Радою України (далі – ВРУ); 3) розмежування бюджетних повноважень органів влади, фінансових органів та розпорядників коштів упродовж бюджетного процесу, контроль за реалізацією їх бюджетних повноважень [7, с. 1, 14].

Досліджуючи питання бюджетної політики, Л. В. Лисяк доходить висновку, що її методологічною основою є теорія державних фінансів. Як фінансова категорія вона відображає фінансові відносини в перерозподілі валового внутрішнього продукту з метою досягнення визначених суспільством цілей. Бюджетна політика повинна створювати сприятливі умови для задоволення потреб та розв'язання тих проблем суспільства, які не повною мірою вирішує ринковий механізм саморегулювання. Її сутність найбільш повно розкривається у її взаємопов'язаних функціях: 1) регуляторній, яка полягає у впливі на структуру виробленого продукту та факторів виробництва, залучених до процесу його створення; 2) розподільчій, тобто здійснення перерозподілу створеного валового внутрішнього продукту; 3) стабілізуючій, що реалізує забезпечення ефективного використання факторів виробництва, стабільного рівня цін, рівноваги платіжного балансу, високих і рівномірних темпів економічного зростання [8, с. 7–8].

У дисертації «Формування бюджетних коштів України в умовах ринкової трансформації економіки (теорія і практика)» Ю. І. Ляшенко з'ясовує економічні умови формування БК на етапі ринкових перетворень в Україні та розглядає податкову систему як основу формування БК, пропонує ввести в податкову систему України формування державних соціальних фондів (їхні кошти використовувати на пенсійне забезпечення, соціальне страхування й допомогу у разі безробіття), а також вилучити з податкової системи України економічно невиправдані податкові пільги [9].

К. В. Павлюк називає бюджет найдієвішим інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів у державі. На думку науковця, бюджет – це багатоаспектна категорія, яку можна розглядати з погляду економічної теорії, права та політики. Як економічна категорія, бюджет є системою економічних (грошових) відносин щодо створення суспільного грошового фонду, який перебуває в розпорядженні органів державної влади й місцевого самоврядування та використовується на ухвалені суспільством в особі відповідних представницьких органів економічні, соціальні, політичні цілі. В організаційно-правовому аспекті під бюджетом слід розуміти план утворення і використання бюджетних ресурсів на загальнодержавному та місцевому рівнях, який затверджується відповідними представницькими органами. У політичному аспекті бюджет – це результат компромісу різних політичних сил представницького органу влади, який своїм волевиявленням затверджує обсяг суспільного грошового фонду на плановий період і контролює його використання [10, с. 7–8]. Науковець розглядає державний бюджет (далі – ДБ) як інструмент економічного й соціального розвитку, а місцеві бюджети (далі – МБ) – як основу фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

С. О. Бобух вивчає державне бюджетування в Україні, його сутність, ефективність розподілу бюджетних ресурсів та основні напрями вдосконалення цього процесу. Науковець стверджує, що бюджетування та бюджетний процес не є тотожними поняттями, адже бюджетний процес відображає перебіг процесів складання, прийняття, виконання та звітування про виконання бюджету в рамках бюджетного періоду, а державне бюджетування – сукупність заходів, котрі відбуваються на кожному з етапів бюджетного процесу. Важливою умовою ефективності державного бюджетування є його орієнтування на результат. Обстоюється думка щодо поступової передачі бюджетного навантаження з державного бюджету на місцеві, що в кінцевому варіанті повинні співвідноситися 50 на 50 [11, с. 31, 132].

Місце місцевих бюджетів в економічній системі держави з'ясувала О. П. Кириленко. Науковець доводить, що місцеві бюджети сформувалися разом

із виникненням інституту місцевого самоврядування, вони є як у федеративних, так і в унітарних державах, на їхнє функціонування значний вплив має не лише державний устрій країни, але й національні особливості організації місцевого управління. У процесі становлення й розвитку місцевих бюджетів в Україні виокремлено такі етапи: 1) виникнення і оформлення перших земських бюджетів – від кріпосної реформи 1864 р. до жовтневого перевороту 1917 р.; 2) законодавча регламентація і відновлення місцевих фінансів і місцевих бюджетів у радянській державі – 1918–1930 рр.; 3) зміцнення командних методів господарювання, обмеження прав місцевих рад, збільшення залежності місцевих бюджетів від державного бюджету – 1930–1959 рр.; 4) розвиток демократичних засад суспільного життя, піднесення ролі місцевих рад, зміцнення місцевих бюджетів – 1959–1990 рр.; 5) відновлення інституту місцевого самоврядування в незалежній Україні, законодавче врегулювання функціонування місцевих бюджетів – триває з 1990 р. дотепер. Місцеві бюджети О. П. Кириленко розглядає як особливі фонди фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування (далі – ОМС), об'єктивна необхідність яких зумовлена розвитком демократичних засад суспільного життя [12, с. 5].

С. О. Осипенко досліджувала теоретичні засади функціонування місцевих бюджетів, сучасні тенденції їхнього формування в умовах децентралізації та вишукувала шляхи для їхньої оптимізації. У сучасних умовах трансформації економіки України місцеві фінанси (бюджети) науковець пропонує розглядати як систему соціально-економічних відносин, пов'язану з формуванням, розподілом та перерозподілом фінансових ресурсів, потрібних для діяльності ОМС, що сприяє економічному розвитку територій, а також підвищує добробут членів територіальних громад. Можливість формування місцевих бюджетів дає змогу ОМС мати фінансову базу для реалізації повноважень, визначених Конституцією України, законами та іншими нормативно-правовими актами. С. О. Осипенко обґрунтовує потребу створення комунальних банків як альтернативного джерела формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Головним орієнтиром у діяльності таких банків має бути, разом із отриманням прибутку та збільшенням вартості його

капіталу, зміцнення фінансових основ місцевих бюджетів, фінансування розвитку об'єктів інфраструктури адміністративно-територіальних одиниць регіону [13, с. 13, 162].

Науковий інтерес до проблем державного та місцевого бюджетів виявляли також і представники наук державного управління та адміністративного права.

Процес формування та розподілу бюджету місцевого самоврядування досліджував О. Б. Мечинський. Оцінюючи стан бюджетних процесів в Україні, науковець стверджує, що фінансове забезпечення бюджетів побудоване за ієрархічною системою: державний, обласний, районний, бюджети самоврядування базового рівня – міські, сільські, селищні. Спостерігається практика регулювання бюджетів нижчої ланки вищими, що насправді створює за допомогою різних нормативів максимальну залежність по вертикалі бюджетів «зверху вниз». Однією з проблем для подальшого розвитку самоврядних бюджетів названо недотримання співвідношення між податковими надходженнями та дотаціями, неврахування економічного стану та позитивних тенденцій зростання загальних доходів на відповідній території [14, с. 6–7].

В. С. Толуб'як з'ясував ефективність формування доходів місцевих бюджетів в Україні. Доведено, що між ефективністю формування місцевих бюджетів і темпами соціально-економічного розвитку території існує тісний взаємозв'язок. До визначальних передумов ефективного формування бюджетної політики на місцевому рівні віднесено її прозорість та інформованість громадськості про результати реалізації цієї політики. Як одна з основних причин неефективного формування місцевих бюджетів названо перерозподіл податків на користь державного бюджету, що призводить до збільшення з року в рік дотацій. З огляду на це, запропоновано сприяти розвитку малого підприємництва та посилення податкової автономії місцевих органів влади [15, с. 5–7, 11].

З'ясуванням проблем державного регулювання доходів місцевих бюджетів в Україні займалася Я. Ю. Цимбаленко. На переконання науковця, початковою метою утворення місцевого бюджету є задоволення потреб територіальної громади, яке здійснюється за допомогою ОМС через виконувані ними функції.

Місцеві бюджети як економічний інструмент державного управління мають великий вплив унаслідок проникнення бюджетних відносин у всі складники відтворювального процесу, а також унаслідок перерозподільного характеру, гнучкістю, як система бюджетних методів, що динамічно розвивається, відповідно до зміни цілей і завдань територіального розвитку. Також досліджено питання міжбюджетних відносин, які виникають між центральними органами державної влади, місцевими органами державної влади й ОМС з питань розмежування, розподілу та перерозподілу доходів і видатків між бюджетами різних рівнів бюджетної системи під час здійснення бюджетного процесу. Реформування цього процесу науковець пропонує реалізувати за такими напрямками: 1) реформування бюджетної класифікації України й бюджетного обліку; 2) виділення бюджетних зобов'язань; 3) удосконалення середньострокового фінансового планування; 4) удосконалення й розширення сфери застосування програмно-цільових методів бюджетного планування; 5) упорядкування процедури складання й розгляду бюджету [16, с. 5–8, 13].

Бюджетні правовідносини в Україні досліджує В. Д. Чернадчук. Вони розглядаються, з одного боку, як вид публічних, а з іншого – економічних відносин, призначенням яких є забезпечення бюджетного фінансування публічних потреб. Саме наявність публічного інтересу надає економічним відносинам фінансової форми та спонукає державу регулювати частину грошового обміну імперативним методом. Запропоновано виокремлювати загальний, спеціальний (видовий) і первинний об'єкти бюджетних правовідносин. Загальним об'єктом є БК, з приводу яких виникає правовий обов'язок між суб'єктами цих відносин. Спеціальним (видовим) об'єктом є БК окремих видів бюджетних правовідносин, а первинним – матеріальний чи нематеріальний результат дій, з приводу якого виникає правовий зв'язок між суб'єктами бюджетних правовідносин (бюджетний трансферт, бюджетний запит). Суб'єктами бюджетних правовідносин є держава, адміністративно-територіальні одиниці, територіальні громади в особі уповноважених органів, органи державної влади та ОМС [17, с. 9, 12–13].

Фінансово-правовий аналіз структури бюджету в Україні провела К. О. Токарєва. У дисертації автор досліджує бюджетну систему України загалом та її горизонтальну та вертикальну структури. На переконання науковця, основними властивостями бюджету як економічної категорії є: 1) бюджетні відносини є засобом розподілу (перерозподілу) ВВП між виробничою та невиробничою сферами; 2) вони опосередковують рух коштів, що перебувають у розпорядженні компетентних органів; 3) під час їхньої реалізації забезпечується виконання функцій держави та ОМС. У правовому сенсі бюджет характеризують такі ознаки: а) фінансовий план відповідного фінансово-правового утворення; б) затверджений у формі нормативно-правового акту (закону або рішення); в) закріплює юридичні права й обов'язки учасників бюджетних відносин; г) має універсальний характер, оскільки його показники охоплюють усі сфери та галузі економічного й соціального розвитку держави; д) забезпечує зв'язок усіх ланок бюджетної системи; е) має періодичний характер (термін дії лише протягом календарного року); є) спеціальна процедура прийняття лише представницьким органом (ВРУ та місцевими радами). Бюджетну систему держави розглянуто з позиції сукупності державного та місцевих бюджетів, побудованої з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіального устрою врегульованої нормами права, як про це і зазначено в ст. 2 БК України. Горизонтальну структуру бюджетів формують доходи та видатки таких бюджетів, а вертикальну – загальний і спеціальні фонди [18, с. 13, 15, 36–37, 67].

Є. С. Овсянніков з'ясовує питання правового регулювання виконання бюджетів за видатками в Україні. Увага науковця приділена з'ясуванню змісту та структури бюджетних видатків, виконанню Державного та місцевих бюджетів за видатками й здійсненню контролю за їхнім виконанням. Обґрунтовано тезу про те, що бюджети мають велике значення для реалізації соціальних та економічних прав громадян. На думку науковця, бюджетні видатки становлять відносини, урегульовані нормами бюджетного права, що виникають з приводу здійснення програм і заходів, передбачених законом про бюджет на відповідний рік, на виконання державою та територіальними громадами своїх функцій, для

здійснення чого відбувається рух грошових коштів з єдиного казначейського рахунку до розпорядників і одержувачів БК, що характеризується кількісними, строковими й цільовими параметрами, порушення яких призводить до настання визначеної законом відповідальності. Є. С. Овсянніков виокремлює та характеризує такі види класифікацій бюджетних видатків та кредитування: 1) програмну; 2) відомчу; 3) функціональну; 4) економічну. Автор переконаний, що багатоманіття класифікацій бюджетних видатків не є зайвим, а полегшує реалізацію кожної стадії бюджетного процесу. Контроль за виконанням бюджетів поділено на поточний і наступний, внутрішній і зовнішній. Центральну роль у цьому процесі виконує Державна казначейська служба України. Також активну участь у питаннях зовнішнього контролю відіграють Рахункова палата та Державна аудиторська служба України [19, с. 41, 49–56, 208].

Не менш важливим є з'ясування повноважень розпорядників бюджетних коштів. Це питання досліджувала Н. Я. Якимчук, яка до системи методів розподілу грошових коштів, мобілізованих до фондів бюджетної системи України, відносить: 1) фінансування (бюджетно-кошторисне, програмно-цільове); 2) кредитування; 3) інвестування; 4) погашення фінансових (боргових) зобов'язань. Зазначено, що відповідно до чинного законодавства, розпорядником БК може бути: бюджетна установа; організація, яка вже є суб'єктом бюджетних правовідносин, але одержує бюджетні асигнування лише згідно із статусом розпорядника; організація, керівник якої має особливу службову правосуб'єктність і здатність виступати законним представником бюджетної установи, діє від імені організації, реалізуючи її законний інтерес та повноваження в бюджетних правовідносинах. Спільним для всіх розпорядників БК є те, що вони на певний час наділяються спеціальними адміністративно-господарськими повноваженнями, які надаються їм в ході бюджетного процесу у вигляді бюджетних асигнувань, а вищестоящі – наділяються спеціальними бюджетно-правовими організаційно-розпорядчими та контрольними повноваженнями щодо нижчих розпорядників БК. Статус розпорядника є тимчасовим, і його правове положення визначається стадією бюджетного процесу

– складанням, розглядом, затвердженням, виконанням бюджету чи звітуванням за його виконання [20, с. 9–10, 22–26].

Яким є процес витрачання коштів місцевих бюджетів, з'ясувала О. О. Бойко-Слобожан. Науковець дослідила теоретико-правові аспекти витрат місцевих бюджетів, особливості правового регулювання їхніх окремих структурних елементів, а також проаналізувала досвід зарубіжних держав щодо правового регулювання витрат місцевих бюджетів та можливість його використання в національному законодавстві. Під витратами місцевих бюджетів дослідниця розуміє кошти бюджету, що спрямовуються на здійснення програм і заходів, пов'язаних із виконанням визначених законом делегованих державних та власних повноважень, джерелом здійснення яких є надходження до місцевих бюджетів, включаючи міжбюджетні трансферти, що надаються з державного бюджету місцевим бюджетам. Структура місцевого бюджету охоплює надходження та витрати бюджету. Надходження бюджету складаються з доходів бюджету, повернення кредитів до бюджету, коштів від місцевих запозичень, повернення БК з депозитів, надходження внаслідок продажу / пред'явлення цінних паперів. До витрат бюджету віднесено видатки бюджету, надання кредиту з бюджету, погашення боргу, розміщення БК на депозитах, придбання цінних паперів та квазіфіскальні операції. На думку О. О. Бойко-Слобожан, наявна в Україні система витрат місцевих бюджетів сьогодні не відповідає очікуванням та потребам місцевого самоврядування, не дозволяє створювати та підтримувати сприятливе середовище для всебічного розвитку людини, захисту її прав, самореалізації, надавати населенню територіальних громад якісні та доступні публічні послуги. Із законодавчих норм, підсумовує науковець, впливає, що ОМС насправді відсторонені від формування місцевої бюджетної політики на стадії планування розрахункових показників місцевих бюджетів [21, с. 77, 153, 203].

Відповідальність за нецільове використання БК у системі заходів фінансово-правового примусу досліджував С. О. Полосін – представник наукової спільноти Російської Федерації. Науковець вивчає систему засобів фінансово-правового

примусу в Росії, принципи застосування бюджетних засобів примусу та механізм реалізації відповідальності за нецільове використання БК. Науково-практичний інтерес для нас становлять міркування про те, що застосування гіпотези та диспозиції правової норми до певної суспільної відносини і є процесом правової кваліфікації, а її результатом є встановлення в діях особи складу конкретного правопорушення. Також доцільно звертати увагу, що існує різниця між суб'єктами бюджетного правопорушення та суб'єктами адміністративного правопорушення в бюджетній сфері. Науковець подає форми, способи та особливості вчинення нецільового використання БК. Типові ситуації вчинення нецільового використання БК згруповано та розглянуто в такий спосіб: 1) керівником органу, головним бухгалтером чи іншою уповноваженою особою прийнято рішення про використання БК на цілі, що не відповідають правовим підставам їх надання; 2) уповноваженою особою прийнято рішення про скерування коштів бюджету бюджетної системи за відсутності правової підстави їх надання. Самі ж способи, пов'язані з порушенням принципу цільового характеру бюджетних витрат, також класифіковані на дві великі групи та підгрупи [22].

Серед досліджень представників вітчизняної науки кримінального права та кримінології насамперед варто виділити дисертації В. Я. Громко, О. М. Олійника, В. М. Руфанової, О. О. Титаренко та О. Ю. Шиян.

Однією з особливостей нецільового використання БК є його вчинення спеціальним суб'єктом – службовою особою. У своєму дослідженні В. Я. Громко доходить висновку, що внаслідок «удосконалення» законодавства про відповідальність службових осіб у Кримінальному кодексі України можна нарахувати шість таких спеціальних суб'єктів, зокрема: будь-яка службова особа; «публічна службова особа»; службова особа юридичної особи; особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; особи, які надають публічні послуги. Окрім дослідження загальних засад кримінально-правової оцінки вчинення злочину службовою особою, науковець з'ясовує поняття та нормативне закріплення статусу службової особи як

обставини, що обтяжує кримінальну відповідальність, окреслює межі відповідальності за вчинення злочину службовою особою та пропонує шляхи вдосконалення кримінального законодавства в частині встановлення відповідальності за вчинення злочину службовою особою [23].

Досліджуючи проблематику запобігання нецільовому використанню БК в Збройних силах України (далі – ЗСУ), О. М. Олійник розглянув незаконне використання БК як об'єкт кримінологічних досліджень, установив кримінологічні детермінанти цього негативного явища, запропонував основні напрями запобігання незаконному використанню БК у ЗСУ. Науковець зазначає, що управління коштами, виділеними на потреби ЗСУ, має забезпечуватися застосуванням програмно-цільового методу формування й виконання бюджету ЗСУ, який він вважає загально визнаною найбільш прогресивною технологією управління фінансовими ресурсами держави. Незаконне використання БК розділено на кілька груп: 1) незаконне використання БК у сфері закупівель товарів, оплати виконаних робіт і надання послуг; 2) незаконне використання БК під час будівництва та придбання на вторинному ринку житла для військовослужбовців ЗСУ; 3) незаконне використання БК у процесі оплати речового забезпечення й харчування; 4) незаконне використання БК, пов'язане з управлінням військовим майном та його використанням. За результатами узагальнення статистичних даних зроблено висновок, що переважна більшість бюджетних зловживань припадає на три основні напрями роботи військового відомства – утримання особового складу, закупівля й модернізація озброєння, будівництво службового житла. З'ясовано причину латентності цього виду злочину та зроблено висновок, що основними чинниками цього є: неналежний контроль, корупція, фахова підготовка злочинців. Серед криміногенних чинників, які впливають на поширення явища незаконного використання БК у ЗСУ, розглянуто воєнно-політичний, бюджетний і соціально-економічний детермінуючі комплекси. Як основні шляхи запобігання цьому небезпечному явищу О. М. Олійник розглядає: а) протидію корупції та її проявам; б) удосконалення нормативно-правового забезпечення; в) зміну пріоритетів

соціально-економічної політики держави у воєнній галузі; г) удосконалення бюджетної політики у сфері оборони та підвищення фінансового контролю за діяльністю розпорядників бюджетних коштів; д) посилення ролі громадського впливу на законність бюджетного процесу [24].

В. М. Руфанова запропонувала кримінологічну характеристику злочинів, пов'язаних із незаконним використанням БК, посилаючись на те, що до цього часу дослідження таких криміногенних детермінант не проводилося. Науковець стверджує, що найбільш ураженими від цих злочинів є промисловість, освіта, агропромисловий комплекс, охорона здоров'я, соціальна сфера, транспортна галузь та паливно-енергетичний комплекс, а найбільш поширеними способами незаконного використання БК є їхнє нецільове використання, безпідставне завищення вартості товарів, робіт і послуг та службове підроблення. Вирішальну роль у розвитку цього негативного явища відіграють чинники економічного, політичного, правового та організаційно-управлінського характеру, а також фактори, пов'язані з правоохоронною діяльністю. До системи суб'єктів запобігання злочинам, пов'язаним із незаконним використанням БК, віднесено органи: 1) які визначають державну політику у сфері запобігання цим злочинам (Президент України, ВРУ, Кабінет Міністрів України та ін.); 2) які координують діяльність правоохоронних органів (Рада національної безпеки та оборони, Генеральна прокуратура України); 3) які здійснюють правоохоронну діяльність у цій сфері (прокуратура, Служба безпеки України, органи внутрішніх справ); 4) не мають цільового спрямування на запобігання таким злочинам, але їхня діяльність впливає на стан запобігання (ОМС, місцеві органи виконавчої влади, Рахункова палата, Державна фінансова інспекція України, Державна казначейська служба України, Державний комітет фінансового моніторингу Антимонопольного комітету України) [25, с. 8–9, 12–13].

Дослідженню сучасних проблем криміналізації бюджетної сфери та діяльності органів внутрішніх справ щодо запобігання злочинам, пов'язаним із незаконним використанням бюджетних коштів, присвячено монографію В. М. Руфанової та О. О. Титаренко. У цій праці виділено

кримінологічну групу злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів, проаналізовано їх кримінологічні показники, виділено особливості особи злочинця. Проаналізувавши чинне законодавство та наявні наукові думки щодо актуалізованої проблеми, автори монографії дійшли висновку, що поняття «злочини, вчинені з використанням БК» є тотожним поняттю «злочини, пов'язані з незаконним використанням БК». Особливістю цих злочинів є те, що вони вчиняються на стадії виконання бюджету за видатками, тобто пов'язані з використанням БК, а не їхньою мобілізацією до бюджету. Загалом під злочинами, пов'язаними з незаконним використанням БК, запропоновано розуміти суспільно небезпечні діяння, які вчиняються під час виконання бюджету за видатками або одержувачами БК в процесі надання, отримання та використання БК. Науковці виокремлюють ряд ознак, притаманних тільки таким злочинам: 1) об'єктом посягання виступають бюджетні відносини, бюджетний процес чи його складники; 2) злочини вчиняються під час виконання бюджету за видатками; 3) предметом виступають БК; 4) способом вчинення цих злочинів може бути нецільове використання БК; безпідставне завищення вартості товарів, робіт та послуг; службове підроблення документів; 5) суб'єктами можуть бути як розпорядники, так і одержувачі БК в процесі надання, отримання та використання БК; 6) учиняються як умисно, так і з необережності; 7) переважає корислива мотивація; 8) заподіюють шкоду правам та інтересам громадян, суспільству та державі. Усі злочини в бюджетній сфері запропоновано поділяти на основні бюджетні злочини (ст.ст. 210, 211, 212 КК України) та додаткові (ст.ст. 175, 191, 222, 364, 365, 366, 367 та 368 КК України) [26, с. 17, 20–21].

Проблематику кримінальної відповідальності за нецільове використання БК досліджувала О. Ю. Шиян. Науковець окреслила історію розвитку цього негативного явища в суспільстві, надала кримінально-правову характеристику нецільовому використанню БК, розглянула спеціальні питання кримінальної відповідальності за цей вид злочину. Зазначено, що складнощі кваліфікації ст. 210 Кримінального кодексу України (далі – КК України) зумовлені чітко вираженою бланкетністю її диспозиції, що дає змогу вирішувати питання юридичної оцінки

передбаченого нею злочину, а також визначати шляхи оптимізації норм про кримінальну відповідальність за цей злочин лише після опанування особливостей бюджетного законодавства. Науковець зауважує, що за останні п'ять років (2013–2017 рр.) зареєстровано невелику кількість та спостережено стійке зниження кількості злочинів, передбачених ст. 210 КК України, за якими кримінальні провадження спрямовані до суду, а також засуджених за цей злочин. Генезу кримінальної відповідальності за «нецільове використання БК...» О. Ю. Шиян пропонує поділити на чотири основні періоди: 1) виникнення кримінальної відповідальності за казнокрадство в кримінальному законодавстві (середина XVIII – перша половина XIX ст.); 2) формування кримінальної відповідальності за розкрадання у сфері державної та громадської служби (середина XIX – початок XX ст.); 3) розвиток посягання на бюджетну систему як службових (посадових) злочинів (середина XX ст.); 4) установлення та дія кримінальної відповідальності за порушення законодавства про бюджетну систему (кінець XX – початок XXI ст.). Соціальна зумовленість цього негативного явища обґрунтовується суспільною небезпекою, історичними, економічними, нормативними, соціальними та іншими чинниками. Науковець запропонував низку змін, спрямованих на вдосконалення законодавства, у якому передбачено відповідальність за нецільове використання БК [27, с. 247–253].

Кримінологічні та кримінально-правові аспекти нецільового використання БК вивчав російський учений Д. О. Бойков. У своїй дисертації він подав кримінологічну та кримінально-правову характеристики нецільового використання БК. Науковий інтерес становлять міркування науковця про причини та умови нецільового використання БК, характеристика осіб, які вчиняють такі дії, об'єктивні та суб'єктивні ознаки нецільового використання БК та кваліфікація нецільового використання БК в судовій та слідчій практиці [28].

Що стосується робіт, які виконані в рамках наукової спеціальності 12.00.09, то в контексті нашого дослідження варто назвати праці А. Б. Балоня, В. І. Василичука, О. Ю. Камишанського,

В. В. Кікінчука, В. П. Матвієнка, Г. В. Мудрецької, В. А. Нечитайла,
І. В. Писарчука, О. В. Софілканича та Р. Л. Степанюка.

Р. Л. Степанюк у дисертації «Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства» (2004 р.) надав криміналістичну характеристику цих злочинів, з'ясував питання початкового етапу розслідування (описав типові слідчі ситуації, проаналізував питання планування розслідування й подолання протидії) та особливостей тактики проведення окремих слідчих дій (виймки та огляду документів, допиту, призначення судово-економічної експертизи). Як основні елементи криміналістичної характеристики наведено та розглянуто предмет та обстановку злочину, особливості суб'єкта злочину, способи злочинів та типові сліди злочинів. Особливості в тактиці підготовки й проведення окремих слідчих дій, на думку Р. Л. Степанюка, визначаються предметом доказування, специфічністю джерел доказів, характером слідчих ситуацій і тактичним завданнями розслідування. З урахуванням вказаних чинників науковець: 1) розробив класифікацію документів – за характером наявної в них інформації, за місцем їхнього можливого знаходження, за предметом і методами вивчення; 2) визначив типові слідчі ситуації допиту підозрюваних; 3) виділив основні категорії свідків злочину, предмета їхнього допиту, можливих мотивів неправдивих показань; 4) уклав рекомендації щодо підготовки й призначення судово-бухгалтерської та фінансово-кредитної експертиз [29].

Розробленням методики розслідування викрадень БК у 2011 р. займалася Г. В. Мудрецька. У своїй дисертації вона розробила криміналістичну характеристику цього злочину, охарактеризувала особливості порушення кримінальної справи та початкового етапу розслідування, описала особливості провадження окремих слідчих дій. Як основні елементи криміналістичної характеристики викрадень БК дослідниця виокремила та детально розглянула предмет злочину (бюджетні кошти), обстановку вчинення злочину, особу злочинця (службова особа), способи викрадення БК та типові сліди. Науковець запропонувала класифікацію бюджетних коштів – за рівнем бюджетної системи, за порядком надходження до бюджету відповідного рівня, за джерелами

бюджетного фінансування, за напрямом використання та за призначенням. Вивчення специфіки злочину дало змогу Г. В. Мудрецькій: 1) розробити класифікацію документів, які містять доказову інформацію та підлягають вилученню: документи нормативного й планового характеру; документи, які містять інформацію про фінансові та господарські операції з БК; документи, які визначають статус юридичної чи фізичної особи; неофіційні документи; електронні документи; 2) визначити типові слідчі ситуації допиту підозрюваних і свідків; 3) запропонувати рекомендації щодо підготовки і призначення судово-бухгалтерської, фінансово-економічної, техніко-криміналістичної, комп'ютерно-технічної, товарознавчої та будівельно-технічної експертиз [30].

У 2014 р. В. А. Нечитайло захистив дисертацію на тему «Розслідування нецільового використання бюджетних коштів», у якій уперше визначено місце нецільового використання БК в структурі злочинів, пов'язаних із порушенням бюджетного законодавства, доведено зв'язок цієї категорії кримінальних правопорушень з іншими спорідненими злочинами (ст. ст. 175, 191, 211, 222, 364 та 366 КК України) та розкрито зміст злочинних технологій підготовки, вчинення та приховування нецільового використання коштів державних і місцевих бюджетів за пріоритетними галузями економіки (у галузі будівництва, реконструкції та ремонту державних об'єктів, житлово-комунального й дорожнього господарства, у медичній і соціальній сферах, агропромисловому комплексі). Він зауважує, що в злочинній діяльності вчинки (операції) стосовно підготовки, здійснення та приховування нецільового використання БК можуть вважатися як основними, так і супутніми. Змістовною та теоретико-прикладною є запропонована науковцем класифікація безпосередніх способів нецільового використання БК, ознак БК як предмета злочину та матеріальних слідів цього злочину. Окрім того, у дисертації розглянуто питання щодо організації розслідування нецільового використання БК на початковому етапі (виявлення нецільового використання БК, взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами, типові слідчі ситуації та програми дій слідчого) та проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування (допит свідків та підозрюваних, призначення судових експертиз) [31].

Особливості методики розслідування розкрадань БК у вугільній промисловості вивчав О. Ю. Камишанський, який окреслив сучасний стан і теоретичну розробленість цієї проблеми, запропонував криміналістичну характеристику злочину, проаналізував типові слідчі ситуації і версії, що виникають під час розслідування, розкрив особливості проведення слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань. Науковець зазначає, що вугільна галузь є найбільш проблемною, оскільки, з одного боку, вона є основним джерелом забезпечення національної економіки власними енергоресурсами, а з іншого – через невисокий технічний рівень вона є недостатньо конкурентоспроможною, важко адаптується до ринкових умов господарювання й потребує вагомій державній підтримки (собівартість видобутку вугілля є досить високою). До цікавих наукових здобутків цієї праці можна віднести характеристику суб'єкта злочину та з'ясування слідової картини злочину. Суб'єкт учинення досліджуваного злочину класифікований на дві великі групи (перебувають у штаті підприємства та поза штатом), які, своєю чергою, поділено на підгрупи. До характерних матеріальних слідів злочину науковець відносить такі документи: заяву про працевлаштування, наказ про прийняття на роботу, трудову книжку, копію диплому про освіту, угоду на обслуговування розрахункового карткового рахунку, пластикову картку, табель обліку робочого часу, файли, які передаються в банк, файли бухгалтерії та банку про податкові та неподаткові відрахування, файли банку про рух коштів тощо [32].

Предметом дослідження В. В. Кікінчука стала методика розслідування злочинів, пов'язаних із використанням БК в агропромисловому комплексі. Науковець дає криміналістичну класифікацію та характеристику цих злочинів, характеризує початковий і наступний етапи розслідування, описує особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій (обшуку, огляду документів, допиту, призначення судових експертиз). Серед вагомих здобутків автора варто назвати класифікацію злочинів, пов'язаних із використанням БК (за сферою, суб'єктом, кількістю учасників, ступенем організації злочинної діяльності), включення в криміналістичну характеристику та розгляд таких елементів, як типові

способи й сліди злочину, предмет та обстановка злочину, особа злочинця. Для використання в практичній діяльності стануть у пригоді пропозиції автора щодо застосування низки тактичних операцій: «Установлення свідків», «Фіксація матеріальних слідів», «Розшук підозрюваного», «Виявлення інших епізодів злочинної діяльності», «Викриття співучасників», «Відшкодування матеріальних збитків». В. В. Кікінчук переконаний, що під час проведення слідчих (розшукових) дій важливим є використання різних тактичних прийомів, тому пропонує обов'язково призначати судово-економічну експертизу, а також розглядає ситуації, коли виникає потреба в призначенні почеркознавчої та будівельно-технічної експертиз [33].

Варто відзначити працю А. Б. Балоня, який запропонував методику розслідування злочинів, учинених із використанням службовою особою своїх повноважень. Науковець сформулював криміналістичну класифікацію злочинів, учинених із використанням службовою особою своїх повноважень, побудував криміналістичну характеристику цих злочинів, визначив розширений перелік обставин, що підлягають установленню на початковому етапі розслідування таких злочинів (типові та специфічні). У своєму дослідженні А. Б. Балонь до основних елементів криміналістичної характеристики злочинів, учинених із використанням службовою особою своїх повноважень, відносить спосіб вчинення злочину, типову слідову картину та особу злочинця. Також розглянув питання особливостей початкового етапу розслідування таких злочинів і тактика проведення окремих слідчих (розшукових) (допит підозрюваних і свідків, огляд документів, обшук, призначення експертиз) та негласних слідчих (розшукових) дій (зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, аудіо-, відеоконтроль особи, спостереження за особою, річчю або місцем, контроль за вчиненням злочину, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи) [34].

Представники науки оперативно-розшукової діяльності також зробили вагомий внесок у розробку проблем розслідування злочинів у бюджетній сфері. В.І. Василичук у 2011 р. видав монографію «Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері» [35], у 2014 р. О. В. Софілканіч

захистив дисертацію «Техніко-криміналістичне забезпечення діяльності підрозділів ДСБЕЗ МВС України з протидії злочинам у сфері економіки» [36], а у 2017 р. В. П. Матвієнко – «Взаємодія підрозділів захисту економіки Національної поліції України з іншими суб'єктами протидії злочинам у бюджетній сфері» [37].

Одним із останніх досліджень, пов'язаних із нецільовим використанням БК, є дисертація І. В. Писарчука – «Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню бюджетних коштів службовими особами» (2018 р.). У ній досліджено стан наукової розробленості проблеми протидії нецільовому використанню БК, подано економіко-правову та оперативно-розшукову характеристику нецільовому використанню БК, охарактеризовано службову особу як суб'єкт вчинення злочину, з'ясовано шляхи оптимізації правових та організаційних основ організації протидії цьому небезпечному явищу з боку оперативних підрозділів Департаменту захисту економіки (далі – ДЗЕ) Національної поліції, проаналізовано заходи з виявлення та запобігання (документування) таким злочинам. Наукове та практичне значення мають положення дисертації щодо: 1) наявності бюджетної класифікації, яка створює умови для порівняння показників Державного та місцевих бюджетів; 2) наявності та повноважень органів контролю за цільовим використанням БК (ВРУ, Комітет ВРУ з питань бюджету, Рахункова палата, КМ України, Міністерство фінансів України, Державне казначейство України, органи Державної фінансової інспекції України, Державна фіскальна служба, ОМС, ДЗЕ Національної поліції); 3) типів та характеристик особи злочинця, який вчиняє нецільове використання БК; 4) стадій взаємодії підрозділів ДЗЕ Національної поліції з контролюючими органами та їхньої характеристики; 5) характеристик загально-профілактичних заходів, що спрямовані на усунення детермінант учинення нецільового використання БК, заходів переконання та примусу, оперативного супроводження процесу цільового використання бюджетних коштів; 6) типових ознак нецільового використання БК тощо [38].

Проблемні питання поводження з відходами в Україні вивчали представники різних наук – медичних (Н. М. Коваль), екологічних (Н. М. Дербасова,

М. Б. Корбут, О. В. Луньова), економічних (Р. З. Берлінг, О. В. Горобець, І. С. Дулин, О. П. Ігнатенко) та юридичних (Т. Л. Антонова, Т. П. Козаченко, Н. О. Максименцева, В. О. Юрескул).

Гігієнічну оцінку сучасних методів знешкодження відходів фармацевтичної промисловості та непридатних медичних препаратів проводила Н. М. Коваль. Серед важливих наукових та практичних положень її дисертації можна назвати аналіз відповідної нормативної бази, описані методи (термічний, іммобілізації) знешкодження та їхні результати. Науковець доходить висновку, що чинна нормативна база не гарантує безпечного знешкодження відходів. Окрім того, особливу увагу потрібно звертати на те, щоб до відповідного відходу фармацевтичної промисловості застосовувався свій метод знешкодження [39].

У чому полягають особливості ліквідації токсичних відходів, що утворюються під час виробництва та переробки боєприпасів з'ясувала Н. М. Дербасова. Науковець зазначає, що способи утилізації боєприпасів та вибухового матеріалу на сьогодні пов'язані з утворенням великої кількості токсичних відходів, тому найбільш доцільною є їхня утилізація шляхом деструкції. Розроблено математичні моделі прогнозування деструкції тринітролоуолу і гексогену, а також універсального екологічно безпечного способу утилізації токсичних відходів, що утворюються під час виробництва й переробки боєприпасів [40].

М. Б. Корбут у своєму дослідженні з'ясувала питання щодо забезпечення екологічної безпеки звалищ ТПВ та розроблення загальної стратегії переходу на сучасні технології утилізації ТПВ. Науковець обґрунтувала доцільність застосування методу експертної оцінки інтенсивності виділення газів, які мають неприємний запах, у зоні впливу звалища ТПВ (використання біоіндикаторів), довела доцільність використання методу математичного оцінювання просторового поширення екологічної небезпеки, експериментально встановила оптимальні параметри реалізації технологічного очищення фільтратів звалищ ТПВ Анамох-бактеріями від органічних забруднень, амонійного азоту та важких металів з отриманням біогазу [41, с. 2–3].

Способи утилізації ТПВ та вдосконалення окремих ланок технологічного процесу, що підвищують його екологічну безпеку, стали предметом дослідження О. В. Луньової. Науковець аналізує основні способи поводження з ТПВ – депонування на полігонах, сміттєпереробка та спалювання. Вона наголошує, що основна екологічна небезпека полігонів ТПВ полягає в тому, що вони генерують продукти розкладання відходів – фільтрат, який забруднює водні джерела, і неконтрольно викидають в атмосферу метан та інші гази після розкладу сміття, що негативно впливає на озоновий шар Землі. Обстоюється думка про необхідність переходу від депонування ТПВ на полігонах (що не має стратегічної перспективи) до знешкодження відходів способом високотемпературного піролізу (спалювання) [42].

Специфіку економічних відносин, що складаються в процесі державного управління твердими відходами, вивчав Р. З. Берлінг. У дисертації науковець звернув увагу на теоретико-прикладні засади державного управління відходами, проблеми й завдання державного управління в цій сфері, шляхи вдосконалення управління поводження з твердими відходами. Теоретичне та прикладне значення має запропонована в праці схема формування процесу утворення відходів, їх утилізація та подальше поводження з ними. З неї вбачається, що джерелами відходів є економіка держави та населення. Самі відходи поділяються на: 1) відходи, які ефективніше використати, дотувавши їхнє перероблення; 2) відходи, які ефективніше видалити з обігу, ніж використати; 3) відходи, які неможливо використати внаслідок недосконалості технологій. Першу групу відходів утилізують або в місці їхнього утворення, або в іншому місці. Другу й третю групи відходів видаляють (у землю з консервацією на перспективу, у воду, у повітря) [43].

Економічно-екологічні аспекти поводження в Україні з ТПВ з'ясував О. П. Ігнатенко. У його праці розкрито сучасний стан та соціально-економічні проблеми поводження з ТПВ, методологічні засади розв'язання проблем поводження з ТПВ та шляхи подолання таких проблем. Науково-практичну цінність мають виявлені науковцем правові перешкоди у побудові ефективної

системи поводження з ТПВ, а також запропоновані комплекси заходів у сфері оцінки збитків від негативного впливу на навколишнє природне середовище та економічного механізму фінансування передових технологій у поводженні з ТПВ [44]. Схожу проблематику вивчав І. С. Дулин, який у своїй дисертації розкрив теоретико-концептуальні основи ефективного перероблення й знешкодження ТПВ, проаналізував еколого-економічний вплив ТПВ на навколишнє середовище на регіональному рівні та запропонував шляхи вдосконалення наявної системи поводження з ТПВ. Науковець указав на проблему відсутності в Україні вторинного перероблення ТПВ, описав переваги і вади альтернативних способів поводження з ТПВ [45].

Не менш важливим є питання регулювання поводження з ТПВ особистих селянських господарств, яке вивчала О. В. Горобець. Теоретико-прикладна цінність її дисертації полягає в розробленні схеми вибору адміністративних та економічних регуляторів щодо поводження з ТПВ особистих селянських господарств на основі виду ТПВ: інертних і мало небезпечних ресурсоцінних компонентів, небезпечних ресурсоцінних компонентів, небезпечних компонентів, що не є ресурсоцінними. Також важливим є запропонований науковцем аналіз виконання видатків у бюджетах сільських рад за статтями «Збір та вивезення сміття і відходів, експлуатація каналізаційної системи», «Житлово-експлуатаційне господарство», «Благоустрій міст, сіл, селищ» [46].

Т. П. Козаченко досліджувала механізми реалізації державної політики у сфері поводження з твердими побутовими відходами. Науковець з'ясувала науково-теоретичні засади реалізації державної політики в сфері поводження з ТПВ, результативність цього механізму та запропонувала структурно-функціональну модель його вдосконалення. Пізнавальну цінність мають пропозиції автора використовувати кластерний підхід для побудови системи комплексного управління ТПВ, відповідно до якого як кластер виступає одна з форм об'єднання схожих, пов'язаних між собою, взаємодоповнювальних підприємств і організацій, що взаємодіють з метою досягнення спільної мети, а саме: підприємства (із сортування, роздільного накопичення,

перероблення відходів, із виробництва проміжного або кінцевого продукту споживання); організації (місцеві органи контролю у сфері поводження з ТПВ, засоби масової інформації, силові структури) [47].

Правове регулювання поводження з побутовими відходами в Україні вивчала В. О. Юрескул. Науковець визначила етапи розвитку законодавства та наукової думки щодо поводження з побутовими відходами, з'ясувала сутність понять «відходи» та «побутові відходи», окреслила законодавчі вимоги щодо поводження з ними, роль і функції у цій сфері владних органів. Для нашого дослідження цікавими видаються сформульовані автором праці положення про те, що, відповідно до чинного законодавства, відходів, які не мають власника, бути не може. Як найважливіший засіб, здатний забезпечити нормальне функціонування суспільних відносин у сфері поводження з побутовими відходами, автор розглядає юридичну відповідальність і зауважує, що майже у всіх складах адміністративних проступків у сфері поводження з побутовими відходами санкцією є накладення штрафу. Однак розміри штрафів залишаються низькими порівняно з витратами на ліквідацію наслідків від їх вчинення. В. О. Юрескул висловила пропозицію класифікувати злочини у сфері поводження з побутовими відходами, що визначені КК України, за такими групами: 1) злочини, що спричинили забруднення природних об'єктів побутовими відходами; 2) злочини, які порушують установлені правила охорони природних об'єктів; 3) злочини, які порушують установлений порядок поводження з відходами та вторинними ресурсами; 4) злочини, які порушують правила забезпечення екологічної безпеки; 5) злочини, що порушують порядок надання інформації щодо побутових відходів [48]. Схоже дослідження, але щодо небезпечних відходів, провела Н. О. Максименцева, яка розкрила зміст і форми цього поняття, правові засади структурно-функціонального та процесуального забезпечення поводження з небезпечними відходами, економіко-правові засоби забезпечення поводження з небезпечними відходами та особливості юридичної відповідальності. Науково-практичний інтерес становлять висновки автора про те, що поводження з небезпечними відходами передбачає такі правові форми:

запобігання утворенню відходів, здійснення операцій поводження з небезпечними відходами та контроль за вказаними операціями й нагляд за місцями їх видалення. Розвиток законодавства у сфері поводження з небезпечними відходами розділено на такі періоди: 1) дорадянська доба розвитку законодавства у сфері поводження з відходами; 2) радянський період; 3) доба незалежності України (до і після прийняття Закону України (далі – ЗУ) «Про відходи». Правопорушення у сфері поводження з небезпечними відходами, на думку науковця, характеризуються наявністю шкоди, спричиненої життю та здоров'ю людини та навколишньому середовищу. Особливість конкретного виду юридичної відповідальності полягає в специфіці об'єкта та предмета правопорушень у цій сфері, яка пов'язана з відшкодуванням утрат, ужиття заходів, спрямованих на попередження негативного впливу, установлення заборон та обмежень діяльності суб'єктів поводження з небезпечними відходами [49].

Т. Л. Антонова вивчала проблеми адміністративно-правового регулювання поводження з відходами. Науковець розглянула теоретико-правові засади поводження з відходами, механізм адміністративно-правового регулювання поводження з відходами та забезпечення законності у сфері поводження з відходами. Важливими з теоретичного та практичного погляду є відомості про потрактування науковцями та законодавцями змісту поняття «відходи» та їхню класифікацію. На думку законодавців, це поняття має такі ознаки: 1) наявність суб'єкта-власника; 2) форма поводження з ними – утилізація чи видалення; 3) відходами можуть бути речовини, матеріали і предмети, що утворилися в процесі виробництва чи споживання, а також товари, продукція, що повністю або частково втратила свої споживчі властивості. На сьогодні процедура поводження з відходами в Україні передбачає вчинення таких дій: запобігання утворенню відходів, збирання відходів, перевезення відходів, сортування відходів, зберігання відходів, оброблення відходів, перероблення відходів, утилізація відходів, видалення відходів, знешкодження відходів, захоронення відходів, контроль за названими операціями, нагляд за місцями видалення відходів. На сьогодні одним із важливих напрямів державної політики у сфері поводження з відходами є

розроблення державних цільових програм, які сприяють реалізації державної політики, головними векторами якої є: поводження з комунально-побутовими відходами; поводження із сільськогосподарськими відходами; поводження з радіоактивними відходами; поводження з виробничими відходами. Науковець проаналізувала контрольні функції органів влади у сфері поводження з відходами та дійшла висновку, що наразі таких функцій значна кількість і нерідко вони перекликаються між собою. До особливостей адміністративної відповідальності у сфері поводження з відходами віднесено те, що склади адміністративних правопорушень визначені в різних законодавчих актах, різної юридичної сили [50].

Дещо раніше, у 2017 р., О. М. Гаврилук досліджував адміністративно-правове регулювання поводження з побутовими відходами. Науковець класифікував публічний контроль у сфері поводження з побутовими відходами за напрямками діяльності, запропонував систематизацію адміністративних правопорушень за порушення законодавства у сфері поводження з відходами шляхом їх поділу на: порушення санітарних та епідемічних норм; порушення у сфері охорони і використання природних ресурсів (охорони земель, вод і водних ресурсів, лісів); порушення, що посягають на порушення екологічних стандартів, норм, правил; порушення, що посягають на встановлений порядок управління. Ураховуючи зміст повноважень діяльності суб'єктів публічного управління у сфері поводження з побутовими відходами, автор здійснив їхній поділ на органи загальної, міжгалузевої компетенції. До останніх відніс Міністерство екології та природних ресурсів України та Державну екологічну інспекцію України [51].

Питання методики розслідування злочинів, пов'язаних із неправомірним поводженням із відходами, частково розглядалися в рамках досліджень, що стосуються екологічних злочинів (злочинів проти довкілля). Серед науковців, які займалися вивченням цієї проблематики, щонайперше треба назвати С. О. Книженко, О. В. Одерія та Ю. М. Туровця.

Зокрема, С. О. Книженко у своїй дисертації вивчала проблематику розслідування екологічних злочинів. Вона запропонувала криміналістичну класифікацію екологічних злочинів (серед них – ст. 268 КК України «Незаконне

ввезення на територію України відходів і вторинної сировини)), подала криміналістичну характеристику екологічних злочинів трьох рівнів (загальна характеристика екологічних злочинів (родова криміналістична характеристика); характеристика груп екологічних злочинів; характеристика окремих видів екологічних злочинів), виокремила та описала такі основні елементи криміналістичної характеристики екологічних злочинів як особистісні якості та рольові функції суб'єктів, предмет злочинного посягання, способи та обстановку вчинення екологічних злочинів, сліди та наслідки злочинної діяльності або бездіяльності. Окрім того, науковець розглянула типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування екологічних злочинів, подала форми взаємодії слідчого з оперативними та іншими державними органами, проаналізувала процесуальні та непроцесуальні форми використання спеціальних знань, схарактеризувала тактику проведення таких слідчих дій, як огляд місця події та допит [52].

О. В. Одерій у своїй монографії «Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля» детально розглянув поняття злочинів проти довкілля та їхнюкриміналістичну класифікацію, подав криміналістичну характеристику злочинів проти довкілля (предмет посягання, спосіб злочину, обстановка вчинення злочину, особа злочинця, типові сліди, наслідки), розкрив особливості початку кримінального провадження злочинів проти довкілля, виокремив обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування, навів типові слідчі ситуації та версії, охарактеризував особливості взаємодії органів досудового розслідування з державними та недержавними суб'єктами, указав на особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, допиту, обшук, слідчий експеримент тощо), використання спеціальних знань та профілактичної діяльності. Практичне та теоретичне значення має пропозиція щодо класифікації злочинів проти довкілля: за безпосереднім предметом посягання (наприклад, ст. 253 КК України «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля»); за способом впливу на навколишнє природне середовище (наприклад, ст. 254 «Безгосподарне використання земель»); за

обстановкою (у частині місця вчинення злочину в широкому розумінні); за специфікою об'єктів, на яких учинено екологічні злочини; за суб'єктом; за ступенем соціальної небезпеки тощо. Також цікавим є групування джерел інформації про злочини проти довкілля, груп свідків злочину та типовий перелік питань до них, рекомендації щодо роботи з різними групами документів тощо [53].

Специфіку початкового етапу розслідування злочинів проти довкілля з'ясував Ю. М. Туровець. У своєму дослідженні науковець проаналізував доктринальні та практичні підходи до формування вчення про розслідування злочинів проти довкілля, визначив основні елементи (вони майже не відрізняються від тих, що запропонувала С. О. Книженко) та надав криміналістичну характеристику злочинам проти довкілля, виокремив типові слідчі ситуації і версії початкового етапу розслідування, розкрив особливості огляду місця події, допиту, виїмки документальних джерел інформації та використання спеціальних знань. Практичну цінність мають: 1) розширена класифікації слідів злочину; 2) висування версій у трьох основних напрямках – залежно від поширеності шкідливих наслідків, від особи злочинця, від події, що відбулася; 3) використання спеціальних знань у галузі техніки та екології, організацію призначення судово-екологічної експертизи [54].

Як бачимо, проблеми регулювання бюджетних відносин, належного й ефективного використання БК, поводження з відходами досліджували представники різних наук, однак на сьогодні відсутня вітчизняна праця, у якій би комплексно було досліджено питання нецільового використання БК та розроблено окрему криміналістичну методику розслідування такого виду злочину.

1.2 Криміналістична характеристика нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами

Держава намагається належним чином урегулювати суспільні відносини у сфері забезпечення цільового використання БК. За це відповідає низка органів

державної влади, діяльність яких наразі можна оцінити як недостатньо ефективну. Зокрема, відповідно до офіційних даних Рахункової палати України, у 2013 р. нею перевірено 932 об'єкти та виявлено незаконного, а отже й нецільового, використання коштів на загальну суму 4 млрд. 894,6 млн. грн., у 2014 р. – 744 об'єкти / 5 млрд. 252,8 млн. грн., у 2015 р. – 627 об'єктів / 6 млрд. 353,8 млн. грн., у 2016 р. – 644 об'єкти / 7 млрд. 100 млн. грн., а у 2017 р. – 635 об'єктів / 6 млрд. 124,6 млн. грн. відповідно [55].

З огляду на це, можна зробити висновок, що протидія злочинам у бюджетній сфері й надалі повинна залишатися пріоритетним завданням забезпечення економічної безпеки нашої держави. Окрім того, небезпека нецільового використання бюджетних коштів пов'язана ще й із тим, що вказаний злочин є супутником розвитку сучасної української держави та є поширеним майже у всіх сферах суспільного життя – економічній, соціальній та політичній. На підтвердження цього пропонуємо думку П. П. Андрушка, який слушно вказує, що використання БК усупереч їхньому цільовому призначенню може бути способом учинення інших, більш тяжких злочинів: 1) невиконання заробітної плати, стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат (ст. 175 ККУ); 2) привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 ККУ); 3) службове підроблення та службова недбалість (ст.ст. 366 і 367 ККУ) тощо [56, с. 26–32].

У різних літературних джерелах сутність криміналістичної характеристики злочинів виражається неоднозначно, а в окремих випадках – недостатньо повно й точно. В узагальненому вигляді, пише В. Ф. Єрмолович, найповніше й найточніше практичне призначення криміналістичної характеристики можна подати в такій редакції – для підвищення ефективності розроблення й використання рекомендацій щодо аналізу слідчих ситуацій, побудови та перевірки версій, планування розслідування, організації і тактики проведення окремих слідчих дій, тактичних операцій і комбінацій, взаємодії слідчого з органами дізнання, використання допомоги громадськості з виявлення, розкриття, розслідування й попередження злочинів [57, с. 9, 15].

Виконаний історико-правовий аналіз дав змогу О. О. Бессонову дійти висновку, що криміналістична характеристика злочинів вже понад 50 років виступає інформаційною основою формування окремих (приватних) методик розслідування та виправдовує своє існування. Призначення криміналістичної характеристики науковець вбачає в наступному: 1) вона є засобом пізнання криміналістичної суті злочину та накопичення щодо нього відповідної інформації; 2) вона є інформаційною основою формування окремих криміналістичних методик розслідування; 3) вона є теоретичною базою для розробки тактичних прийомів проведення окремих слідчих дій стосовно певного виду злочинів; 4) вона є засобом суб'єкта розслідування у визначенні методики розслідування конкретного злочину з метою досягнення завдань цього виду кримінально-процесуальної діяльності; 5) її можна використовувати у практичній діяльності під час побудови інформаційної моделі вчиненого злочину, висунення версій та визначення напрямів розслідування і тактики проведення окремих слідчих дій; б) може бути основою для законодавчої ініціативи насамперед у сфері кримінального судочинства [58, с. 58, 70–71].

Р. Л. Степанюк, у запропонованій криміналістичній характеристиці злочинів, пов'язаних з порушенням бюджетного законодавства, виокремлює та детально аналізує такі її: предмет та обстановку злочинів; особливості суб'єкта злочинів; способи злочинів та типові сліди злочинів [29, с. 2]. Даючи оперативно-розшукову характеристику злочинів у бюджетній сфері, В. П. Матвієнко виокремив та схарактеризував такі її основні елементи: 1) безпосередній об'єкт, тобто встановлений законом порядок розподілу, перерозподілу й використання фінансових ресурсів у бюджетній системі держави; 2) предмет посягання – БК у великому розмірі; 3) форми злочинних порушень бюджетного законодавства – використання БК усупереч їхньому цільовому призначенню або в обсягах, що перевищують затвержені межі видатків, недотримання вимог щодо пропорційного скорочення видатків бюджету чи пропорційного фінансування видатків бюджетів усіх рівнів; 4) спеціальний суб'єкт злочину – службова особа, яка має повноваження з використання БК, дотримання вимог чинного

бюджетного законодавства [59, с. 102]. І. В. Писарчук, розкриваючи зміст оперативно-розшукової характеристики нецільового використання БК, детально аналізує такі її структурні елементи: безпосередній об'єкт та предмет посягання, способи приховування та безпосереднього вчинення, особу злочинця [38, с. 69–89, 97–102]. Ми також переконані в тому, що накопичувати криміналістично значущу інформацію про різні види злочинів та розвивати таку наукову категорію, як «криміналістична характеристика», потрібно. Це твердження підтримує й переважна більшість (87 %) опитаних нами працівників органів досудового розслідування (далі – ОДР) (Див. Додаток А).

Визначаючи елементний склад криміналістичної характеристики нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, ми керувалися наступними позиціями, що були запропоновані О. В. Одерієм: 1) криміналістична характеристика повинна давати об'єктивне уявлення про злочин; 2) перелік елементів криміналістичної характеристики не має бути жорстким, суворо визначеним, однак він має відображати специфічні особливості та властивості конкретного виду (групи) злочинів; 3) ядром, центральною ланкою криміналістичної характеристики є спосіб вчинення злочину, усі інші елементи так або так пов'язані з ним, хоча й мають самостійне значення; 4) окремий злочин становить безліч елементів, ознак, зв'язків, не всі з яких можуть мати криміналістичне значення, тож лише притаманне всім злочинам цієї групи потрібно брати до уваги [53, с. 99–100]. Отже, до основних її елементів ми відносимо: 1) предмет посягання; 2) типовий спосіб вчинення злочину у його широкому розумінні; 3) типову особу злочинця; 4) типові сліди злочину [60, с. 94].

Правильність такої позиції підтверджують і результати проведеного нами анкетування серед працівників органів досудового розслідування. На запитання з приводу того, які з елементів криміналістичної характеристики мають найважливіше значення для формування методики розслідування нецільового використання БК, було названо: предмет злочину (100 %), спосіб вчинення злочину (100 %), особа злочинця (100 %), сліди вчинення злочину (100 %) та місце вчинення злочину (100 %) (Див. Додаток А).

Усі важливі економічні, соціальні та політичні проблеми життя суспільства та громадянина відбиваються в державному бюджеті країни. Він є основним методом фінансового регулювання, механізмом, який забезпечує розподіл коштів між регіонами держави, галузями економіки, ураховуючи стратегії економічного розвитку, фінансової політики, соціальних програм та потреб ринку. Завдяки бюджету держава повинна мати можливості зосередити фінансові ресурси на важливих ділянках економіки та соціального розвитку. Відносини, які регулюються бюджетним правом, виникають у зв'язку з утворенням, розподілом і використанням централізованих фондів грошових коштів, які надходять у розпорядження держави та ОМС на відповідній території.

Предмет злочину досліджують науковці різних напрямів юридичної науки. Із позиції представників науки кримінального права досить повно його описала у своїй статті О. А. Федорчук. Вона вказує, що дослідники пропонують кілька підходів до визначення місця предмета злочину в складі злочину. Найбільш поширеною є думка, відповідно до якої предмет злочину визнається факультативною ознакою складу злочину. Інша позиція науковців полягає в тому, що предмет злочину варто відносити до ознак об'єктивної сторони злочину. Відповідно до третього підходу щодо предмета злочину, його або ототожнюють з об'єктом злочину, або взагалі не розглядають [61, с. 186–187].

У криміналістиці предмет посягання вчені розкривають через сукупність певних специфічних ознак. Наприклад, на думку М. В. Салтевського, зміст предмета посягання становлять різноманітні фізичні об'єкти, які характеризуються ознаками їхнього агрегатного стану, споживчим призначенням, фізико-хімічними властивостями [62, с. 268]. А. П. Шеремет наголошує на тому, що ознаки предмета посягання мають значення для компенсації матеріальних збитків, завданих злочином, а його характеристика важлива для встановлення особи злочинця тоді: 1) коли викрадення предмета свідчить про знання його призначення й можливостей використання; 2) коли викрадення свідчить про знання злочинцем вартості чи особливих властивостей предмета посягання; 3) якщо має місце заволодіння предметами з особливими властивостями; 4) коли

за предметом посягання можна робити висновок про специфічну мету заволодіння; 5) коли до предмета посягання має доступ певне обмежене коло осіб [63, с. 343].

Вивчаючи проблему предмета посягання, О. В. Одерійдійшов до висновку, що, на відміну від Г. А. Матусовського, М. В. Салтевського та багатьох інших криміналістів, частина науковців предмет посягання взагалі не розглядає як елемент криміналістичної характеристики. Ми підтримуємо думку науковця про те, що виключення предмета посягання із складу елементів криміналістичної характеристики певного злочину є не виправданим, оскільки саме він дозволяє із загальної групи злочинів виокремити конкретні види, визначити обстановку злочину та способи вчинення злочинної дії. Науковець додає, що в останній період з'явилися наукові праці зі спробою сформулювати окреме криміналістичне вчення про предмет злочину. Усе частіше актуалізується питання про розширення розуміння предмета злочину не тільки як матеріальної субстанції, а і як різних видів інформації (зокрема комп'ютерної) або енергії (електричної, теплової). Це відповідає сучасним тенденціям розвитку суспільних відносин і кримінально-правової науки, яка визнає предметом злочину не тільки речі, а й інформацію, енергію, майнові права, об'єкти інтелектуальної власності, безготівкові грошові кошти і бездокументарні папери [64, с. 255–257].

Ст. 210 КК України передбачена кримінальна відповідальність за нецільове використання БК, а так само здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без установлених бюджетних призначень або з їх перевищенням у супереч БК України чи ЗУ «Про Державний бюджет України» на відповідний рік, якщо предметом таких дій були БК у великих (ч. 1) розмірах або вчинені повторно чи за попередньою змовою групою осіб (ч. 2) [65]. Як бачимо, об'єктом такого злочину законодавець визнає БК, що з криміналістичного погляду в частині витрат і будуть предметом досліджуваного виду злочину.

У ст. 2 БК України вказано, що бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюють відповідно органи державної влади та органи місцевого

самоврядування протягом бюджетного періоду. БК визнають належні відповідно до законодавства надходження бюджету та витрати бюджету. До витрат бюджету належать видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів. Під видатками бюджету розуміють кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать, окрім уже названих, повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їхнього бюджетного відшкодування [66]. У ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» вжито термін «бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет)», під яким розуміється план утворення та використання фінансових ресурсів, потрібних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування. Самі бюджети класифіковано на районний, обласний, поточний та бюджет розвитку [67].

Отже, можна зробити висновок, що сучасна бюджетна система України складається з ДБ та місцевих бюджетів. ДБ є одним із важелів державного регулювання соціально-економічних процесів та найголовнішим за своїм призначенням у бюджетній системі України. Місцеві бюджети також є важливою ланкою цієї системи та за своєю чисельністю – найбільші. Їм відводиться важлива роль у соціально-економічному розвитку певної території, оскільки саме з місцевих бюджетів здійснюється фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення, засобів масової інформації, фінансуються різноманітні молодіжні програми, видатки для впорядкування населених пунктів. Місцеві бюджети безпосередньо впливають на задоволення різних потреб населення, стан та якість наданих суспільних послуг [68, с. 37–39].

Появу бюджетів у сучасному їх розумінні відносять до Середніх віків. Середньовічні держави запроваджували звіт міністрів про становище держави та визначили потребу акумулювати кошти. У XVII ст. в Англії право на затвердження бюджету було надане парламенту. Саме відтоді державний бюджет стає публічним та підлягає оприлюдненню. Згодом державні бюджети почали поділяти на державні та місцеві [69, с. 210].

У науковій літературі можна знайти понад 50 похідних значень терміна «бюджет», основними серед яких є: 1) під бюджетом особи розуміють доходи й витрати однієї людини; 2) під бюджетом сім'ї – доходи та витрати окремої сім'ї; 3) під бюджетом підприємства, установи – вхідні та вихідні грошові потоки; 4) під бюджетом часу – баланс часу людини, групи людей, конкретного заходу; 5) під бюджетом маркетингу – витрати на дослідження ринку, товаропросування та збуту товарів; 6) під бюджетом держави – централізований фонд фінансових ресурсів держави, який використовується для виконання покладених на неї функцій, передбачених Конституцією; 7) під бюджетом державних централізованих фондів – вхідні та вихідні грошові потоки централізованих фондів, які включаються до складу зведеного бюджету [70, с. 14–15].

Місцевий бюджет може складатися із загального та спеціального фондів. До загального фонду входять: 1) усі доходи бюджету, крім тих, що зараховуються до спеціального фонду; 2) всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень загального фонду бюджету; 3) кредитування бюджету; 4) фінансування загального фонду бюджету. Спеціальний фонд має формуватися з конкретних визначених джерел надходжень і використовуватися на фінансування конкретно визначених цілей. Він уміщує: 1) доходи бюджету, які мають цільове спрямування; 2) видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету; 3) кредитування бюджету; 4) фінансування спеціального фонду бюджету. У місцевих бюджетах може передбачатися резервний фонд, який формується для здійснення непередбачених видатків, що не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проекту бюджету. Резервний фонд бюджету не може перевищувати 1 % обсягу видатків загального фонду бюджету. Окрім цього, місцевий бюджет розподіляють на поточний бюджет та бюджет розвитку. До поточного бюджету включають видатки на поточне утримання та ремонт житлово-комунального господарства, установ охорони здоров'я та освіти, соціального забезпечення, культури, фізичної культури та інші видатки, що не належать до бюджету розвитку. До бюджету розвитку належать видатки на фінансування інвестиційної

та інноваційної діяльності, пов'язаної з капітальними вкладеннями та соціально-економічним розвитком, інші видатки на розширене відтворення [71, с. 7–8].

Відповідно до бюджетної класифікації, закріпленої ст. 9 БК України, доходи місцевих бюджетів класифікують за чотирма групами: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій із капіталом; трансферти [66]. До істотних недоліків системи формування коштів місцевих бюджетів Н. Б. Татарин та В. І. Муляр відносять: 1) високий ступінь концентрації фінансових ресурсів у державному бюджеті країни, що знижує значення регіональних і місцевих бюджетів у вирішенні життєво важливих для населення завдань; 2) регулюючі доходи, що відіграють панівну роль у структурі надходжень до регіональних і місцевих бюджетів, тоді як частка закріплених за територіями податкових платежів низька; 3) практично щорічна зміна видів податків, що зараховуються до місцевих бюджетів; 4) відсутність єдиних та досить стабільних нормативів відрахувань від загальнодержавних податків до місцевих бюджетів; 5) відсутність єдиних правил ув'язки місцевих бюджетів і регіональних податкових надходжень, а також науково обґрунтованої методики міжрегіонального перерозподілу доходів [72, с. 112].

Як бачимо, зараз місцеві органи влади не володіють достатніми фінансовими ресурсами для організації та управління економікою та соціальною сферою на своєму рівні. З погляду криміналістики, важливою є класифікація місцевих бюджетів на поточний бюджет та бюджет розвитку, а також наявність у такому бюджеті загального, спеціального та резервного фондів [73, с. 83–84].

Бюджет, переконані Г. Г. Старостенко та Ю. В. Булгаков, як самостійна економічна категорія є формою існування реальних, об'єктивно зумовлених розподільчих відносин, які виконують специфічне призначення – задоволення потреб як суспільства загалом, так і його адміністративно-територіальних структур у фінансових ресурсах. Економічна сутність бюджету полягає в розподілі та перерозподілі валового внутрішнього продукту між галузями економіки, верствами населення й територіями з метою підвищення ефективності економіки та добробуту населення [74, с. 74].

Ю. О. Крохіна, розглядаючи бюджет як правову категорію, виокремлює такі характерні для нього особливості: 1) це загальнодержавний фонд грошових коштів, утворений для того, щоб покращити державні видатки; 2) це фінансовий план держави, у якому відображено всі доходи й видатки; 3) бюджет – це основний фінансовий план держави, оскільки разом із цим планом існують і фінансові плани підприємств, установ, організацій. Як основний фінансовий план бюджет характеризується відповідною універсальністю та координацією [75, с. 15].

Н. О. Гуторова вказує на такі специфічні ознаки БК як предмета злочину: 1) соціальну ознаку БК, яка полягає в тому, що вони є складником суспільних відносин, які виникають у процесі розподілу, перерозподілу й використання БК, збігаються і з предметами цих відносин, і з предметами злочинного впливу; 2) фізичну ознаку, яка акцентує, що ними виступають не будь-які речі матеріального світу, а лише грошові кошти; 3) юридичну ознаку, яка свідчить, що предмет злочинів, котрі розглядаються, указані як обов'язкова ознака складу злочину в диспозиції ст. 210 КК України й можуть мати правову регламентацію в нормативно-правових актах, що регулюють розподіл, перерозподіл і використання бюджетних коштів [76, с. 104–105].

Р. І. Сибірня, А. В. Сибірний та О. В. Хомів до ознак, які характеризують БК як предмет посягання, відносять: 1) включення до бюджету будь-якого рівня, тобто кошти мають бути внесеними до складу бюджету (фінансового плану), віднесеними до певної статті доходів або видатків; 2) досягнення суми БК кваліфікуючого розміру, тобто мати великий (у тисячу і більше разів перевищувати неоподаткований мінімум доходів громадян) чи особливо великий (у три тисячі і більше разів перевищувати неоподаткований мінімум доходів громадян) розмір; 3) визначення джерел одержання та напрямів витрачання одним або кількома з чинних нормативно-правових актів і планових документів (БК України; законами; підзаконними актами вищих органів влади; рішеннями про місцевий бюджет; розписами бюджетів; планами асигнувань; кошторисами доходів і видатків; документами, згідно з якими виділено кошти з бюджету або

бюджетної установи іншим установам, підприємствам, організаціям; планами використання БК тощо) [77, с. 99].

З криміналістичного погляду БК як предмет посягання можна поділити на дві великі групи: кошти, які вже надійшли до відповідного бюджету (наявні), та кошти, які заплановані в бюджеті, але ще не отримані (планові). Предметом посягання в злочинах, передбачених ст. 210 КК України, можуть бути грошові кошти в національній або іноземній валюті чи їхній еквівалент (цінні папери, банківські метали), що їх включено до бюджетів усіх рівнів [78, с. 101].

С. М. Остафійчук пропонує виділяти такі ознаки класифікації грошових коштів: 1) за формою існування – готівкові та безготівкові грошові кошти. До готівкових належать грошові кошти в касі, до безготівкових – грошові кошти на рахунках у банках та електронні гроші; 2) за видом валюти – грошові кошти в національній валюті та грошові кошти в іноземній валюті; 3) за місцем зберігання – грошові кошти в касі, грошові кошти на рахунках в банках, електронні гроші [79, с. 263].

Залежно від суб'єкта й призначення Р. Л. Степанюк класифікує грошові кошти за такими групами:

1) розподільні: кошти, призначені для подальшого розподілу між різного рівня бюджетами, розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів; кредитні кошти, які призначені для фінансової допомоги або компенсацій з бюджету;

2) внутрішні кошти, призначені для безпосереднього витрачання на потреби державного органу, підприємства, установи або організації, основна діяльність яких відбувається завдяки коштам державного та (або місцевого) бюджету;

3) резервні кошти, тобто кошти резервного фонду відповідного бюджету, створеного для фінансування непередбачених витрат;

4) вільні кошти бюджету (вільний залишок коштів, що утворився на початок бюджетного року; доходи бюджету, додатково одержані в процесі його виконання; суми перевищення доходів над видатками);

5) складові цільові кошти, виділені з державного чи місцевого бюджету державним небюджетним установам, а також підприємствам, установам та

організаціям недержавної форми власності у вигляді цільової фінансової допомоги, бюджетної компенсації або для фінансування певних програм [29, с. 21–22].

Саме визначення бюджету законодавець здійснює через таку категорію як фінансові ресурси. Вони є матеріальними носіями фінансових відносин, їхнім джерелом виступає валовий внутрішній продукт. Фінансові ресурси – це цільові фонди грошових коштів, що сукупно становлять фінансові ресурси країни. Вони характеризують фінансовий стан економіки та водночас є джерелом її розвитку. Фінансові ресурси формуються за рахунок різних видів доходів, надходжень, відрахувань, а використовуються на розширене відтворення, матеріальне стимулювання, задоволення соціальних та інших потреб суспільства [80, с. 21]. Частина науковців розкриває зміст фінансових ресурсів не через сукупність грошових коштів, а деякі ідентифікують їх з капіталом. Однак між капіталом і фінансовими ресурсами є істотні відмінності. З одного боку, не вся сума капіталу виконує функції фінансових ресурсів, а з іншого – не всі фінансові ресурси набувають ознак капіталу [81, с. 112].

Як бачимо, бюджет є регулятором економіки, що відображає обсяги потрібних державі фінансових ресурсів та визначає конкретні напрями використання БК. Бюджет впливає майже на всі соціально-економічні процеси та потребує належної уваги з боку контролюючих органів щодо правильності та точності видатків. Із криміналістичного погляду важливим є те, що поняття бюджету розкривається через фінансові ресурси, а фінансові ресурси – через сукупність грошових коштів. Правильне та однозначне розуміння цих понять є однією з умов розроблення ефективної окремої криміналістичної методики розслідування нецільового використання БК.

До основних причин виникнення проблеми збільшення обсягів накопичення відходів, кількості полігонів і звалищ для їхнього захоронення та погіршення санітарного стану населених пунктів Т. А. Перейминовка відносить:

– недосконалість механізму збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження та захоронення відходів;

– відсутність екологічно безпечних методів та засобів поводження з відходами, що призводить до підвищення техногенних та екологічних ризиків;

– низькі темпи впровадження маловідходних технологій, створення інфраструктури у сфері поводження з відходами, зокрема небезпечними;

– недосконалість законодавства та системи державного регулювання у сфері поводження з відходами;

– відсутність єдиного органу, на який покладено функції поводження з відходами. Наразі такі функції виконують Мінекології, Мінрегіон, інші центральні й місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування [82, с. 385–386].

У ЗУ «Про відходи» зазначено, що відходи – це будь-які речовини, матеріали й предмети, що утворилися в процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їхнього утворення чи виявлення і від яких їхній власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення. Небезпечні відходи – відходи, що мають такі фізичні, хімічні, біологічні чи інші небезпечні властивості, які створюють або можуть створити значну небезпеку для навколишнього природного середовища і здоров'я людини та які потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними [83].

М. В. Сокіран вказує, що відсутність в Україні загальноприйнятої системи класифікації відходів змушує фахівців використовувати низку основних принципів поділу відходів: 1) за сферою їхнього утворення: відходи виробництва, споживання та побутові відходи; 2) залежно від фізичного стану, у якому вони перебувають: газоподібні, рідинні, тверді, сумішеві; 3) за ступенем небезпеки й характером впливу на навколишнє середовище і здоров'я людини: безпечні та небезпечні; 4) за їхньою належністю: відходи, що перебувають у власності відповідних суб'єктів, і безхазяйні відходи; 5) за суспільною корисністю: корисні й некорисні; 6) залежно від засобу подальшого поводження: ті, що можна використати, і ті, що не підлягають подальшому використанню. Водночас досить широке поширення в Україні набула класифікація відходів за джерелами

їхнього утворення, заснована на галузевому принципі (чорної та кольорової металургії, хімічної, вугільної, деревообробної галузей промисловості). Державні органи статистики ведуть облік відходів на основі матеріалів, що їх утворюють. У Національній стратегії поводження з відходами виокремлюють побутові, промислові, сільськогосподарські відходи, відходи будівництва та знесення, небезпечні відходи, специфічні відходи (відходи упаковки, батареї, батарейки та акумулятори, відходи електричного та електронного обладнання, транспортні засоби, у яких закінчився термін експлуатації, медичні відходи, осад стічних вод) [84, с. 271–272]. На нашу думку, у криміналістичних цілях та під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, доцільно використовувати Державний класифікатор відходів (ДК 005–96) [85], що дасть змогу уникнути непорозумінь та неточностей під час тлумачення того, на що саме були неправомірно витрачені (чи не витрачалися взагалі) БК.

Центральний момент у генезисі злочинної поведінки, на думку І. Ш. Жорданія, посідає спосіб. Саме спосіб вчинення злочину є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше пов'язана з властивостями інших елементів злочинної події. Спосіб учинення злочину – не просто сума або якийсь комплекс поведінкових актів, а визначена цілісна структура поведінки, що є певною системою. Ці акти поведінки – дії, операції, прийоми – сполучаються за певною ієрархією і субординацією як частини цілеспрямованої вольової діяльності [86, с. 73]. Спосіб вчинення – це система прийомів, дій, операційних комплексів, зумовлених метою і мотивами дій, психічними і фізичними якостями особи, у яких виявляються психофізіологічні й характерологічні особливості людини, її знання, уміння, навички й ставлення до різних проявів дійсності. Для кожного злочину, пише М. І. Єнікеєв, існує свій системний «набір», комплекс дій і операцій. У кожної людини також є система узагальнених дій, що свідчать про її індивідуальні особливості. Ці комплекси так само індивідуалізовані, як і папілярні узорі пальців, та сліди цих комплексів завжди залишаються на місці події [87, с. 105].

Питання способу вчинення злочину є одним із ключових не тільки в криміналістиці, а й у кримінальному праві, кримінальному процесі та судовій психології. У кримінальному праві цю категорію пов'язують з об'єктивною стороною складу злочину, а також використовують як кваліфікуючу ознаку. У криміналістиці ж найчастіше спосіб учинення злочину пов'язують з обставинами, що підлягають доказуванню.

З огляду на це, Г. Г. Зуйков до предмета доказування відніс дві групи фактів, що відображають спосіб учинення злочину: а) такі, що мають кримінально-правове значення; б) такі, що забезпечують необхідну повноту й конкретність описання способу вчинення злочину в обвинувальному висновку й обвинувальному вирокі. До фактів першої групи науковець відносить відомості, що прямо передбачені статтями Особливої частини КК України як такі, що кваліфікують учинене, а також факти, які характеризують спосіб вчинення злочину як обставини, що обтяжують відповідальність. До фактів другої групи – усе те, що дозволить відповідно до зібраних доказів описати спосіб вчинення злочину так, щоб подія злочину, ступінь суспільної небезпеки злочину й самого злочинця були охарактеризовані досить повно [88, с. 7]. На сьогодні актуальним залишається визначення способу вчинення злочину, дане Р. С. Белкіним. Видатний криміналіст під способом вчинення злочину запропонував розуміти систему умисних дій із підготовки, учинення та приховування злочину, охоплених єдиним злочинним задумом, детермінованих психофізичними якостями особи злочинця (його співучасників) і вибіркоvim використанням ним (ними) відповідних умов, місця, часу, а також урахування можливих дій (бездіяльності) з боку потерпілого та інших осіб [89, с. 359].

На думку І. В. Гори, спосіб учинення злочину охоплює систему взаємопов'язаних дій суб'єкта (або утримання від них), що вчиняються з певною послідовністю із застосуванням різних знарядь і засобів та спрямовані на досягнення мети злочину. Для криміналістичної характеристики способу вчинення злочину важливі насамперед ті його сторони, що відбиваються назовні, і відтак мають досить великий ступінь інформативності. З огляду на це, науковець

уважає, що спосіб вчинення злочину – це спосіб дій із готування, учинення та приховування слідів злочину, що характеризує криміналістично значущі відомості про виконавця йвикористовувані ним засоби та можливості їхнього застосування в розкритті злочинів [90, с. 38].

Особливим, як відзначає І. В. Писарчук, є виявлення способу вчинення нецільового використання БК. На його думку, спосіб є дією (системою дій), що використовується під час виконання певної роботи, здійснення будь-чого. Способи вчинення злочину залишають у матеріальній та інтелектуальній сферах сліди. Службові особи, що вчинили нецільове використання БК, для уникнення покарання докладають максимум зусиль до їхнього знищення або маскування. Для зазначених злочинів характерні деякі особливості слідоутворення: ззовні здебільшого вони виглядають як звичайні фінансово-господарські операції; знаряддя вчинення зазначених злочинів істотно відрізняються від знарядь вчинення загальнокримінальних злочинів; сліди здебільшого містяться в документах (управлінських, бухгалтерських, банківських, технологічних); предмети злочинного посягання (грошові кошти) можуть використовуватися під час правомірних фінансово-господарських операцій. Пошуковими ознаками нецільового використання БК можуть бути документальні факти про: безпідставне підвищення заробітної плати, невмотивовані виплати премій окремим працівникам, проведення капітального або поточного ремонту, на який не було передбачене фінансування, придбання окремих основних засобів високої вартості тощо [91, с. 532–533].

У науковому коментарі до ст. 210 КК України щодо об'єктивної сторони цього злочину вказані чотири можливі форми: 1) використання БК всупереч їхньому цільовому призначенню; 2) використання БК в обсягах, що перевищують затвержені межі видатків; 3) недотримання вимог щодо пропорційного скорочення видатків бюджету; 4) недотримання вимог щодо пропорційного фінансування видатків бюджетів усіх рівнів. Перші дві форми вчиняються шляхом дій, а третя і четверта – можуть виражатися як у діях, так і у бездіяльності

службової особи. Поняттям нецільового використання БК охоплюється також спрямування їх на видатки, фінансування яких за рахунок БК заборонено [92].

Р. Л. Степанюк переконаний, що спосіб бюджетного злочину завжди пов'язаний із прямим порушенням вимог чинного законодавства стосовно порядку й характеру зміни дохідної і видаткової частин бюджету, розподілу й використання БК. Спосіб злочинів, передбачених ст.ст. 210 і 211 КК України, науковець визначає як сукупність умисних актів поведінки (дій або бездіяльності) службової особи, спрямованих на порушення вимог бюджетного законодавства під час формування, розподілу, перерозподілу, одержання й використання БК. Наприклад, до підготовчого етапу вчинення нецільового використання БК Р. Л. Степанюк включив: 1) здійснення заходів, спрямованих на полегшення вчинення злочину, а також уникнення (відтягування) його виявлення. При цьому особа, яка готується до злочину, налагоджує особисті контакти (серед них і корупційні) або вступає в злочинну змову (із посадовими особами, від яких залежить виділення БК; з працівниками юридичної служби, бухгалтерами, своїми заступниками та іншими особами, які будуть брати участь у фінансово-господарській та управлінській діяльності установи; підприємцями, на користь яких планується спрямовувати БК; службовими особами вищих установ, правоохоронних чи контролюючих органів); 2) забезпечення отримання відповідних коштів із бюджету (підготовка та укладення угод; складання для наступного подання у відповідні органи відповідних бухгалтерських, розрахункових та інших справжніх чи підроблених документів); 3) видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють видатки бюджету всупереч установленому законом порядку (розроблення проекту та подання його на затвердження) [29, с. 37–38]. Ми повністю погоджуємося із цим переліком та хочемо додати, що, готуючись до вчинення досліджуваного нами злочину, особа може також: 1) вивчати законодавство у сфері використання БК та поведіння з відходами з метою визначення в ньому прогалин, якими можна скористатися; 2) отримання консультацій із цього приводу у фахівців чи осіб, які вчиняли подібні злочини; 3) створення фіктивних фірм, які будуть брати участь у конкурсі та «проводити» роботи, пов'язані з відходами.

Серед типових безпосередніх способів вчинення злочину стосовно наявних і планових БК Р. Л. Степанюк подає такі:

1) проведення «прямих» нецільових платежів із використанням безготівкових розрахунків (вони характерні для підприємств недержавної форми власності при використанні цільової фінансової допомоги з бюджету або передбачених певною бюджетною програмою);

2) порушення спеціальних правил використання БК, установлених чинним бюджетним законодавством на певний період;

3) використання БК в готівковій формі не за цільовим призначенням через касу установи (наприклад, кошти, що були призначені для виплати заробітної плати використовуються для оплати відряджень, господарчих потреб);

4) оформлення БК на видатки за певною передбаченою бюджетом статтею (кодом) бюджетної класифікації при фактичному витрачанні на цілі, що не відповідають характеру витрат, які можуть здійснюватися відповідно до цієї предметної категорії видатків;

5) надання БК неналежним одержувачам;

6) незаконне одержання і, відповідно, нецільове використання коштів у вигляді бюджетного фінансування, кредиту, позички або бюджетної компенсації;

7) тимчасове використання БК усупереч їхньому цільовому призначенню (установа отримує БК, кладе на депозитний рахунок, отримує прибутки, а після цього БК вже використовуються за призначенням);

8) використання БК на фінансування певної статті класифікації видатків у обсягах, що перевищують межі витрат, установлені нормативно-правовими актами або плановими документами;

9) видання службовою особою нормативно-правових чи розпорядчих актів, які змінюють видатки бюджету всупереч установленому законом порядку [29, с. 36–48].

На переконання І. В. Писарчука, безпосередні способи нецільового використання БК завжди пов'язані з прямим порушенням вимог чинного

законодавства стосовно порядку й напрямку витрачання бюджетних коштів. Такі способи реалізуються шляхом:

1) порушення спеціальних правил використання БК, установлених чинним бюджетним законодавством на певний період (здебільшого його використовують керівники всіх бюджетних установ та організацій);

2) використання БК в готівковій формі через касу установи;

3) оформлення використання БК на видатки за певною передбаченою бюджетом статтею (кодом) бюджетної класифікації за фактичного витрачання на цілі, що не відповідають характеру витрат, що можуть здійснюватися відповідно до цієї предметної категорії видатків;

4) надання БК неналежним одержувачам;

5) незаконного одержання та нецільового використання коштів у вигляді бюджетного фінансування кредиту, позички або бюджетної компенсації;

6) тимчасового використання БК всупереч їхньому цільовому призначенню;

7) використання (витрачання) БК на фінансування певної статті класифікації видатків в обсягах, що перевищують межі витрат, установлених нормативно-правовими актами або плановими документами;

8) незаконні дії з казначейськими векселями [38, с. 79, 81–87].

Досліджуючи способи вчинення злочинів, пов'язаних із використанням БК в агропромисловому комплексі, В. В. Кікінчук звертає увагу на класифікацію таких способів, запропоновану вченими-кримінологами, а саме: способи вчинення злочинів, пов'язані з незаконним отриманням БК; способи вчинення злочинів, пов'язані з витрачанням БК; способи вчинення злочинів, пов'язані з незаконним відшкодуванням БК. Серед способів нецільового витрачання БК науковець виділяє використання службовою особою суб'єкта господарської діяльності БК, що виділяються на виконання певної державної програми, усупереч їхньому цільовому призначенню [93, с. 320, 323].

Р. І. Сибірна, А. В. Сибірний та О. В. Хомів серед типових способів учинення злочину, передбаченого ст. 210 КК України, виділяють:

1) використання БК всупереч їхньому цільовому призначенню. Напрями нецільового використання коштів можуть виражатися у: а) придбанні бюджетним коштом активів з метою подальшого продажу; б) здійсненні внесків у статутний фонд комерційних структур; в) наданні безвідсоткових і безстрокових позичок; г) оплаті БК потреб підприємства, які не відповідають цільовому призначенню коштів;

2) використання БК всупереч їхньому цільовому призначенню шляхом порушення спеціальних правил використання БК, установлених чинним законодавством на певний період;

3) використання БК всупереч цільовому призначенню з оформленням їх на видатки за певною передбаченою бюджетом статтею (кодом) бюджетної класифікації при фактичному витрачанні на цілі, що не відповідають характеру витрат, які можуть здійснюватися згідно із цією предметною категорією видатків;

4) використання БК всупереч цільовому призначенню шляхом їхнього надання неналежним одержувачам;

5) використання БК всупереч цільовому призначенню шляхом незаконного одержання і, відповідно, нецільового використання у вигляді бюджетного фінансування, кредиту, позички або компенсації;

б) тимчасове використання БК всупереч їхньому цільовому призначенню (переважно на власні потреби). Після закінчення певного періоду зазначені кошти вже використовуються цілеспрямовано [77, с. 101–103].

Нецільове використання БК, пише О. М. Олійник, проявляється в множинності специфічних схем кримінального збагачення. У ст. 119 БК України зазначено, що нецільовим використанням БК є їхнє витрачання на цілі, що не відповідають: а) бюджетним призначенням, установленим законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет); б) напрямам використання БК, визначених у паспорті бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі) або в порядку використання БК; в) бюджетним асигнуванням (розпису бюджету, кошторису, плану, використання БК). Усе це дало підстави авторівіробити висновок про те,

що чинне законодавство України не закріплює чіткого переліку способів вчинення бюджетного злочину, передбаченого ст. 210 КК України. Науковець описує декілька способів вчинення цього злочину, що теоретично й практично можуть траплятися у військовій сфері: 1) використання БК, розмір яких перевищує ліміт кошторисних призначень; 2) виділення коштів на заходи, фінансування яких не передбачено бюджетом; 3) здійснення бюджетних видатків за рахунок інших, не передбачених на це кодів економічної класифікації; 4) узяття до сплати зобов'язань, що перевищують кошторисні призначення; 5) використання БК, якщо не затверджені відповідні кошториси [94, с. 142]. Конкретні способи порушень бюджетного законодавства залежать від сфери діяльності Міністерства оборони України: 1) незаконне використання БК у сфері закупівель товарів, оплати виконаних робіт і надання послуг; 2) незаконне використання БК під час будівництва та придбання на вторинному ринку житла військовослужбовцям; 3) незаконне використання БК при оплаті речового забезпечення й харчування; 4) незаконне використання БК, пов'язаних з управлінням військовим майном та його використанням [24, с. 30–32].

В. В. Кулаков до способів нецільового використання БК відносить: несвоєчасне зарахування виробниками на окремий рахунок залишку податкових зобов'язань; витрачання коштів, виділених на фінансування капітального будівництва для проведення всіх ремонтних робіт; забезпечення оплати випуску та закупівлі промислової продукції, проведення їхніх випробувань, сертифікації, реалізація заходів, пов'язаних із закупівлею техніки та обладнання; використання всупереч цільовому призначенню частини суми, яка мала чітко визначену мету; витрачання бюджетних коштів за кодами економічної класифікації видатків, що не відповідають змісту проведеної операції; витрачання бюджетних коштів за відсутності документів, які б визначали їхнє цільове спрямування [95, с. 61–65].

Проаналізувавши наукові думки та норми ст. 210 КК України, до типових безпосередніх способів нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, відносимо:

1) порушення спеціальних правил використання БК, установлених чинним бюджетним законодавством на певний період;

2) використання БК в готівковій формі через касу установи. Як приклад варто навести вирок Галицького районного суду м. Львова від 24.01.2013 р. З нього вбачається, що ОСОБА_1 в період з липня 2008 р. до вересня 2011 р. кошти загальною сумою 1510580,40 грн., які виділялися на виконання лісовпорядних і обстежувальних робіт за державною цільовою програмою «Ліси України 2002–2015», нарахував та видавав через касу оплату співробітникам загальногосподарського та адміністративного персоналу, які не виконували лісовпорядні роботи. За вищевказані дії ОСОБА_1 була визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 210 КК України [96];

3) використання БК всупереч цільовому призначенню з оформленням їх на видатки за певною передбаченою бюджетом статтею (кодом) бюджетної класифікації при фактичному витрачанні на цілі, що не відповідають характеру витрат, які можуть здійснюватися згідно із цією предметною категорією видатків;

4) використання (витрачання) БК на фінансування певної статті класифікації видатків у обсягах, що перевищують межі витрат, установлених нормативно-правовими актами або плановими документами;

5) надання БК неналежним одержувачам;

б) тимчасове використання БК всупереч їхньому цільовому призначенню.

До прикладу, Бердянським міськрайонним судом Запорізької області за нецільове використання БК (ч. 1 ст. 210 КК України) був засуджений ОСОБА_2, який, будучи начальником Управління комунального господарства виконавчого комітету БМР та виконуючи рішення Бердянської міської ради від 09.12.2011 р. № 4, закупив на конкурсних торгах у ВАТ «Коммаш» коштом місцевого бюджету замість чотирьох нових сміттєвозів для комунального підприємства «Бердянськекотранс» – чотири бувші у вжитку вантажні фургони на загальну суму 850000 грн. [97].

Подані способи нецільового використання БК тісно взаємопов'язані між собою й зумовлені відступом службової особи від визначеного законодавством порядку (регламенту, процедури) виконання бюджету. Вибір варіанта нецільового

використання БК залежить від його свідомості, особистих інтересів, зв'язків та інших чинників.

На думку Р. Л. Степанюка, приховування слідів бюджетного злочину виражається у діях, які спрямовані на знищення або приховування документів, у яких відображаються операції з БК, а також внесення в ці документи неправдивих відомостей (даних) [29, с. 55]. І. В. Писарчук до найпоширеніших способів приховування нецільового використання службовими особами БК відносить знищення (викрадення, приховування) фінансових та інших важливих документів, за допомогою яких можна відстежити рух коштів і матеріальних цінностей (знищення фінансових та договірних документів; внесення до фінансових та договірних документів окремих змін; фальсифікація бухгалтерського обліку й звітності; виготовлення фіктивних документів – договорів, наказів тощо; знищення матеріальних слідів злочину – жорстких дисків, окремих файлів на комп'ютері) [38, с. 76].

Повністю погоджуючись із переліком запропонованих цими науковцями способів приховування нецільового використання БК, хочемо доповнити їх перелік ще й такими: 1) посилення на незнання того, що нормативні акти, якими службова особа керувалася, вже не дійсні; 2) посилення на технічну помилку виконавця розпорядження в кодї статті видатків; 3) заява про викрадення документів, у яких відображається рух грошей і матеріальних цінностей; 4) знищення документів; 5) звільнення з роботи та виїзд в інше місце для проживання (на території України чи за кордон); 6) посилення на те, що в період видання та виконання рішення відповідна службова особа перебувала у відпустці (на лікарняному) [98, с. 124].

Відповідно до положень ч. 1 ст. 22 БК України, для здійснення програм та заходів, що реалізуються коштом бюджету, бюджетні асигнування надаються розпорядникам БК. За обсягом наданих прав розпорядники БК поділяються на головних та розпорядників нижчих рівнів. Головні розпорядники БК – це бюджетні установи в особі їхніх керівників, які, відповідно до БК України, отримують повноваження шляхом установаження бюджетних призначень (п. 18

ч. 1 ст. 2 БК України). Вони визначають мережу розпорядників нижчого рівня та одержувачів БК з урахуванням вимог щодо формування єдиного реєстру розпорядників та одержувачів БК та даних такого реєстру (ч. 3 ст. 10 БК України). Одержувачем БК є суб'єкт господарювання, громадська чи інша організація, що не має статусу бюджетної установи, уповноважена розпорядником БК на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримує наїхне виконання кошти з бюджету (п. 38 ч. 1 ст. 2 БК України). Унаслідок застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі розпорядники БК набувають статусу відповідальних виконавців бюджетних програм (ст. 20 БК України) [66]. Відповідальний виконавець бюджетних програм визначається головним розпорядником за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної бюджетної політики. Окрім того, відповідальним виконавцем може бути і сам головний розпорядник за умови, якщо виконання бюджетної програми забезпечується його апаратом чи розпорядник нижчого рівня входить у структуру головного розпорядника.

Особа злочинця є однією із центральних проблем наук кримінального профілю (кримінології, кримінального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності). У криміналістичній науці вивчення особи злочинця має давні традиції. Ще її засновник Ганс Гроссуказував, що, розслідуючи злочини, «найбільші зусилля варто докладати саме до з'ясування особистості обвинуваченого». Він виклав своє розуміння значущості складової особи злочинця, що робить акцент на взаємозв'язок «сліди злочину – особа злочинця». Головна ідея методики розслідування злочинів полягає в тому, що, спираючись на історичні, культурні, соціальні та меншою мірою інші аспекти життєдіяльності окремої групи осіб (злочинців-циганів), Г. Гросс моделював їхній психологічний профіль. Він подав набір їхніх (циган) специфічних психологічних властивостей, таких як високий ступінь колективізму, гіпертрофована обережність, невдячність, мстивість, жорстокість та лінь [99, с. 42–43, 111].

Вітчизняна криміналістика накопичила певний досвід у дослідженні особи злочинця. Сьогодні, як зазначає Р. Л. Лужецька, традиційно виділяють два напрями вивчення його особистості. Перший напрям передбачає отримання

відомостей про особу злочинця по залишених на місці слідах як матеріальних, так і ідеальних. Виявлені сліди дозволяють швидко знайти й затримати злочинця, а надалі провести його ідентифікацію. Другий – передбачає вивчення особистості підозрюваного (обвинуваченого) в процесі досудового слідства з метою встановлення вичерпної криміналістичної характеристики особистості суб'єкта. Традиційні підходи до вивчення особистості злочинця, на думку науковця, не дають змоги достовірно побудувати таку модель. Тому що в першому підході, незважаючи на різноманіття матеріальних та ідеальних слідів, які відобразилися, можна зробити лише приблизні висновки про деякі ознаки, властивості особи, що потенційно вчинила злочин. Недолік другого підходу зумовлений лише приблизним, неточним висновком про тотожність підозрюваного та особи, яка вчинила, і знову-таки не дозволяє кваліфікувати інформацію про властивості особи, яка вчинила злочин, як реальну характеристику певної особи, одержувану в процесі безпосереднього вивчення. О. Л. Лужецька підтримує думку Н. І. Малихіної про третій напрям у криміналістичному вивченні особи злочинця. Цей напрям передбачає вивчення засуджених за вироком суду, що набрав законної сили, а також підозрюваних, щодо яких було припинено кримінальне провадження за nereабілітуючими обставинами. Такий підхід має вигляд ретроспективного аналізу, і в його основі лежать статистичний, системний методи та метод узагальнення характеристик [100, с. 199].

У цьому сенсі доцільно навести погляди кримінологів, що розробляють кримінологічну характеристику особи злочинця. Зокрема, О. М. Олійник, характеризує особу злочинця, що неправомірно використовує БК в ЗСУ, через розкриття його соціально-демографічних, кримінально-правових та морально-психологічних ознак. Він робить висновок, що більшість начальників і командирів, які отримують призначення на матеріально привабливі посади через протекціонізм впливових покровителів за грошову винагороду, використовують це як можливість компенсувати грошові витрати і збагатитися шляхом розкрадання бюджетних коштів з обов'язковим поверненням частини фінансів їхнім розпорядникам, а також виплатою незаконної винагороди контролюючим

органам та вищому начальству. Як основний мотив учинення такого виду злочину виокремлено корисливу установку на незаконне збагачення [101, с. 209, 214]. Схожої думки щодо кримінологічних ознак особи, яка вчиняє злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів, дотримується і В. М. Руфанова. Досліджуючи соціально-демографічні ознаки, науковець указує, що здебільшого цей вид злочину вчиняють чоловіки (70 % засуджених). За віком спостерігається тенденція до старших вікових категорій. Основну вікову групу становлять особи віком 40 – 50 років (67 %), понад 50 р. – майже 14 %, а до 40 р. – майже 19 %. Майже 87 % засуджених мають вищу освіту. Близько 79 % злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, учиняється в містах. Щодо соціально-рольових ознак, то тут варто мати на увазі, що злочин учиняють лише ті особи, які безпосередньо мають доступ до бюджетних коштів та можуть ними розпоряджатися. Це, зокрема, особи, які обіймають посади керівників управлінь, відділів, служб бюджетних установ, підприємств, організацій, а також суб'єктів підприємницької діяльності. З огляду на це, половина таких злочинців – це керівники бюджетних установ (із них 32 % державні службовці) або суб'єкти підприємницької діяльності (із них 18 % бухгалтерські працівники). В. М. Руфанова визначає такий перелік криміногенних посад: посадові особи господарських підприємств, начальники фінансових управлінь (відділів) обласної чи районної державної адміністрації, голова міської (сільської) ради народних депутатів [102, с. 604–605].

Р. Л. Степанюк виокремлює дві групи суб'єктів, що вчиняють злочини в бюджетній сфері. До першої він відносить осіб, які безпосередньо беруть участь у формуванні, розподілі та використанні БК, а до другої – осіб, які посягають на БК, інше державне й комунальне майно «ззовні», використовуючи певні господарські механізми. Суб'єктів першої групи науковець називає «уповноваженими особами», а другої – «підприємцями» [103, с. 82]. Отже, можна сказати, що загалом суб'єктом злочину, передбаченого ст. 210 КК України, є службова особа з певними повноваженнями щодо БК. Чинне кримінальне законодавство містить визначення службової особи в примітці до ст. 364 КК України. Згідно з нею, це особи, які

постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування; на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях це посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноваженим органом влади, ОМС, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноваженим органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав, а також іноземні третейські судді, особи, які уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій, члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді й посадові особи міжнародних судів [65].

Розгалуженість та мінливість самого бюджетного законодавства, пише Р. Л. Степанюк, зумовила різні підходи науковців до визначення кола службових осіб. З урахуванням конкретного службового статусу й повноважень щодо БК всіх службовців, які можуть бути суб'єктами злочинів, пов'язаних із порушенням бюджетного законодавства, науковець запропонував розподілити на такі групи:

1) службові особи – розпорядники БК (головні розпорядники, розпорядники нижчого рівня, інші розпорядники нижчого рівня);

2) службові особи – одержувачі БК (керівники та інші службові особи підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності);

3) службові особи органів виконавчої влади, бюджетних установ, які не є розпорядниками БК, але мають повноваження щодо їхнього використання (керівники та заступники керівників органів державної влади, головні бухгалтери, керівники фінансово-економічних підрозділів бюджетних установ);

4) службові особи Міністерства фінансів України, місцевих фінансових органів, органів Державного казначейства України.

Науковець зазначає, що порушниками бюджетного законодавства є керівники (60,3 %) або головні бухгалтери, начальники фінансово-

економічних відділів (26,3 %). У 87,3 % випадків це особи віком від 30 до 59 років, що мають повну або базову вищу освіту (81,2 %), раніше не судимі (99,3 %) [29, с. 30–33].

Такий поділ, безумовно, становить інтерес для криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням БК, виділених на роботу з відходами. До першої групи суб'єктів, на нашу думку, належать службові особи, уповноважені державою розподіляти БК за цільовим призначенням, а суб'єкти другої групи мають повноваження використовувати вже розподілені БК. Також доцільно розглядати питання вчинення такого злочину за попередньою змовою групою названих осіб [104, с. 124–125].

Н. А. Остап'юк та О. В. Процюк зазначають, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 210 КК України, є спеціальний і ним може визначатися лише службова особа, наділена правом розпоряджатися БК, зокрема відповідні особи підприємств, установ та організацій, фінансування яких здійснюється коштом бюджету. Саме наявність щодо розпорядження БК береться до уваги в процесі визначення суб'єкта злочину. Водночас доцільно було б деталізувати вказані повноваження й чітко вказати на необхідність забезпечення цільового використання коштів. Проаналізувавши законодавство України щодо відповідальності посадових осіб за здійснені господарські операції, що містять нецільове використання БК, науковці дійшли до таких висновків. Посадові особи підписують здебільшого документи, які містять дозвіл на витрачання грошових коштів. Із запровадженням системи попереднього та поточного казначейського контролю зловживання в цьому питанні зараз трапляються рідко. Значно частіше нецільове використання БК реалізується шляхом відпуску матеріальних цінностей за завищеними нормами в межах самої бюджетної установи або одержувача бюджетних коштів. У такому разі підпис посадової особи, зазвичай, відсутній або наявний лише у вигляді візи. Крім того, відповідно до Типового положення про бухгалтерську службу бюджетної установи (постанова КМ України від 26.01.2011 р.), рекомендовано до завдань бухгалтерської служби включити «забезпечення дотримання бюджетного законодавства...; забезпечення контролю за наявністю та

рухом майна, використання фінансових і матеріальних (нематеріальних) ресурсів відповідно до затверджених нормативів і кошторисів». Ці положення призводять до того, що досить часто до відповідальності за нецільове використання БК притягаються саме працівники бухгалтерської служби або матеріально відповідальні особи. Керівники при цьому залишаються осторонь або сплачують символічний адміністративний штраф [105, с. 357].

Проаналізувавши кримінальне та бюджетне законодавство, В. А. Нечитайло виокремлює три категорії таких злочинців: 1) розпорядники БК: головні розпорядники та розпорядники нижчого рівня; 2) службові особи одержувачів БК; 3) особи, які вчиняють злочин через службову недбалість. Залежно від причин та умов, що спонукають до вчинення цього виду злочину, науковець виокремлює такі групи злочинців: 1) особи, які вчинили злочин унаслідок збігу певних об'єктивних обставин (наприклад, з метою недопущення настання негативних наслідків для юридичної особи); 2) особи, які вчинили злочин з метою задоволення власних потреб або потреб юридичної особи (наприклад, для виконання раніше даної обіцянки партнерам); 3) особи, які вчинили злочин через недостатні знання бюджетного законодавства або службову недбалість; 4) особи, які вчинили злочин, розраховуючи на уникнення кримінальної відповідальності. В. А. Нечитайло переконаний, що особливості механізму вчинення нецільового використання БК (значна кількість підрозділів та осіб, що беруть участь у використанні БК, а також складний документообіг) зумовлюють потребу поєднання зусиль декількох осіб. Тому здебільшого такі протиправні дії вчиняються в співучасті. Співучасниками такого злочину найчастіше стають керівники та головні бухгалтери установ, що є причетними до використання БК. Співучасниками можуть бути й службові особи органів Державної казначейської служби України, а також місцевих фінансових органів [106, с. 137–138].

На думку І. В. Писарчука, суб'єктом досліджуваного злочину може бути будь-яка службова особа, наділена правом розпоряджатися БК, а отже й відповідні службові особи підприємств, установ та організацій, фінансування яких здійснюється коштом бюджету і ті, які чинним бюджетним законодавством

визначаються розпорядниками (головні та нижчого рівня) чи одержувачами БК (підприємства й госпрозрахункові організації, громадські та інші організації, що не мають статусу бюджетної установи, уповноважені на виконання загальнодержавних програм). Учиняють нецільове використання БК зазвичай чоловіки (88,8 %), які мають економічну (30 %), економічну й фінансову (24,5 %), економічну та юридичну (19,4 %), фінансову і юридичну (26,1 %) освіту. Службові особи зазвичай обіймають керівні посади. Співучасниками виступають здебільшого їхні заступники, начальники відділів, служб або інші особи, які обіймають відповідальні посади в бюджетних структурах, головні бухгалтери та їх заступники, старші бухгалтери та інші. Найчастіше вони мають стаж роботи від 5 до 10 років, добре обізнані у сфері своєї службової діяльності, мають корумповані зв'язки в органах державної влади. Співучасниками можуть бути також службові особи органів Державного казначейства України та місцевих фінансових органів [38, с. 91–98].

Криміналісти переконані, що будь-яка подія злочину залишає зміни в навколишньому середовищі та неминуче супроводжується виникненням слідової картини, яка її відображає. Такі відображення можуть належати як до живої, так і до неживої природи. Слідову картину (або типові сліди злочину) відносять до одного з основних елементів криміналістичної характеристики злочину, оскільки її дослідження має важливе значення для розслідування будь-якого злочину через зв'язок з іншими елементами криміналістичної характеристики – особою злочинця, способом вчинення злочину, предметом злочину тощо. Загалом знання слідчим типової слідової картини має організаційне й тактичне значення для процесу розслідування певного злочину.

Уперше термін «слідова картина» в криміналістичну науку ввів М. В. Салтевський, хоча й уважав його дещо умовним. На думку автора, це поняття охоплює як матеріальні, так і ідеальні відображення. Слідову картину науковець розглядав як абстрактну модель слідів злочину, що відображаються в матеріальному середовищі внаслідок його вчинення [107, с. 150–151]. Варто погодитися з думкою О. Я. Баєва про те, що для досягнення злочинних цілей особі

незалежно від її суб'єктивних якостей (а нерідко і від кримінальної ситуації, що склалася) потрібно вчинити низку типових дій. Сліди не тільки закономірно виникають унаслідок учинення будь-якого злочину, але і є типовими для злочинів певного виду, залишаються на певних об'єктах, у визначених місцях, полягають у певних змінах матеріальної обстановки, містяться в пам'яті певного контингенту людей. Це, своєю чергою, пов'язано з тим, що для вчинення злочину певного виду особа має розв'язати низку типових завдань, для їхнього рішення здійснити низку типових дій [108, с. 5].

Важливість слідової картини для криміналістичної теорії та практики розслідування відзначав і О. І. Дікунов. Він указує, що «слідова картина містить типовий опис слідів та їхніх джерел (людей, речей) й обставин події. Вона, як будь-яке загальне, менш конкретна в деталях, але більш змістовна як ідеальна модель ..., що дозволяє більш повно виділити окреме на підставі загального. Тому слідова картина як цілісна інформаційна система, виявлена в процесі розслідування, вимагає самостійного наукового аналізу з метою виявлення ресурсів криміналістичної й доказової інформації, що в ній міститься». Слідова картина відображає в матеріально-фіксованій формі всю суму обставин досліджуваної події, що належать до предмета доказування і становлять сукупний слід цієї події [109, с. 81, 102].

Досліджуючи позиції науковців щодо визначення слідів у криміналістиці, А. Б. Балонь виокремлює кілька підходів. Згідно з першим, сліди в криміналістиці трактують досить широко – як: 1) усе те, що криміналіст може сприйняти і в якийсь спосіб криміналістично використати; 2) відбиток на будь-якому предметі, який дозволяє судити про його форму або призначення; 3) речові (здавленості, відбитки, плями тощо) і психічні (переживання жертви чи злочинця, сприйняття свідків тощо). Другий полягає в тому, що слідами вважають будь-які матеріально-фіксовані зміни середовища. Відповідно до третього підходу, сліди потрібно класифікувати на сліди у вузькому розумінні і сліди в широкому розумінні [110, с. 117].

Інформаційне відображення події злочину, що належать до сфери неживої природи, за своєю сутністю є елементарною формою відображення й реалізується у вигляді матеріально-фіксованих слідів – відбитків тих або тих особливостей взаємозв'язаних об'єктів. Таке відображення в криміналістиці називають пасивним, або елементарним, а результати його – елементарними матеріальними слідами-відображеннями. Процес відображення в живій природі, де утворення сформовані у свідомості людини (свідка, потерпілого), є вищою формою відображуваних об'єктів, явищ, подій. Відображення в живій природі здійснюються в почуттєвій і раціональній формах, які властиві тільки людській психіці, її свідомості. Такі сліди називають ідеальними, і вони характеризуються ознаками, що принципово відрізняють його від матеріального відображення [111, с. 248].

О. В. Ткач, досліджуючи слідову картину злочинів, спрямованих на порушення недоторканості приватного життя, доходить до висновку, що вона характеризується наявністю матеріальних та ідеальних слідів. До типових матеріальних слідів науковець відносить: 1) особисті документи потерпілого; 2) комп'ютерну інформацію; 3) сліди рук, ніг, транспортних засобів; 4) обладнання, яким користувалися злочинці в процесі спостереження за потерпілим тощо. До ідеальних слідів віднесено сліди, що залишаються в пам'яті підозрюваних, потерпілих та свідків, які умовно розподілені на п'ять груп залежно від їхнього носія [112, с. 194–196]. Р. В. Комісарчук, вивчаючи проблематику розслідування злочинів проти порядку приватизації, указує, що слідову картину цього злочину становлять: 1) предмети – речові докази, серед них і документи – речові докази різного виду й призначення: а) документи, які відповідно до законодавства подають разом із заявою про приватизацію до органу приватизації; б) приватизаційні документи залежно від способу здійснення незаконної приватизації. Ідеальні сліди, які можуть бути отримані слідчим з пам'яті свідків: фізичних та службових осіб, засновників чи власників юридичної особи – покупця об'єкта приватизації [113, с. 136–137].

Р. Л. Степанюк переконаний, що найбільш характерні сліди бюджетних злочинів містяться в документах. Це пояснюється тим, що під час вчинення злочинів службові особи використовують певні господарські, фінансові й нормотворчі операції. Кожна така операція підлягає обов'язковій реєстрації за допомогою документів, які є найпоширенішими джерелами доказів у справах зазначеного виду злочину. Документи науковець пропонує розділити на такі групи: а) планові документи, у яких визначено підстави надання, обсяг, розподіл та цільове призначення БК; б) документи, що визначають посадовий стан, компетенцію службової особи, яка є суб'єктом злочину такого виду; в) документи, що визначають організаційно-правовий статус та джерела фінансування підприємства, на якому вчинено злочин; г) документи бухгалтерського обліку та фінансової звітності; ґ) документи, що свідчать про укладання певних угод та стають підставами для їхньої оплати; д) казначейські (банківські) документи; е) документи, які складають при розрахунках із застосуванням казначейських векселів; є) чорнові записи та неофіційне листування службових осіб, що мають значення для кримінальної справи; ж) нормативно-правові або розпорядчі акти, які змінюють доходи й видатки всупереч установленому законом порядку, видані службовою особою або затверджені її наказом; з) документи, пов'язані з прийняттям та реєстрацією таких актів; и) інші документи. Р. Л. Степанюк наголошує, що під час ознайомлення із вказаними документами насамперед варто звертати увагу на наявність у них суперечностей: 1) невідповідність відомостей про розподіл, цільове спрямування, розміри БК у планових документах нижчого рівня (кошторисах, планах використання БК) напрямам, указаним у планових документах вищого рівня (розписі бюджету, плані асигнувань); 2) невідповідність відомостей про розподіл, цільове спрямування, розміри БК у бухгалтерських, управлінських, казначейських документах, діловому листуванні напрямам, указаним у нормативно-правових актах і планових документах; 3) невідповідність інформації про розміри, розподіл, цільове спрямування БК в різних екземплярах одного документа або в різних документах що відображають одну фінансову, господарську чи нормотворчу

операцію; 4) невідповідність відомостей про напрями діяльності установ-одержувачів БК в установчих документах цілям, профінансованим із бюджету, визначеним у нормативно-правових актах і планових документах; 5) невідповідність у змісті або формі одного документа, тобто ознак його підлогу; 6) невідповідність відомостей, указаних у протоколах засідань колегіальних органів, які ухвалили певне рішення щодо бюджету, інформації, що міститься у виданому з метою втілення цього рішення службовою особою нормативно-правовому (розпорядчому) акті [29, с. 57–58, 61]. Безумовно, ця інформація стане в пригоді слідчому, який розслідує нецільове використання БК, виділених на роботу з відходами.

З огляду на сказане, можна зробити висновок, що типові сліди нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, можна розділити на дві великі групи – матеріальні та ідеальні. До матеріальних слідів, як свідчить практиканасамперед належать документи. Це підтверджують результати проведеного нами анкетування, де всі опитані респонденти (100 %) вказали, що документи є найважливішим джерелом доказів (Див. Додаток А).

Стосовно речей, які свідчать про вчинення цього злочину, то ними можуть виступати власне придбані (побудовані) за БК речі (наприклад, будинки, насоси, сміттєвози, інші транспортні засоби чи обладнання, пальне, оргтехніка, канцелярські товари тощо). Окрім того, до таких речей варто відносити печатки і штампи відповідної установи чи організації.

Особливе значення для встановлення обставин нецільового використання БК мають документи, які насправді є основними носіями доказової інформації під час розслідування. Їх доцільно згрупувати так: 1) документи, що мають відношення до установи чи організації, яка розпоряджається БК (положення про управління (відділ), статут установи, наказ чи розпорядження про призначення на посаду, посадова інструкція); 2) документи, що подаються для отримання БК (кошторис, виробничо-фінансові плани); 3) документи, що свідчать про виділення БК за певним напрямом (рішення сесії міської ради, пояснювальна записка до рішення та додатки, стаття в бюджетних видатках); 4) банківські документи (заява на

відкриття рахунку, витяги з рахунків про рух коштів, платіжні доручення); 5) документи, що свідчать про провадження певної діяльності (протоколи торгів, ліцензії, договори (угоди, контракти) на виконання робіт, акти прийому виконаних робіт, касові ордери, видаткові накладні, платіжні відомості) [114, с. 97].

Щодо ідеальних слідів, то їхніми носіями за злочинами досліджуваної категорії можуть бути: 1) співробітники підприємств, установ та організацій, де безпосередньо було вчинено злочин; 2) співробітники підприємств та організацій, які виконували роботи та були профінансовані за рахунок бюджетних коштів; 3) особи, з якими винну особу пов'язують особисті стосунки; 4) співробітники контролюючих органів; 5) інші особи, які випадково стали свідками злочинної діяльності.

Висновки до Розділу 1

1. Бюджет є засобом вирішення питань економічного та соціального розвитку регіонів держави. Він поділяється на державний і місцевий, а його структура в загальному охоплює бюджетні надходження та витрати. Бюджетна політика держави повинна створювати сприятливі умови для задоволення потреб та розв'язання тих проблем суспільства, які не повною мірою вирішує ринковий механізм саморегулювання. Визначальними передумовами ефективного формування такої політики є її прозорість та інформованість громадян про результати реалізації такої політики.

2. Джерелами утворення відходів є економіка держави та населення. На сьогодні процедура поводження з відходами в Україні передбачає такі дії: запобігання утворенню відходів, їхнє збирання, перевезення, сортування, зберігання, оброблення, перероблення, утилізація, видалення, знешкодження та захоронення, контроль за названими операціями, нагляд за місцями видалення відходів. Найдієвішим засобом, здатним забезпечити нормальне функціонування суспільних відносин у сфері поводження з відходами, є юридична відповідальність (адміністративна та кримінальна).

3. Основними чинниками, які впливають на латентність злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, серед них і виділених на роботу з відходами, є: 1) неналежний контроль; 2) корупція; 3) фахова підготовка злочинців; 4) відсутність належного наукового (криміналістичного) продукту, що забезпечує їхнє виявлення та розслідування.

4. Криміналістична характеристика вже понад як пів століття виступає інформаційною системою для побудови окремих методик розслідування злочинів. Значний вплив на визначення основних елементів криміналістичної характеристики того чи того злочину має аналіз судово-слідчої практики та вивчення вироків судів, а також урахування таких позицій: а) криміналістична характеристика повинна давати об'єктивне уявлення про злочин; б) перелік елементів криміналістичної характеристики не має бути жорстким, однак він має відображати специфічні властивості конкретного виду злочину; в) ядром криміналістичної характеристики є спосіб вчинення злочину. До основних елементів криміналістичної характеристики нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, варто віднести: предмет посягання; типовий спосіб учинення в його широкому розумінні; особа злочинця; типові сліди злочину.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, ВИДІЛЕНИХ НА РОБОТУ З ВІДХОДАМИ

2.1 Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами

Важливим питанням сьогодення для правоохоронних органів залишається налагодження ефективної протидії економічній злочинності, зокрема у сфері використання БК. Їхнє нецільове використання та розкрадання є одним із найбільш небезпечних різновидів економічних злочинів, що, зі свого боку, вимагає від криміналістів створення ефективних методик їхнього розслідування.

Початковий етап розслідування в структурі слідчої діяльності посідає важливе місце, оскільки саме тут закладаються фундаментальні основи для встановлення об'єктивної істини в провадженні, виявляється та збирається велика кількість доказів. Організація розслідування на початковому етапі, пише О. О. Мілевський, передбачає переважно роботу із наявною інформацією, її опрацювання та оцінку. Унаслідок цієї діяльності відбувається оцінка ситуації, висунення версій та визначаються завдання розслідування: ухвалюються відповідні рішення, забезпечується їхнє виконання. Надалі цей процес триватиме шляхом уточнення завдань та ухвалення рішень із урахуванням отриманих даних та результатів, завдяки чому слідчий має можливість прогнозувати процес розслідування загалом [115, с. 108].

Аналіз норм КПК України дає нам підстави стверджувати, що початковий етап розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, розпочинається не з часу внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), а з моменту отримання інформації (у вигляді рапорту, заяви, повідомлення, матеріалів перевірки) про виявлення такого правопорушення.

Цей етап закінчується після того, коли слідчий виконає всі необхідні невідкладні слідчі (розшукові) дії (далі – С(Р)Д), оперативно-розшукові та інші заходи, потреба в яких виникла після отримання певного обсягу інформації про злочин, незалежно від отриманих результатів.

Параметри початкового етапу розслідування, зауважує В. К. Спружевников, залежать від ступеня криміналістичної складності розслідування. Усі початкові етапи розслідування науковець поділяє на чотири типи – прості, ускладнені, складні, особливо складні. Структуру початкового етапу розслідування, на думку науковця, komponують такі складники: 1) проведення невідкладних слідчих дій; 2) слідчі дії та оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення основних обставин, що входять у предмет доказування; 3) організація розслідування (побудова слідчих версій, визначення й конкретизація предмета розслідування, планування); 4) виявлення підозрюваного та перевірка його причетності до вчинення злочину чи отримання іншої доказової інформації для подальшого розслідування; 5) повідомлення обвинувачення (для простих і ускладнених розслідувань) [116, с. 9–10].

У криміналістичній літературі, що стосується початкового етапу розслідування, абсолютною є думка про важливість слідчих ситуацій, уживається кілька термінів для позначення цього поняття – «слідчі ситуації», «типові слідчі ситуації», «окремі слідчі ситуації». Тому вважаємо за потрібне висловити із цього приводу деякі оцінні міркування.

Розвиток учення про слідчі ситуації тісно пов'язаний із дослідженням проблем криміналістичної методики, у якій вони розглядаються як конструктивний елемент окремих методик розслідування, а також в організації розслідування злочинів загалом.

Зазвичай поняття слідчі ситуації прийнято розуміти в широкому та вузькому значенні. У широкому розумінні для тлумачення слідчої ситуації використовують значну кількість складових елементів і під нею розуміють сукупність усіх чинників, у яких відбувається розслідування злочину. Прихильники вузького підходу до тлумачення слідчої ситуації (С. Н. Чурилов, В. М. Строганов) розглядають її як

сукупність інформації доказового та допоміжного характеру про злочин, якою володіє слідчий на визначений момент розслідування. Як слушно зауважує І. В. Калініна, розроблення проблеми слідчої ситуації має теоретичне (удосконалення окремих методик розслідування) і практичне (правильне визначення в кожній ситуації завдань чергового етапу розслідування й оптимальне їхнє вирішення шляхом чіткого на цій основі планування дій слідчого) значення. Важливу роль у цьому плані відіграють типові слідчі ситуації – об'єктивні положення, які виникають щонайперше на початковому етапі розслідування на базі незначного обсягу інформації й часто повторюються в практиці розслідування. Окрім того, також доцільним є поділ слідчих ситуацій на типові та індивідуальні, що дає можливість алгоритмізувати процес розслідування, розробляти для слідчого відповідні програми дій [117, с. 215]. М. В. Зюзіна доходить до висновку, що створення методики розслідування (попереднього та судового) шляхом виокремлення типових слідчих ситуацій і розроблення програми їхнього вирішення значно систематизує діяльність слідчого та судді, створює умови для підвищення ефективності розслідування [118, с. 16]. Такої самої позиції дотримується і В. П. Крамаренко, який зазначає, що ситуаційний підхід створює потрібний баланс як для рівномірного розвитку всіх розділів криміналістики, так і для комплексного підходу у розв'язанні її окремих завдань. На думку науковця, у типових ситуаціях можуть бути запропоновані для ухвалення типові рішення, а також рішення, що призводять до помилок, які, своєю чергою, можна також типізувати і, знаючи їх, – уникати. Ситуаційний підхід як інтегративна криміналістична технологія дозволяє об'єднати теоретичні знання й практичні навички, що спрямовані на діагностику та вирішення конкретних ситуацій розслідування. Він також дозволяє врахувати суб'єктивні та об'єктивні чинники, що впливають на розвиток антикримінальних ситуацій, індивідуалізувати типові рекомендації для їхнього найбільш доцільного й ефективного застосування в конкретних ситуаціях, беручи до уваги всю систему діяльності у визначений момент розслідування [119, с. 10].

Під типовою слідчою ситуацією розуміємо інформаційну модель із найбільш значущими й типовими властивостями та ознаками процесу провадження в справах

про злочини, що належать до певної класифікаційної групи. На підставі цієї моделі розробляють криміналістичні засоби, прийоми та методи вирішення конкретних ситуацій розслідування [120, с. 489]. Р. Л. Степанюк указує, що саме звуження поняття слідчої ситуації насправді зумовило формування окремого підходу до типових слідчих ситуацій як підстав для побудови конкретних рекомендацій у криміналістичній методиці. На думку науковця, типова слідча ситуація – це сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної в слідчого інформації про обставини злочину й обстановку, що склалася на відповідному етапі розслідування. Типізація слідчих ситуацій під час формування методик розслідування злочинів, учинених у бюджетній сфері України, можлива за умови виділення інформації про окремі елементи найбільш значущих і таких, що часто трапляються, компонентів, які доцільно поділити на дві групи: 1) відомості про окремі обставини злочинної діяльності (особу, котра вчинила злочин, спосіб, сліди злочину, предмет посягання і розмір заподіяної злочином шкоди, зв'язки з іншими злочинами); 2) найбільш значущі обставини розслідування (стан доказової бази, можливості слідства, лінія поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування тощо) [121, с. 111–112].

Частина науковців до поняття типових слідчих ситуацій включає кримінально-правовий аспект. Зокрема, П. І. Зінов до типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування злочинів, передбачених ст. 210 КК України, відносить: 1) учинення нецільового використання БК у великих розмірах; 2) учинення нецільового використання БК в особливо великих розмірах [122, с. 239]. На наше переконання, для виокремлення типових слідчих ситуацій варто за основу брати саме інформаційний складник (тут ідеться про джерело надходження інформації про злочин та обсяг цієї інформації). На підтвердження цього хочемо навести думку Р. С. Белкіна, який уважав, що будь-яка слідча ситуація складається з кількох компонентів: а) психологічного характеру: результат конфлікту між слідчими та особою (особами), яка (які) протистоїть (протистоять) йому; прояви психологічних властивостей слідчого та осіб-учасників кримінального

провадження; б) інформаційного характеру: обізнаність слідчого про обставини вчинення злочину; обізнаність осіб, які набули процесуального статусу в кримінальному провадженні, про стан розслідування та наміри слідчого; в) процесуального й тактичного характерів: стан провадження; можливості застосування запобіжного заходу; ізоляція один від одного осіб-учасників; можливість проведення конкретної слідчої дії тощо; г) матеріального та організаційно-технічного характеру: наявність зв'язку між черговою частиною та слідчо-оперативною групою; можливість мобільного маневрування наявними силами й засобами [89, с. 136–137].

Нам імпонує думка, висловлена О. В. Лускатовим та Т. О. Лускатовою з приводу типових слідчих ситуацій. Типова слідча ситуація слугує матрицею, шаблоном, на який накладається конкретна ситуація для її зіставлення з типовою. Уніфікованого механізму формування сукупностей ситуацій досі не вироблено. Тому за основу для виділення ситуацій на початковому етапі розслідування достатньо взяти один елемент (обставину події) та наявність (чи можливість отримання) інформації про нього з певних джерел. Сукупність усіх можливих ситуацій, що складаються під час розслідування злочинів окремої категорії, має бути запропонована у вигляді системи для кращого оперування ними користувачем (слідчим). Класифікація, побудована з простих (одиничних) ситуацій, виділених за різними підставами, кожна з яких стосується лише однієї ознаки, стає основою для формування більш складних типових ситуацій (ситуаційних моделей) [123, с. 275–276].

Слідча ситуація, пише В. М. Шевчук, постійно здійснює певний управлінський вплив на тактичні засоби в кримінальному провадженні. Тому в процесі підготовки й ухвалення рішення про застосування тих чи тих тактичних засобів оцінка ситуації, що склалася, посідає одне із центральних місць. Варто враховувати, що типізація слідчих ситуацій можлива, головним чином, по одному з основних компонентів. Зазвичай як таку умову обирають наявність інформації про подію злочину та її учасників. Типовими вважають ті ситуації, з якими стикається слідчий на початковому чи наступному етапах розслідування злочину

залежно від повноти вихідних даних. Типові ситуації істотно відрізняються від того, у яких умовах вчинено злочин: очевидності чи неочевидності. Вирізнення типових слідчих ситуацій наступного етапу розслідування можливе, якщо за основу типізації береться ставлення підозрюваного до повідомлення про підозру: а) погоджується в повному обсязі з положеннями повідомлення про підозру у вчиненні злочину; б) погоджується в частині до викладених у повідомленні положень; в) не погоджується з положеннями повідомлення про підозру й не визнає своєї причетності до вчиненого кримінального правопорушення [124, с. 148–149].

В. Л. Синчук зауважує, що під час типізації слідчих ситуацій потрібно враховувати таке:

1) типова слідча ситуація – це наукова абстракція, у якій відображені найбільш загальні, імовірні риси, що характеризують хід і стан розслідування на певному етапі;

2) для забезпечення типізації з усіх компонентів, що входять до структури слідчої ситуації, доцільно залишити тільки компоненти інформаційного характеру. Навіть така «урізана типізація», заснована на використанні тільки джерел інформаційного характеру, має свою практичну спрямованість щодо найбільш продуманої побудови слідчих версій, визначення оптимального напрямку розслідування, обрання найбільш ефективного комплексу слідчих дій, і тому має право на існування;

3) інформаційною базою типових слідчих ситуацій є частота зустрічності ситуацій конкретних, що зумовлює необхідність аналізу й оцінки значного емпіричного матеріалу. Одночасно одним із істотних критеріїв віднесення конкретної ситуації до розряду типової варто вважати ступінь впливу останньої на процес визначення послідовності проведення слідчих дій або тактичних операцій;

4) інформаційну структуру типових слідчих ситуацій становлять відомості, сформульовані відносно даних, що входять до криміналістичної характеристики певного виду злочину та предмет доказування;

5) кожна типова слідча ситуація має «свій» сталий набір ознак (про хід і стан розслідування), система яких дозволяє індивідуалізувати її відносно певного етапу розслідування;

б) індивідуальність типової слідчої ситуації зумовлює побудову системи безпосередніх завдань та обрання найбільш ефективних шляхів та засобів їхнього вирішення [125, с. 183–184].

Нецільове використання БК має свої особливості, які щонайперше пов'язані з тим, що злочин належить до неявних і для виявлення його ознак та початку кримінального провадження потрібні спеціальні прийоми й методи правового та економічного аналізу. Це стосується вивчення та оцінки господарської діяльності окремих суб'єктів господарювання, спрямованих на виявлення порушень законодавства, що регламентують відносини в бюджетній сфері. Окрім того, велике значення тут відіграють різні документи, у яких відображено рух коштів та ті, до яких не завжди є доступ.

Певну користь для виокремлення та характеристики типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування зазначеного виду злочинів, мають напрацювання криміналістів щодо методики розслідування злочинів, пов'язаних із використанням БК загалом.

А. М. Меденцев, узявши за основу обставини надходження до органу досудового розслідування матеріалів документальних ревізій (перевірок) державних контролюючих органів, виокремлює такі слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів у сфері закупівель за бюджетні кошти: 1) слідчий відкрив провадження за повідомленням (матеріалами) Державної фінансової інспекції України або іншого контролюючого органу; 2) слідчий відкрив провадження за повідомленням (матеріалами) оперативного підрозділу; 3) слідчий відкрив провадження під час розслідування іншого злочину [126, с. 125].

Розроблюючи проблематику методики розслідування викрадення БК, Г. В. Мудрецька визначає такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування: 1) кримінальна справа порушена на підставі матеріалів ревізії (перевірки), проведеної контрольно-ревізійною службою. Ця ситуація

характеризується певною невизначеністю вихідної інформації, на підставі якої формуються умови розслідування; 2) кримінальна справа порушена на підставі матеріалів перевірок, проведених за ініціативою правоохоронних органів (зокрема, на підставі матеріалів ОРД). Ця ситуація є найбільш сприятливою для розслідування та характеризується наявністю достатнього обсягу інформації про обставини злочину; 3) кримінальна справа порушена на підставі матеріалів прокурорської перевірки стану додержання порядку використання БК. Таку ситуацію спостерігаємо, коли прокурор, за участю оперативних співробітників правоохоронних органів та працівників Контрольно-ревізійного управління (далі – КРУ), перевіряє додержання бюджетного законодавства, вона характеризується досить значним обсягом документів, що підтверджують обставини викрадення; 4) кримінальна справа порушена на підставі даних, виявлених безпосередньо слідчим під час розслідування іншого злочину. Така ситуація характеризується обмеженим обсягом інформації про обставини вчинення злочину. Науковець зазначає, що слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадення БК, своєю чергою, зумовлюють специфічні завдання слідчого, які для свого розв'язання потребують проведення комплексу слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів [30, с. 9].

Досліджуючи питання викрадення БК в агропромисловому комплексі, В. В. Кікінчук виокремлює та характеризує також чотири типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування: 1) слідчий отримав матеріали досудового розслідування, які прокурор виділив окреме провадження; 2) слідчий самостійно з відповідного джерела виявив ознаки вчинення цього злочину та вніс відомості до ЄРДР; 3) кримінальне провадження розпочато на підставі подання заяви про вчинення кримінального правопорушення відповідним суб'єктом господарської діяльності чи повідомлення банківської установи; 4) кримінальне провадження розпочав слідчий за результатами перевірки органами Державної фінансової інспекції України (далі – ДФІ України) [127, с. 133–135].

Проаналізувавши кримінальні провадження щодо злочинів, учинених у сфері функціонування державних цільових фондів, К. Г. Гейко дійшов висновку, що всі вони відкривалися на підставі матеріалів, які містили результати документальних

ревізій (перевірок) державних контролюючих органів. Узявши за основу обставини надходження цих матеріалів до органу досудового розслідування, він виокремлює такі типові слідчі ситуації: 1) відкриття кримінального провадження за матеріалами органу Державної фінансової інспекції України або інших контролюючих органів; 2) відкриття кримінального провадження за матеріалами оперативного підрозділу органу внутрішніх справ; 3) відкриття кримінального провадження за ознаками злочинів у сфері функціонування державних цільових фондів, виявлених під час розслідування іншого злочину [128, с. 232].

Варто також погодитися з позицією Р. Л. Степанюка, який переконаний, що типізація слідчих ситуацій можлива за кількома напрямками – характеристикою інформації про обставини злочину та характеристикою стану розслідування. До першої групи науковець відносить: а) повноту інформації про подію злочину, що стосується об'єктивної сторони діяння; б) повноту інформації про особу злочинця; в) повноту інформації про предмет посягання; г) наявність та повноту інформації про взаємні зв'язки злочинів різних видів у межах технології злочинної діяльності. До другої групи входять: а) джерела інформації про подію; б) ступінь поінформованості запідозрених осіб про виявлення ознак злочину; в) наявність протидії розслідуванню; г) позиція сторони захисту щодо повідомлення підозри [121, с. 112–113].

Розробляючи методику розслідування злочинів, пов'язаних із порушеннями бюджетного законодавства, науковець виділяє такі типові слідчі ситуації:

1) кримінальна справа порушена на основі інформації про злочин, що містилася в матеріалах, зібраних оперативним підрозділом ДСБЕЗ, УБОЗ, СБУ. Така слідча ситуація характеризується найбільш великим обсягом інформації щодо обставин злочину в первинному матеріалі, який надходить до слідчого, і, відповідно, є найбільш сприятливою для розслідування, оскільки в ньому здебільшого містяться відомості про особу (осіб), яка (які) є причетною (причетними) до злочину;

2) кримінальна справа порушена на основі інформації про злочин, що містилася в матеріалах ревізії (перевірки), проведеної контролюючим органом. Така ситуація характеризується наявністю певних прогалів у зібраних про злочин

матеріалах, оскільки вони збиралися без участі працівників правоохоронних органів. Фактично первинний матеріал складається лише з матеріалів ревізії (акт документальної ревізії чи довідка перевірки, пояснення керівника та головного бухгалтера, висновки ревізорів за цими поясненнями, інвентаризаційні описи тощо);

3) кримінальна справа порушена на основі інформації про злочин, одержаної прокурором під час перевірки законності виданих нормативно-правових або розпорядчих актів щодо бюджету. Така ситуація є характерною для злочинів, передбачених ст. 211 КК України;

4) кримінальна справа порушена на основі інформації про злочин, пов'язаний із порушенням бюджетного законодавства, одержаної під час розслідування іншого злочину. Особливістю такої ситуації, з одного боку, є те, що можна скористатися чинником раптовості, оскільки винні особи можуть не знати про факт виявлення злочину, а з іншого – інформація про обставини вчинення злочину є вкрай обмеженою, неповною [29, с. 81–88].

Як бачимо зі сказаного вище, погляди науковців щодо типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування певною мірою збігаються. Можна зробити проміжний висновок, що коли взяти за основу джерело надходження інформації про виявлення нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, то можна виокремити такі три загальні типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування:

1) інформація про виявлення факту нецільового використання БК в органи досудового розслідування надійшла від державного контролюючого органу в бюджетній сфері (наприклад, ДФІ України, Державного казначейства України, Рахункової палати України тощо);

2) інформація про виявлення факту нецільового використання БК в органи досудового розслідування надійшла від оперативного підрозділу (він зібрав відповідні матеріали. Зазвичай таким підрозділом є ДЗЕ Національної поліції);

3) про факт нецільового використання БК органам досудового розслідування стало відомо під час розслідування іншого злочину (сюди входять випадки виділення прокурором матеріалів в окреме провадження).

Подану вищекласифікацію типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування досліджуваного нами злочину варто доповнити ще й такими:

1) особа (особи) причетна (-і) до нецільового використання БК органам досудового розслідування відома чи невідома;

2) місце перебування такої особи (осіб) органам досудового слідства відоме чи невідоме;

3) особа (особи) причетна до нецільового використання БК знає чи не знає про виявлення та реєстрацією органами досудового розслідування цього факту;

4) органам досудового розслідування відомий чи невідомий безпосередній спосіб учинення злочину, а також точна сума, що була використана не за призначенням, та на що саме;

5) виявлений факт нецільового використання БК пов'язаний чи не пов'язаний з іншими, відомими органам досудового розслідування фактами нецільового використання БК;

б) органи досудового розслідування володіють чи не володіють всіма необхідними документами, що підтверджують факт нецільового використання БК [129, с. 185–186].

Безумовно, що на початковому етапі розслідування ці варіанти типових слідчих ситуацій можуть комбінуватися залежно від конкретних обставин події та впливати на подальші процесуальні й тактичні рішення слідчого.

Поділ розслідування будь-якого злочину на етапи та виокремлення типових слідчих ситуацій підводить до потреби з'ясування питання того, які ж основні завдання на кожному з етапів та в кожній із ситуацій стоять перед слідчим.

Найбільш важливими завданнями початкового етапу розслідування Р. С. Белкін уважав: 1) орієнтування особи, що проводить розслідування, в усіх обставинах тієї події, яку йому належить розслідувати, з'ясування фактів, які повинні біти досліджені в справі, отримання вихідних даних з метою розгорнутого планування

розслідування; 2) збирання та фіксація доказів, які протягом невеликого проміжку часу можуть бути втрачені; 3) установлення, пошук та затримання злочинця по гарячих слідах [130, с. 333–334].

В. В. Тищенко пропонує такий перелік завдань початкового етапу розслідування: 1) виявлення і фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується по гарячих слідах; 2) ужиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, їхнє своєчасне виявлення та фіксація; 3) з'ясування й оцінка сформованої слідчої ситуації; 4) виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин; 5) визначення напряму розслідування й розроблення плану розслідування; 6) обрання форми й методів взаємодії з органами та службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу; 7) пошук й одержання інформації про механізм та обстановку вчиненого злочину; 8) збирання та вивчення відомостей про особистість потерпілого; 9) пошук, одержання і аналіз інформації про осіб, які вчинили злочин, їхній розшук та затримання [131, с. 137].

Завданнями початкового етапу розслідування, пише Г. В. Москаленко, є: 1) з'ясування й оцінка сформованої після порушення кримінальної справи слідчої ситуації, після чого відбувається висунення версій, постановка тактичних завдань та вибір засобів їхньої перевірки й вирішення; 2) виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин (матеріальні сліди, знаряддя злочину, свідки-очевидці та ін.); 3) визначення напряму розслідування й розроблення плану розслідування; 4) обрання форми й методів взаємодії з органами й службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу; 5) пошук та одержання інформації про механізм й обстановку вчиненого злочину; 6) збирання й вивчення відомостей про особистість потерпілого (спосіб життя, заняття, зв'язки, зміст дозвілля, захоплення, риси характеру, його поведінка до, у момент та після вчинення злочину); 7) пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їх розшук і затримання [132, с. 377].

Даючи характеристику слідчих ситуацій початкового етапу корисливо-насильницьких злочинів, учинених організованими групами неповнолітніх, І. Л. Калімбет виокремлює такі основні завдання: 1) установлення всіх учасників

організованого угруповання неповнолітніх та їх затримання; 2) установлення усіх епізодів злочинної діяльності (серед і латентних); 3) установлення системи внутрішньогрупових зв'язків для визначення особи лідера і його ізоляція, а також осіб, які найвірогідніше співпрацюватимуть зі слідством; 4) установлення місць придбання чи виготовлення знарядь злочину; 5) установлення каналів збуту майна, здобутого злочинним шляхом; 6) висунення та перевірка версій щодо злочинної діяльності; 7) установлення очевидців злочинів та інших осіб, яким відома інформація щодо злочинної діяльності угруповання [133].

У науковій літературі часто можна натрапити на такі словосполучення, як «типові завдання», «криміналістичні завдання», «тактичні завдання» і «стратегічні завдання». Тому є сенс з'ясувати, чи тотожні вони із завданнями розслідування.

До основних (типових) завдань, які розв'язує слідчий під час розслідування злочинів, передбачених ст. 206 КК України, Р. М. Дмитрів відносить: 1) установлення всіх співучасників і причетних до вчинення кримінального провадження; 2) формування системи доказів щодо повідомлення особі (особам) про підозру у вчиненні злочину (установлення злочинної діяльності особи в повному обсязі); 3) забезпечення відшкодування збитків, завданих злочином; 4) збір інформації про особу підозрюваного [134, с. 330].

Н. П. Бортник та М. М. Коваль зауважують, що постановка криміналістичних завдань на початковому етапі розслідування спрямована на досягнення головної мети – установлення обставин події злочину й особи підозрюваного (обвинуваченого). Ці завдання можуть бути розділені на дві групи: а) завдання організаційно-управлінського характеру, що забезпечують відповідні умови для постановки й вирішення другої групи завдань; б) завдання розшукового й тактичного характеру, безпосередньо спрямовані на встановлення обставин розслідуваної події. До першої групи належать: 1) з'ясування й оцінка слідчої ситуації, що склалася на момент внесення до ЄРДР відомостей про злочин; 2) визначення джерел інформації про обставини події, що розслідується, їхній характер та місцезнаходження; 3) вибір форми й прийомів взаємодії з органами та службами, що ведуть оперативно-розшукову роботу; 4) визначення напрямку

розслідування й складання плану дій. До другої групи завдань, що постають на початковому етапі розслідування злочинів, належать: 1) одержання даних про спосіб, обстановку та інші обставини події, що дозволяє орієнтуватися в її змісті й характері; 2) збір і вивчення даних про особу потерпілого, що допомагає точніше з'ясувати мотиви та цілі злочинця, висунути версії про коло причетних до цього злочину осіб; 3) одержання й аналіз інформації про злочинця та його спільників, що дозволяє висунути обґрунтовані версії стосовно особи злочинця, місця його проживання, рис характеру для подальшого встановлення та затримання [135, с. 301–302].

На переконання О. В. Пчеліної, неможливо розслідувати злочин, не визначивши, у якому обсязі, за допомогою яких засобів потрібно з'ясувати. Тобто особа, яка провадить досудове розслідування, завжди повинна чітко формулювати й ставити перед собою завдання розслідування, у процесі вирішення яких і досягається завдання кримінального провадження, визначене в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Таке завдання науковець пропонує називати стратегічним. Проміжні завдання розслідування в загальному вигляді сформульовані в ст. 91 КПК України «Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні». Для вирішення цих завдань і ставляться та реалізуються тактичні завдання. До тактичних завдань початкового етапу розслідування злочинів у сфері службової діяльності О. В. Пчеліна зараховує такі: установлення місця, часу й обстановки злочину; виявлення, фіксація та вилучення слідів злочину та інших речових доказів; установлення, розшук та затримання злочинця; установлення розмірів заподіяної шкоди й пошук викраденого майна чи майна, на яке можна накласти арешт для забезпечення відшкодування завданих збитків; збирання достатньої доказової бази для повідомлення особі про підозру в учиненні злочину (злочинів); установлення можливих свідків злочину тощо [136, с. 157–158]. Як зауважує О. В. Олішевський, для ефективного вирішення тактичних завдань потрібно правильно організувати процес розслідування. До найбільш типових організаційних дій під час розслідування злочину він відносить: планування

розслідування по конкретному кримінальному провадженню; залучення необхідних сил і засобів; налагодження взаємодії з органами (підрозділами) Національної поліції та іншими правоохоронними органами; мобілізація учасників розслідування; керівництво та координація дій учасників розслідування [137, с. 80].

Повністю погоджуючись із думкою О. В. Пчеліної, хочемо зазначити, що під час розслідування нецільового використання БК стратегічне завдання розслідування полягає в забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив це кримінальне правопорушення, був притягнутий до кримінальної відповідальності та до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Проміжні завдання розслідування нецільового використання БК вбачаються з положень ст. 91 КПК України [138] та до них належить:

- 1) установлення часу, місця, способу та інших обставин нецільового використання БК;
- 2) установлення особи (осіб), що вчинила нецільове використання БК, форму її вини, мотивів і мети;
- 3) установлення виду та розмірів шкоди, завданої нецільовим використанням БК, а також розміру процесуальних витрат;
- 4) установлення обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу підозрюваного, обтяжують чи пом'якшують покарання;
- 5) установлення обставин, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності чи закриття кримінального провадження.

Усі інші завдання можна назвати тактичними, і вони залежать від тієї слідчої ситуації, яка складається на певному етапі розслідування нецільового використання БК. Переважна більшість опитаних нами респондентів (69,5 %) указала, що найчастіше про нецільове використання БК правоохоронні органи дізнаються від державних контролюючих органів у бюджетній сфері, ще одна частина (20,5 %) вказала, що така інформація збирається оперативними

підрозділами, а ще одна (10 %) – що така інформація стає відомою в процесі розслідування іншого злочину (Див. Додаток А). Тому в такій самій послідовності вважаємо за доцільне навести тактичні завдання для кожної типової слідчої ситуації й можливі алгоритми дій слідчого для їхнього вирішення.

1. Досудове розслідування нецільового використання БК розпочате на підставі інформації, що міститься в матеріалах перевірки, проведеної контролюючим державним органом у бюджетній сфері.

Ця ситуація характеризується наявністю певних прогалин інформаційного характеру, оскільки перевірка проводиться без участі працівників правоохоронного органу (фактично в розпорядження слідчого надходять матеріали проведеної перевірки з додатками до нього – поясненням керівника, головного бухгалтера, висновку перевіряючого (ревізора) щодо цих пояснень тощо). Основну увагу слідчий має спочатку зосередити на перевірці наданих матеріалів. Саму ж слідчу ситуацію можна також охарактеризувати як сприятливу, оскільки наявні прогалини досить легко з'ясувати.

Тут перед слідчим на початковому етапі розслідування постають такі тактичні завдання: 1) вивчення джерела інформації, оцінка повноти зібраних матеріалів (документів); 2) установлення форм і прийомів взаємодії з оперативним підрозділом та іншими правоохоронними й контролюючими бюджетну сферу органами; 3) визначення та проведення невідкладних С(Р)Д, з метою формування системи доказів, потрібних для повідомлення особі про підозру; 4) оцінка слідчої ситуації, висунення версій, складання плану розслідування; 5) отримання інформації про використання БК від свідків (насамперед від осіб, які проводили перевірку); 6) розшук та затримання підозрюваного, отримання від нього інформації про обставини нецільового використання БК; 7) перевірка фінансово-господарської діяльності установ, підприємств та організацій, що причетні до нецільового використання БК; 8) визначення розміру завданих збитків та забезпечення їх відшкодування; 9) вирішення питань, що потребують спеціальних знань.

Алгоритм дій слідчого для вирішення вищевказаних завдань може бути таким: а) скерування запитів до правоохоронних та контролюючих органів; б) допит свідків; в) тимчасовий доступ до речей і документів чи обшук; г) огляд; г) допит підозрюваного та обрання йому запобіжного заходу; д) призначення ревізій та судових експертиз (судово-бухгалтерської, техніко-криміналістичної, почеркознавчої тощо).

2. Досудове розслідування нецільового використання БК розпочате на підставі інформації, зібраної оперативним підрозділом.

Наведена ситуація характеризується досить великим обсягом інформації щодо обставин вчинення злочину, яка надходить до слідчого (дані про час і місце вчинення злочину, особу (осіб) злочинця, свідків, суму завданих збитків тощо). Виявлений факт нецільового використання БК підтверджують відповідні документи (з ініціативи оперативного підрозділу вже проведена ревізія), відома інформація про місце їхнього перебування. Цю ситуацію загалом можна охарактеризувати як сприятливу.

У такому разі на початковому етапі розслідування перед слідчим постають такі тактичні завдання: 1) оцінка інформації про обставини злочину, що міститься в отриманих документах; 2) оцінка слідчої ситуації та висунення версій; 3) установлення форм і прийомів взаємодії з оперативним підрозділом та іншими правоохоронними й контролюючими бюджетну сферу органами; 4) визначення та проведення невідкладних С(Р)Д, з метою формування системи доказів, потрібних для повідомлення особі про підозру; 5) складання плану розслідування; б) отримання інформації про нецільове використання БК від свідків; 7) розшук та затримання підозрюваного, отримання від нього інформації про обставини нецільового використання БК; 8) перевірка фінансово-господарської діяльності установ, підприємств та організацій, що причетні до нецільового використання БК; 9) визначення розміру завданих збитків та забезпечення їх відшкодування; 10) вирішення питань, що потребують спеціальних знань.

Тактичні завдання розв'язуються за допомогою проведення такого комплексу заходів: а) складання спільно з оперативним підрозділом плану розслідування;

б) допит свідків; в) допит підозрюваного; г) тимчасовий доступ до речей і документів; ґ) обшук; д) огляд; е) скерування запитів до правоохоронних та контролюючих органів; є) обрання підозрюваному запобіжного заходу; ж) призначення ревізій та судових експертиз (судово-бухгалтерської, техніко-криміналістичної, почеркознавчої тощо).

3. Досудове розслідування нецільового використання БК розпочате на підставі інформації, що міститься в матеріалах розслідування іншого злочину.

Наведена ситуація характеризується тим, що в розпорядженні слідчого є лише певна частина документів, у яких міститься інформація про нецільове використання БК. З одного боку, цю ситуацію можна назвати сприятливою, оскільки є можливість скористатися чинником раптовості через те, що підозрюваному не відомо про виявлення факту злочинної діяльності. З іншого боку, така ситуація може бути несприятливою через те, що підозрюваний, наприклад, уже переховується від слідства або ж частина документів знищена чи міститься в матеріалах іншого кримінального провадження. Тактичні завдання та алгоритм дій слідчого в цій ситуації буде аналогічним до запропонованого в другій типовій слідчій ситуації за винятком того, що він насамперед має забезпечити отримання та збереження відповідних документів, призначення перевірок (ревізій) та судових експертиз.

Повністю погоджуємося з думкою В. К. Весельського з приводу того, що під час вибору певного комплексу заходів (організаційних, процесуальних, тактичних) для вирішення певних слідчих ситуацій потрібно враховувати об'єктивні та суб'єктивні чинники. До об'єктивних чинників науковець відносить: 1) наявність і характер доказової та орієнтувальної інформації, яка є в розпорядженні слідчого; 2) наявність і стійкість існування ще не використаних джерел доказової інформації та надійних каналів надходження орієнтувальної інформації; 3) інтенсивність процесів зникнення доказів і сила чинників, які впливають на ці процеси; 4) наявність у цей момент у розпорядженні потрібних сил, засобів, часу та можливість оптимального використання їх; 5) наявна в цей

момент кримінально-правова оцінка розслідуваної події. Суб'єктивними ж чинниками є: 1) психологічний стан осіб, які фігурують у розслідуванні; 2) психологічний стан слідчого, рівень його знань і вмінь, практичний досвід, здатність ухвалювати та реалізовувати рішення в екстремальних ситуаціях; 3) протидія встановленню істини з боку злочинця та його зв'язків, а іноді й потерпілого та свідків; 4) сприятливий (безконфліктний) перебіг розслідування; 5) наслідки помилкових дій слідчого, оперативного працівника, спеціаліста, експерта; 6) наслідки розголошення даних досудового слідства; 7) непередбачені дії потерпілого або осіб, не причетних до розслідування [139, с. 194–195].

Приставаючи до розслідування, слідчий здебільшого немає достатніх відомостей, що дозволяють йому одразу виявити ті обставини, які він мусить установити. Перед слідчим виникає завдання з багатьма невідомими. Для того, щоб його вирішити й пояснити досліджувану подію та її окремі обставини, слідчий вдається до такого прийому, як побудова версій. Версія, пише Г. В. Москаленко, є не що інше, як одне з можливих пояснень події, що розслідується загалом або окремих його обставин. Версія будується на підставі тієї інформації, яку має у своєму розпорядженні слідчий, а оскільки її недостатньо і вона допускає декілька ймовірних пояснень, то зазвичай висувається декілька версій. Усі вони становлять думки, які можуть бути або достеменними, або помилковими. Оскільки на самому початку розслідування не відомо, яка з них правдива, а яка помилкова, то на цьому ґрунтується правило, згідно з яким потрібно висувати стільки версій, скільки може бути дано пояснень наявним фактам, які задовольняли б завдання розкриття злочину. Розроблення версій допомагає слідчому проникнути в сутність досліджуваної події, пізнати її причини, зв'язки, обставини учасників, їхньої поведінки, ролі кожного з них у здійсненні злочину, причинного зв'язку між їхньою дією (бездіяльністю) і наслідками, що наступили. Ці обґрунтовані припущення – версії під час своєї перевірки підтверджуються або відхиляються [140, с. 494].

У криміналістичній науці також існує поняття «типові версії», що характерні для типових слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування злочинів. Як

зазначає В. В. Пясковський, система типових версій має містити два структурних рівні: а) загальні версії як припущення щодо події злочину загалом або окремих елементів складу злочину; б) окремі версії, пов'язані з припущеннями щодо інших, більш окремих (детальних) обставин учинення злочину. Науковець на прикладі розслідування викрадення людини пропонує п'ять загальних типових версій та типові окремі версії (про мотиви викрадення людини; час і місце захоплення викраденої людини; місце утримання потерпілого та перебування злочинців; кількісний склад злочинної групи, їхні риси та якості, технічне оснащення; тип злочинної групи) [141, с. 135–137].

У цьому сенсі також цікавою є думка В. П. Крамаренко, який виокремлює низку слідчих помилок, які допускають під час висунення та перевірки загальних та окремих версій: 1) висунення тільки однієї версії, хоч були підстави висувати дві чи більше; 2) висунення кількох версій, але перевірка лише однієї з них, найбільш реальної; 3) ігнорування доказової та орієнтовної інформації, що суперечить основній версії по справі; 4) неуважне ставлення до деталей, а також до незначних розходжень в отриманій інформації; 5) нез'ясування інформації про всі значущі елементи ситуації; 6) висновок про елемент ситуації за аналогією, на підставі нічим не підтвердженого припущення; 7) помилки в пізнанні події злочину, що базуються на ігноруванні його специфіки [119, с. 11].

На підставі аналізу матеріалів судово-слідчої практики можна зробити висновок, що типовими загальними версіями (перший структурний рівень) у кримінальних провадженнях щодо нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, є такі:

- 1) факт нецільового використання БК незаперечний;
- 2) є нецільове використання БК, що пов'язане із вчиненням іншого (-их) злочину (-ів);
- 3) є інший злочин (наприклад, передбачений ст. 211 КК України);
- 4) факт нецільового використання БК відсутній (має місце неправдиве повідомлення, інсценування, адміністративний проступок тощо).

Щодо висунення окремих типових версій, то вони можуть стосуватися кількох елементів: стосовно способу вчинення злочину; стосовно особи злочинця; стосовно мети вчинення злочину тощо. Зокрема, А. Д. Марушев, досліджуючи питання розслідування кримінальних банкрутств, виділяє кілька груп типових слідчих версій: 1) стосовно фінансового становища суб'єкта господарювання; 2) стосовно предмета злочинного посягання; 3) щодо способу вчинення та приховування злочину; 4) стосовно особи злочинця (групи злочинців); 5) стосовно мети [142, с. 294].

Ураховуючи загальнотеоретичні положення криміналістики про систему слідчих версій, на нашудумку, система типових окремих слідчих версій (другий структурний рівень) нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, має містити такі:

1) щодо способу вчинення злочину (нецільове використання БК, здійснення видатків бюджету, надання кредиту з бюджету без установлених бюджетних призначень або з їхнім перевищенням);

2) щодо суми завданих збитків (перебільшують 1 000 н.м.д.г., перебільшують 3 000 н.м.д.г.);

3) щодо предмета посягання (кошти державного бюджету, кошти місцевого бюджету);

4) щодо кількості злочинців (злочин учинила одна особа, злочин скоїла група осіб);

5) щодо якісного складу злочинної групи (тільки службова особа; службова особа з головним бухгалтером, із працівником контролюючого чи правоохоронного органу тощо).

На типових слідчих версіях, що висуваються під час розслідування нецільового використання БК, базується планування розслідування. Логіка взаємозв'язку версії і планування простежуються, головним чином, у тому, що всі обставини, які підлягають установленню під час розслідування, випливають із тих наслідків, що виводяться з побудованого припущення.

Планування розслідування – це визначення шляхів та способів розслідування, під час планування визначають обставини, що підлягають доказуванню, систему

слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, їхній зміст, послідовність проведення, строки виконання [143, с. 196]. Як зазначає А. Д. Марушевич, у процесі планування розслідування слідчий повинен виявити невідповідності й суперечності у вже наявній інформації, визначити завдання, що підлягають розв'язанню щонайперше, розподілити свої сили і час шляхом підбору учасників та виконавців кожної підготовленої слідчої дії та інших заходів. Грамотне планування має велике значення для продуктивного розслідування кримінального провадження при мінімальних витратах сил, засобів і часу. Розпочинати планування потрібно відразу після відкриття кримінального провадження та коректувати план розслідування впродовж усього процесу розслідування [144, с. 148]. Складаючи план розслідування, слідчий повинен дотримуватися принципів індивідуальності, динамічності, реальності, конкретності та економічності.

Вивчаючи планування розслідування злочинів у сфері економіки, В. Л. Ортинський запропонував такі напрями організації планування: 1) вивчення, опрацювання та систематизація всього обсягу інформації, що є в розпорядженні в слідчого, зокрема і відомостей, що не належать до процесуальних і мають слідчо-орієнтовний характер; 2) визначення тактичних і стратегічних цілей розслідування на кожен період висунення нових версій, включаючи коректування попередньо висунутих версій; 3) визначення С(Р)Д, організаційних заходів та матеріальних витрат слідчого щодо отримання, дослідження та закріплення доказової інформації з урахуванням особистості злочинця, його посади та особливостей протидії, що здійснюється зацікавленими особами; 4) визначення можливостей осіб та органів, що взаємодіють зі слідчим щодо отримання, дослідження й закріплення доказової інформації, а також подолання актів протидії розслідуванню та побудова на основі цього дієвої та ефективної моделі взаємодії; 5) визначення видів та послідовності С(Р)Д, застосування тактичних комбінацій та інших заходів на підставі динамічно змінюваної ситуації та закріплення їх у відповідних процесуальних актах; б) створення організаційної слідчо-оперативної моделі забезпечення безпеки учасників кримінального провадження [145, с. 9].

Як бачимо, типові слідчі ситуації та типові версії на початковому етапі розслідування є, з одного боку, вагомим компонентом структури методики розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, а з іншого – саме через обраний комплекс дій слідчого можливий вплив на ситуацію, що склалася в конкретному кримінальному провадженні, з метою зміни її на покращення для вирішення завдань розслідування. Раціонально дібраний в умовах конкретної слідчої ситуації комплекс заходів дає змогу зекономити час на пошук відповідних рішень й обрати оптимальні шляхи їхньої реалізації, що, своєю чергою, знижує кількість похибок та підвищує ефективність роботи слідчого.

2.2 Особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами на початковому етапі розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами

Успіх досудового розслідування кримінальних проваджень, розпочатих за фактами нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, визначається його правильною організацією та плануванням. Вивчаючи теоретичні підходи до визначення місця організації розслідування злочинів, О. В. Олішевський дійшов висновку, що найбільш адекватно її місце відображається у вигляді частини розділів криміналістики, а саме: положення рівня організації слідчої чи іншої дії є невід'ємною частиною криміналістичної тактики, засади рівнів організації розслідування в кримінальному провадженні (провадженнях) – криміналістичної методики. На переконання науковця, розгляд (вивчення) організації розслідування злочинів у відриві від криміналістичної тактики та методики матиме за наслідок утворення фрагментарних знань [146, с. 165].

До визначення змісту поняття «організація розслідування злочинів» є кілька підходів. Найбільш повно, на нашу думку, це поняття було розкрито Р. С. Белкіним, який визначав його як збірне поняття, що характеризує різні рівні організації діяльності з розкриття, розслідування злочинів і запобігання їм.

Організація розслідування містить чотири рівні. Перший, вищий рівень організації розслідування, – це система заходів, що забезпечують ефективність функціонування елементів системи й досягнення цілей. Єдність системи зумовлена єдністю цілей, процесуальних і криміналістичних основ функціонування її елементів. Другий рівень організації розслідування – управлінський. Це комплекс заходів, що забезпечує оптимальну структуру органів розслідування, рівень управління ними, ефективність їхньої діяльності й удосконалення її засобів і методів. Третій рівень, методичний, – це організація розслідування конкретного злочину; комплекс заходів з метою створення оптимальних умов для визначення й застосування найбільш ефективних і доцільних у певній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики. Четвертий рівень організації розслідування – тактичний. Це організація проведення окремих слідчих дій чи організаційно-тактичних заходів у межах конкретного акту розслідування; комплекс заходів, що забезпечують вибір і застосування в певній слідчій ситуації найбільш ефективних і доцільних техніко-криміналістичних засобів і тактичних прийомів для досягнення цілей слідчої дії чи заходу [147, с. 147–148].

Вивчаючи питання розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми, М. С. Остапчук окреслила елементи організації розслідування у формі алгоритму роботи слідчого, який передбачає:

1) ретельний аналіз усієї наявної в розпорядженні інформації про злочин (час, місце, спосіб, сліди, дані про особистість злочинця й потерпілого, наявність чи відсутність свідків);

2) організація та проведення огляду місця події, інших перевірочних (невідкладних) заходів, оцінка цієї інформації, ухвалення рішення про початок розслідування та внесення відомостей в ЄРДР, визначення слідчого та прокурора в кримінальному провадженні, створення слідчо-оперативної групи (далі – СОГ), складання плану початкового етапу розслідування (із висуненням версій, визначенням необхідності проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д), застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, а

також пошукових, організаційних заходів, спрямованих на розшук, викриття й затримання особи, яка вчинила злочин, пошук можливих свідків, пошук предмета злочинного посягання);

3) організацію й налагодження взаємодії між слідчим та оперативними підрозділами, що не входять до складу СОГ;

4) визначення необхідності залучення до участі в розслідуванні захисника, законного представника, спеціаліста, вирішення питання про призначення експертиз;

5) визначення потреби й можливості залучення до участі в розслідуванні громадськості та ЗМІ;

6) визначення термінів проведення С(Р)Д, що не проводилися як невідкладні;

7) забезпечення необхідної технічної оснащеності та інформаційне забезпечення розслідування (використання криміналістичних обліків, автоматизованих інформаційно-пошукових систем);

8) організацію проведення регулярних оперативних нарад СОГ з обговоренням отриманих результатів і визначенням чергових завдань;

9) налагодження систематичного обміну інформацією та звітності про результати роботи з метою своєчасного уточнення та корегування плану розслідування;

10) вживання заходів з виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, і розроблення на цій основі заходів профілактичного характеру;

11) організація та вжиття заходів запобігання та, якщо треба, нейтралізації протидії розслідуванню [148, с. 347–348].

Ми повністю погоджуємося з думкою Р. Л. Степанюка, який, узагальнивши наявні методики розслідування економічних злочинів, до організаційно-підготовчих заходів у провадженнях про бюджетні злочини відніс таке:

1) вивчення нормативно-правового матеріалу, що регулює склад, структуру й порядок формування та виконання бюджетів, порядок видання нормативно-правових і розпорядчих актів у бюджетній сфері, а також відповідної навчальної та наукової літератури;

2) ознайомлення зі специфікою фінансової, господарської, нормотворчої діяльності державного органу, підприємства, установи чи організації, його структурою, особливостями ведення діловодства, бухгалтерського обліку та звітності;

3) збір даних про особистість службової особи, яка вчинила протиправні дії з БК;

4) організація заходів щодо забезпечення збереження необхідних бухгалтерських, банківських, казначейських та інших документів, які мають значення для провадження;

5) організація взаємодії зі співробітниками оперативно-розшукових підрозділів;

б) залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями, та використання їхньої допомоги в розслідуванні [29, с. 94–98].

З організацією розслідування тісно пов'язане його планування. Значення планування визначається важливістю завдань, які можуть бути вирішені з його допомогою. До завдань планування належать: 1) визначення правильних шляхів розслідування злочинів; 2) забезпечення об'єктивності, повноти та всебічності розслідування; 3) своєчасне застосування науково-технічних і тактичних прийомів криміналістики з урахуванням особливостей кожного кримінального провадження; 4) забезпечення найбільш ефективного поєднання оперативно-розшукових заходів і С(Р)Д під час розслідування злочину; 5) сприяння економії сил і засобів слідчого апарату. Під час розслідування злочинів у сфері господарської діяльності Л. В. Полуніна пропонує розрізняти такі види планування: а) просте планування; б) планування за епізодами; в) планування під час розслідування групою слідчих (бригадою). Кожен із зазначених видів планування відрізняється метою, обсягом, внутрішньою структурою, методами реалізації дій, що входять до системи плану [149, с. 147].

Дотепер у криміналістиці не існує єдиної думки щодо структури процесу планування та самого плану розслідування злочину. Наразі переважають погляди, відповідно до яких етапи планування розслідування злочинів відносять до

внутрішньої сферитакої діяльності. Поділ безперервного процесу планування є певною мірою умовним та може бути поданий так:

- 1) аналіз інформації (внутрішньої та зовнішньої);
- 2) висунення слідчих версій та визначення завдань розслідування;
- 3) визначення шляхів та засобів розв'язанняокреслених завдань;

4) складання письмового плану (програми чи іншої документації) розслідування [150, с. 229]. Як пише Д. Г. Паляничко, такі етапи планування є основною схемою формування планів на подальшому етапі розслідування, але перед цим слідчиймає провести детальний аналіз результатів своєї роботи на початковому етапі, оцінити слідчу ситуацію, що утворилася, обрати типову програму й розробити індивідуальний план розслідування, що передбачає тактичні завдання, окремі версії, комплекс гласних та негласних слідчих дій з їхньої перевірки і вирішення [151, с. 225].

Планування розслідування ґрунтується на таких принципах: законність, науковість, індивідуальність, динамічність, реальність, конкретність, своєчасність, повнота, обґрунтованість, системність, оптимальність, допустимість засобів і способів, узгодженість заходів планування і їхня максимальна ефективність. До завдань планування О. Д. Терещук відносить: 1) забезпечення цілеспрямованості, об'єктивності, повноти, усебічності розслідування; 2) визначення правильного напрямку й змісту діяльності слідчого на всіх етапах розслідування; 3) визначення завдань розслідування і їхня конкретизація; 4) ефективне та своєчасне застосування науково-технічних і тактичних прийомів криміналістики з урахуванням особливостей кожного провадження; 5) забезпечення найбільш ефективного поєднання оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) і С(Р)Д, підвищення результативності їхнього проведення; 6) забезпечення відповідності всіх здійснюваних дій і заходів чинному законодавству; 7) оптимізація регулювання навантаження, заощадження часу, сил і засобів слідчого апарату, максимальна швидкість розслідування; 8) забезпечення рівномірності в роботі та ритмічності всього процесу розслідування; 9) контроль

за виконанням С(Р)Д та інших заходів; 10) отримання ефективних результатів розслідування [152, с. 1025].

Н. Б. Семіна до умов якісного планування розслідування злочину відносить: наявність у розпорядженні слідчого відповідної вихідної інформації; правильну й об'єктивну оцінку слідчої ситуації; урахування реальних можливостей вирішення запланованих завдань; прогнозування змін слідчої ситуації внаслідок виконання запланованих дій і їхніх результатів; урахування часу, який відводиться на виконання запланованих заходів; забезпечення узгодженості між окремими планами [153, с. 8–9].

Без сумніву, теоретичні положення й рекомендації, розроблені криміналістикою, мають своє раціональне зерно. Однак у практичній діяльності ними часто нехтують в силу різних об'єктивних та суб'єктивних причин. Це підтверджують і результати проведеного нами анкетування. Зокрема, 32,5 % опитаних указали, що вони постійно складають плани розслідування кримінальних проваджень, і лише 14,4 % планують проведення окремої С(Р)Д. Тільки половина опитаних відзначила, що інколи складають плани розслідування у зв'язку зі складністю самого провадження (50,3 %) та інколи складають план проведення окремої С(Р)Д (30 %) (Див. Додаток А).

З огляду на це, хотілося б висловити кілька рекомендацій, які стосуються планування та, на нашу думку, можуть позитивно вплинути на процес розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами. По-перше, складанню письмового плану розслідування загалом варто надавати перевагу тоді, коли є кілька епізодів злочинної діяльності або ж є кілька підозрюваних. Щодо планування С(Р)Д, то письмовий план доцільно складати лише тоді, коли є значна кількість учасників чи сама ситуація характеризується конфліктністю, невизнанням особою своєї причетності до злочину (за умови наявності незаперечних доказів). По-друге, під час планування розслідування злочину обов'язково потрібно враховувати принципи динамічності, індивідуальності та конкретності. Завжди треба переглядати план розслідування як на початковому, так і подальшому етапах розслідування, уносити в нього

корективи з урахуванням змін слідчої ситуації. По-третє, з метою з'ясування послідовності проведення запланованих процесуальних дій та інших заходів варто керуватися не тільки тактичними й організаційними міркуваннями, але й вимогами кримінального процесуального законодавства. Перевагу варто надавати тим заходам, що забезпечують: 1) збереження слідів і доказів, яким загрожує зникнення; 2) перевірку всіх або кількох версій чи епізодів злочинної діяльності; 3) подальшу реалізацію плану розслідування; 4) отримання найбільш достовірної доказової та орієнтувальної інформації. По-четверте, доцільно користуватися допоміжними засобами планування (наприклад, схемою структури злочинної групи чи злочинних зв'язків, картками на підозрюваних із вказівкою епізодів злочину, переліком зв'язків підозрюваних тощо).

Питання з'ясування змісту взаємодії між правоохоронними та контролюючими органами під час розслідування різних видів злочинів має не тільки теоретичне, але й суто практичне значення, оскільки від того, який зміст буде вкладено в це поняття, залежатиме розгляд питань про механізм її виявлення, класифікацію, нормативне регулювання й практичні рекомендації щодо вдосконалення.

Взаємодія, зазначає О. В. Тарасенко, має об'єктивний та універсальний характер. Саме вона визначає відношення причини і наслідків, а саме: об'єкт впливу причини не пасивний, він реагує і в такий спосіб причинність переходить у взаємодію. Кожна із взаємодіючих сторін виступає як причина іншої і, як наслідок, одночасно зазнає зворотного впливу протилежної сторони. Взаємодія зумовлює розвиток об'єктів. Універсальність взаємодії забезпечує взаємний зв'язок усіх структурних рівнів буття, матеріальну єдність світу. На основі вивчення цього поняття, науковець виділяє такі його ознаки: 1) наявність спільної діяльності декількох елементів (не менше як двох); 2) погодженість заходів за метою, місцем, часом та методами; 3) спрямованість функціонування взаємодіючих суб'єктів; 4) наявність нормативно-правової бази взаємодії; 5) зміст завдань, що виконуються суб'єктами взаємодії; 6) становище, яке обіймають суб'єкти взаємодії в ієрархії системи; 7) спільна діяльність. У процесі взаємодії сторони обов'язково повинні

дотримуватися таких основних положень: єдине керівництво спільними діями; самостійність у виборі засобів і методів своєї роботи в системі цих дій; принципи дотримання законності [154, с. 21–22, 25].

Для з'ясування сутності взаємодії під час розслідування нецільового використання БК, на нашу думку, потрібно комплексно використати філософський, соціологічний, управлінський, психологічний та правовий підходи.

У філософії взаємодію розглядають як вихідне, родове поняття, що охоплює процеси впливу об'єктів (суб'єктів) одне на одного, їхню взаємну зумовленість і взаємозміну. Вона охоплює всі види соціальних процесів і людської діяльності та виявляється в організації людьми спільних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, досягнення спільної мети. Філософське трактування взаємодії орієнтоване на те, що відповідні процеси взаємодії визначають структурну організацію системи і порядок її об'єднання поряд з іншими об'єктами в систему вищого порядку. Основними ознаками взаємодії є: 1) установлення зв'язку між суб'єктами взаємодії; 2) погодженість заходів із метою, місцем, часом, методами; 3) спільність завдань та функцій, які виконують суб'єкти взаємодії; 4) відповідне становище суб'єктів взаємодії в ієрархії влади; 5) наявність нормативної бази, де обов'язково мають бути відображені наведені вище ознаки [155, с. 283]. Базуючись на філософському розумінні поняття «взаємодія», інші науки деталізують певні аспекти цього процесу, акцентуючи на методологічно необхідних для цієї науки проявах взаємодії. Взаємодія – динамічне явище, яке відбувається на підставі певної діяльності суб'єктів та за загальними законами діалектики [156, с. 9].

У соціології здебільшого вживають термін «соціальна взаємодія», що відображає характер і зміст відносин між людьми (соціальними групами) як постійними носіями якісно різних видів соціальної діяльності, які відрізняються одне від одного своїми соціальними позиціями (статусами) й соціальними ролями (функціями). Тому незалежно від того, у якій сфері життєдіяльності суспільства (економічній, політичній, духовній, організаційно-управлінській тощо) відбувається взаємодія, зауважує М. В. Туленков, вона завжди за своїм характером є соціальною,

оскільки відбиває зв'язки між індивідами й групами людей, тобто ті зв'язки, що опосередковуються цілями, які кожна із взаємодіючих сторін прагне досягти [157, с. 35–36].

Взаємодію в управлінні розглядають як складну форму управлінської діяльності, що характеризує ступінь, способи і форми взаємного впливу елементів соціально-економічних систем в процесі їхньогопланомірно-цілеспрямованого функціонування та розвитку. Забезпечуючи внутрішню єдність та узгодженість у роботі всіх елементів управляючої системи, взаємодія створює чітко працюючий механізм управління [158, с. 9–16].

У психології взаємодію загалом трактують як: 1) прямий або опосередкований вплив суб'єктів один на одного, який характеризується виникненням зв'язків і їхньою взаємозумовленістю; процес взаємного одночасного впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну зумовленість, що виявляється в асиметричності суперечливого діалектичного відношення таких глобальних, всеохоплюючих елементів дійсності, як людина і світ [159, с. 58].

Правовий підхід дозволяє розглядати взаємодію як засновану на нормах закону й підзаконних актах сумісну погоджену діяльність слідчого, співробітників оперативних підрозділів та інших суб'єктів. Такий підхід дозволяє виокремити законодавчу базу, що стосується взаємодії, а також визначити наявні в цій сфері прогалини та підготувати пропозиції для їхнього усунення. Як приклад можна навести положення ст. 5 ЗУ «Про Національну поліцію», у якій зазначено, що поліція в процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також ОМС відповідно до закону та інших нормативно-правових актів [160]. Окрім того, наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575 затверджено Інструкцію з організації взаємодії ОДР з іншими органами та підрозділами Національної поліції України (далі – НПУ) в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [161].

Однак, як слушно зауважує С. Тищенко, з'ясовуючи дефініцію поняття «взаємодії» в кримінальному провадженні, у КПК України 2012 р. цей термін не використовується (за винятком ч. 3 ст. 571 КПК України) та будь-яких роз'яснень

із приводу розуміння його сутності не надано. Натомість поняття «взаємодії» тривалий час є предметом наукових досліджень представників наук кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності [162, с. 102].

Р. Л. Степанюк виділяє три основні підходи до визначення та висвітлення сутності взаємодії: 1) у широкому сенсі взаємодію розглядають як суміснудіяльність усіх органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне судочинство. Вона трактується не тільки стосовно слідчого чи процесу розслідування певного злочину, а й щодо застосування будь-яких криміналістичних прийомів, засобів і методів; 2) у вузькому розумінні взаємодії як один з її суб'єктів завжди виступає слідчий, а сама вона розглядається як форма організації розслідування; 3) комбінований підхід полягає в намаганні різнобічного розуміння взаємодії [103, с. 191–194]. Як приклад третього підходу до розуміння взаємодії можна навести думку О. Пчеліної, яка вважає її одним із методів протидії злочинності, який полягає в узгодженості та поєднанні в порядку та на основі закону зусиль декількох осіб, підрозділів, органів тощо заради забезпечення оптимізації досудового розслідування кримінальних правопорушень. Така діяльність є об'єктивно необхідною й часто розпочинається з моменту перевірки отриманої інформації про вчинення злочину. Серед стадій взаємодії вона пропонує виокремлювати: ухвалення рішень про необхідність і доцільність взаємодії; вибір форми та методів взаємодії, процесуальне закріплення прийнятого рішення; безпосередньо взаємодію; оформлення результатів такої співпраці [163, с. 172].

Змістовне дослідження проблем взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами провів у 2016 р. В. М. Малюга. На думку науковця, взаємодію виправдано розглядати як передбачене в законі, відомчих нормативних актах або ж рекомендоване криміналістичною наукою функціонування зовнішньо (юридично, організаційно, професійно) не підпорядкованих суб'єктів із притаманною їм комунікативно-діяльнісною чи/та специфічно-професійною компетенцією, спеціалізацією, що спрямовується і узгоджується слідчим (прокурором – процесуальним керівником) за часом,

місцем, формами а також засобами й методами реалізації для вирішення конкретних завдань, зумовлених характером слідчої ситуації, з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів та запобіганню їм. У прикладному аспекті в структуру взаємодії входять такі головні елементи: суб'єкти, об'єкти, форми взаємодії; теоретичний, правовий і ситуативний зміст взаємодії; її завдання; тактичні особливості окремих видів взаємодії [164, с. 80, 102].

Не вдаючись до більш глибокого аналізу сутності цього поняття, запропонованого представниками різних наук, хочемо зазначити, що ми дотримуємося такої позиції: взаємодія під час досудового розслідування нецільового використання БК – це одна з форм організації розслідування, яка становить комплекс узгоджених заходів не менше як двох непідпорядкованих між собою суб'єктів взаємодії, що ґрунтується на законі та спрямована на вирішення завдань кримінального провадження. Переважна більшість опитаних нами респондентів (94 %) указали, що під час розслідування досліджуваного нами виду злочину слідчому потрібно взаємодіяти з іншими органами та підрозділами. Окрім того, на запитання з про те, ким найчастіше слідчий взаємодіє, були отримані такі відповіді: з іншими слідчими (55 %); з співробітниками оперативних підрозділів (77 %); зі спеціалістами та експертами (100 %); з посадовими особами контролюючих органів (68 %); і з посадовими особами ОМС (40 %); із громадськістю та ЗМІ (9 %); ні з ким (0 %) (Див. Додаток А). З огляду на це, більш детально розглянемо особливості взаємодії слідчого з такими суб'єктами як оперативні підрозділи, спеціалісти та експерти, державні контролюючі органи.

Уважаємо за доцільне сказати кілька слів про форми і види взаємодії слідчого в кримінальному провадженні, тому що їхній аналіз має не лише теоретичне, але й важливе практичне значення, оскільки дозволяє знайти найбільш ефективний варіант організації окремо взятої взаємодії в конкретних умовах діяльності та для конкретних суб'єктів. В. М. Малюга подає таку класифікацію форм взаємодії: 1) за характером зв'язків між слідчим та іншими суб'єктами (безпосередня та опосередкована); 2) за часом реалізації взаємодії (постійно, тимчасово); 3) за

функціями (оперативно-розшукова, кримінальна процесуальна, адміністративно-правова, організаційно-управлінська, виховна); 4) залежно від належності суб'єктів взаємодії (зовнішня і внутрішня); 5) за ступенем конспірації (гласна і негласна); 6) за етапами здійснення (на організаційному етапі, робочому та завершальному); 7) залежно від виду конкретного суб'єкта, з яким взаємодіє слідчий (з оперативними та експертними підрозділами, з оперативно-розшуковими органами та слідчими свого або інших відомств, взаємодія з державними установами, підприємствами, організаціями всіх форм власності); 8) залежно від факту врегульованості діяльності суб'єктів у законодавстві (процесуальні та тактичні (організаційно-тактичні)); 9) залежно від територіального рівня (локального, регіонального та загальнодержавного характеру); 10) залежно від виду (групи) злочинів (у податкових злочинах, економічних злочинах, злочинах у сфері земельних відносин тощо); 11) залежно від кількості окремих видів взаємодії (багатовидова (складна), одновидова (проста)). Кожній із указаних вище форм так чи так властиві конкретні види взаємодії [165, с. 126].

Найбільш досліджуваною з криміналістичної погляду є процесуальна та організаційно-тактична (непроцесуальна) форми взаємодії. До процесуальних форм взаємодії належать ті способи співпраці, що закріплені в кримінальному процесуальному законодавстві, а до організаційно-тактичних – способи зв'язку між слідчим та оперативно-розшуковим підрозділом, що регламентовані відомчими та міжвідомчими нормативно-правовими актами.

До кола процесуальних форм взаємодії слідчого та співробітників оперативних підрозділів А. А. Патик відносить: 1) сприяння слідчому під час проведення ним окремих слідчих дій (запобігання порушенням порядку та припинення їх під час проведення слідчої дії – охорона місця події або приміщення, де проводиться обшук, супроводження затриманого тощо; безпосередня участь у слідчій дії, застосування спеціальних знань співробітниками оперативно-технічних підрозділів); 2) виконання доручень слідчого про проведення розшукових дій, а також окремих доручень на проведення слідчих дій; 3) застосування необхідних ОРЗ з метою виявлення ознак злочину й осіб, що їх учинили; 4) виконання доручень слідчого про проведення ОРЗ

чи використання засобів для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами; 5) спільне внесення пропозицій щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину. До організаційних (не процесуальних) форм взаємодії віднесено: 1) взаємний обмін інформацією (чи доведення інформації в односторонньому порядку); 2) спільне проведення аналізу отриманої інформації, планування слідчих дій та ОРЗ; 3) консультаційна діяльність під час документування злочину, визначення перспективи використання зібраних матеріалів; 4) використання оперативно-розшукових обліків; 5) проведення тактичних операцій; 6) створення та діяльність СОГ; 7) проведення спільних службових нарад з актуальних проблем взаємодії, обговорення результатів спільних дій, підбиття підсумків із метою усунення недоліків [166, с. 45–51].

У Наказі МВС України від 06.06.2017 р. № 570 зазначено, що ОДР під час здійснення своїх повноважень взаємодіють із міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, ОМС, державними установами, громадськими організаціями й об'єднаннями, а також, відповідно до міжнародних договорів України, із компетентними та судовими органами іноземних держав. Відповідно до покладених на ОДР завдань, вони, окрім інших, виконують ще й таку функцію, як організація взаємодії слідчих підрозділів НПУ з Генеральною прокуратурою України, регіональними, місцевими прокуратурами, зокрема прокурорами, які ззабезпечують нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, органами та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову й судово-експертну діяльність [167]. Як бачимо, нормотворець взаємодію відносить до функцій ОДР. Окрім того, серед повноважень начальників слідчого управління та слідчого відділення є такі, що можна пов'язувати із взаємодією:

– організовує звітування ... а також стану взаємодії між слідчими управління, відділів та відділень та оперативними підрозділами під час розслідування кримінальних правопорушень;

– вирішувати питання про створення слідчих груп для розслідування найбільш складних кримінальних правопорушень;

– у разі потреби визначає старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих, або відсторонює старшого слідчої групи та визначає іншого старшого слідчої групи;

– організовує та забезпечує взаємодію підпорядкованих органів досудового розслідування та оперативних підрозділів (кримінальної поліції) ГУНП та міжрегіональних територіальних органів поліції щодо досудового розслідування кримінальних правопорушень із моменту внесення до ЄРДР;

– забезпечує ефективне використання слідчими оперативної інформації під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування;

– організовує та забезпечує взаємодію слідчих з органами, що здійснюють судово-експертну діяльність, органами прокуратури й суду.

– забезпечує чергування слідчих (слідчих груп) та інспекторів-криміналістів (техніків-криміналістів) у складі СОГ для виїзду на місця подій за заявами і повідомленнями про кримінальні правопорушення, віднесені до підслідності ОДР НПУ.

Взаємодія слідчого ОДР та оперативного підрозділу має теоретичні та правові підстави. Теоретичними підставами взаємодії є положення, які пояснюють її сенс і значення, усвідомлення слідчим і співробітниками оперативних підрозділів цих положень роблять взаємодію більш осмисленою та цілеспрямованою, сприяючи дотриманню режиму законності й ефективності. Такими підставами є: а) спільність мети і завдань оперативних підрозділів і слідчого; б) однакова юридична сила процесуальних актів працівників оперативних підрозділів і слідчого. Головною особою під час такої взаємодії є слідчий, оскільки відповідно до положень ч. 5 ст. 40 КПК України він, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання у яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, ОМС, підприємства, установи й організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані

виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого. На переконання Р. І. Благути, А. І. Кунтія та А. Я. Хитри, взаємодія слідчого ОДР та оперативних підрозділів – це заснована на законі та спільності завдань у кримінальному провадженні погоджена колективна діяльність, яка передбачає ефективне використання правових заходів і сил слідчих та оперативних підрозділів, зумовлену їхньою компетенцією і формами діяльності, які здійснюються на стадії досудового розслідування й спрямовані на виявлення, розслідування кримінальних правопорушень та запобігання їм [168, с. 10–11].

У Наказі МВС України від 07.07.2017 р. № 575 регламентуються питання організації взаємодії ОДР з іншими органами та підрозділами НПУ. Як основні завдання взаємодії визначено: запобігання кримінальним правопорушенням, їхнє виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Основними ж принципами взаємодії є: 1) швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень; 2) самостійність слідчого в процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється; 3) оптимальне використання наявних можливостей ОДР та оперативних підрозділів НПУ у запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; 4) дотримання загальних засад кримінальних проваджень; 5) забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування [161].

Нецільове використання БК (ст. 210 КК України) належить до злочинів у сфері господарської діяльності та вчиняється в бюджетній сфері. Переважна більшість науковців відносить його до одного з видів економічних злочинів. Як зазначає А. Ф. Волобуєв, особливістю економічних злочинів є те, що злочинна діяльність здійснюється під оболонкою цивільно-правових і господарських відносин. Для встановлення ознак цих злочинів правоохоронні органи мають проводити цілеспрямовану роботу з використанням спеціальних пошукових, розвідувальних, а іноді і контррозвідувальних заходів у поєднанні

із застосуванням процесуальних засобів. Саме ці обставини й зумовлюють потребу вдосконалення взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів. Науковець виокремлює кілька напрямів їхньої взаємодії: 1) спільна робота оперативного співробітника і слідчого під час заведення оперативно-розшукової справи щодо осіб, що вчиняють економічні злочини (допомагає визначити мінімальну кількість документів первинного матеріалу, достатньої для порушення кримінальної справи і забезпечення її судової перспективи); 2) спільний аналіз первинного матеріалу про злочин у стадії порушення кримінальної справи (у процесі вивчення з'ясовується, яких матеріалів не вистачає); 3) спільна робота щодо подолання протидії (запобігання їй); 4) спільна робота стосовно забезпечення відшкодування нанесеної злочинцем матеріальної шкоди і можливої конфіскації майна [169, с. 17–18].

Проаналізувавши наведене, а також відповідні норми КПК України та відомчих нормативно-правових актів, що діють у системі МВС України, виокремлюємо такі види процесуальних форм взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами:

1) скерування слідчим на підставі ч. 2 ст. 40 КПК України письмових доручень співробітникам оперативних підрозділів на проведення С(Р)Д та НС(Р)Д. На сьогодні можна стверджувати, що це основний вид взаємодії під час розслідування будь-якого виду злочину;

2) використання матеріалів, що були зібрані оперативними підрозділами ДЗЕ МВС України з дотриманням вимог ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність», у яких зафіксовані фактичні дані про нецільове використання БК;

3) залучення співробітників оперативного підрозділу до участі в проведенні С(Р)Д (наприклад, обшуку);

4) доручення здійснення розшуку підозрюваного в нецільовому використанні БК в порядку ст. 281 КПК України, якщо місцезнаходження останнього невідоме чи він переховується від ОДР;

5) доручення виконати ухвалу слідчого судді про здійснення приводу, відповідно до положення ст. 143 КПК України.

Серед головних видів непроцесуальної форми взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, можна назвати таке:

1) обмін інформацією, що стосується процесу розслідування нецільового використання БК та зібраних у провадженні доказів;

2) погоджене планування проведення спільних (одночасних) С(Р)Д та НС(Р)Д та подальша їхня координація;

3) надання консультації з окремих питань, що стосуються специфіки нецільового використання БК, документації, що цього стосується;

4) спільна узгоджена діяльність у складі СОГ та під час виїзду на огляд місця події;

5) спільний аналіз зібраної інформації, розроблення версій та визначення шляхів їхніх перевірок;

6) використання оперативно-розшукових та інших обліків;

7) спільна робота щодо подолання протидії розслідуванню, що чиниться з боку підозрюваних у нецільовому використанні БК чи їхнього оточення;

8) спільна робота щодо забезпечення відшкодування завданої нецільовим використанням БК шкоди, навіть ужиття заходів з розшуку майна і коштів, на які може бути накладено арешт, та збір інформації про їхнє місцезнаходження;

9) спільне використання технічних засобів, засобів зв'язку і транспорту, що є в їхньому розпорядженні;

10) проведення спільних нарад з обговоренням результатів спільних дій, підбиття підсумків з метою усунення недоліків.

Як бачимо, слідчий та співробітник оперативного підрозділу є двома частинами єдиного цілого, перед якими законодавець поставив спільну мету – виявляти та розслідувати кримінальні правопорушення. Порядок їхньої взаємодії більшою мірою врегульований відомчими нормативними актами, а тісна співпраця з використанням наявних у кожного можливостей допомагає покращити результати

роботи кожного, заощадити час та ресурси, ефективно вирішувати завдання кримінального судочинства.

Досить ґрунтовно питання взаємодії оперативних підрозділів із державними контролюючими органами щодо протидії нецільовому використанню БК провів І. В. Писарчук. У своєму дослідженні науковець указує, що процес організації взаємодії підрозділів ДЗЕ НПУ зі службовими особами контролюючих органів охоплює п'ять стадій: аналітична робота; планування; створення забезпечувальних умов; контроль та корегування рішень у процесі їхнього виконання; облік, узагальнення, аналіз та оцінка результатів. Сама ж взаємодія здійснюється в таких формах: 1) обмін інформацією; 2) надання доступу до відомчих банків даних; 3) сумісне планування заходів; 4) здійснення допомоги наявними силами та засобами; 5) обмін досвідом; 6) надання консультативно-методичної допомоги; 6) участь у нарадах; 7) участь у перевірці фінансово-господарських операцій; 8) організація навчального процесу; 9) вивчення, узагальнення та поширення позитивного досвіду щодо протидії нецільовому використанню БК; 10) видання спільних нормативних актів. Науковець схарактеризував також форми взаємодії ДЗЕ з Рахунковою палатою України, Державним казначейством, Міністерством фінансів України, Держфінмоніторингом України, Державною фінансовою інспекцією України [38, с. 126–140].

Слідчому варто знати, що контроль від імені ВРУ за надходженням та використанням коштів Державного бюджету України здійснює Рахункова палата відповідно до положень ст. 1 ЗУ «Про Рахункову палату» від 02.07.2015 р. [170]. Вона здійснює фінансовий аудит щодо витрат державного бюджету, надання кредитів із державного бюджету та повернення таких коштів до державного бюджету, виконання державних цільових програм, інвестиційних проектів, надання допомоги суб'єктам господарювання коштом державного бюджету, виконання кошторису та витрат Національного банку України тощо.

Державне казначейська служба України відповідно до затвердженого КМ України положення здійснює контроль за веденням бухгалтерського обліку

витрат державного та місцевого бюджетів, складенням та поданням розпорядниками та одержувачами БК фінансової й бюджетної звітності, відповідністю кошторисів розпорядників БК показникам розпису бюджету, відповідністю взятих розпорядниками бюджетних коштів бюджетних зобов'язань відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі) тощо [171].

На сьогодні функції та повноваження Державної фінансової інспекції України виконує Державна аудиторська служба України, яка була створена 28.10.2015 р. Ця служба, окрім іншого, здійснює контроль за: 1) цільовим, ефективним використанням фінансових ресурсів; 2) цільовим використанням і поверненням кредитів; 3) дотриманням законодавства на всіх стадіях бюджетного процесу щодо державних і місцевих бюджетів; 4) веденням бухгалтерського обліку, а також складанням фінансової і бюджетної звітності, паспортів бюджетних програм та звітів про їхнє виконання тощо [172].

Зважаючи на вищенаведене, слідчий може використати положення ст.ст. 40 і 93 КПК України та налагоджувати взаємодію з вищевказаними контролюючими органами в такий спосіб:

- звернутися безпосередньо з письмовим запитом та отримати відповідь щодо питань, пов'язаних із нецільовим використанням БК;
- звернутися з проханням до керівництва цих органів та залучити у ролі спеціалістів його провідних фахівців;
- отримати усну консультацію від працівників цих установ із питань, які стосуються використання БК;
- залучити працівників цих установ до планування розслідування злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням БК;
- налагодити постійний обмін інформацією, що стосується ходу розслідування нецільового використання БК тощо.

Під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, слідчий може залучати до проведення процесуальних дій спеціалістів

та клопотати у встановленому законом порядку про призначення відповідної експертизи. Фактично в науковій літературі щодо взаємодії слідчого зі спеціалістом (експертом) насампередіється про процесуальну форму використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні. Однак така взаємодія може здійснюватися і в непроцесуальній формі: 1) консультації зі спеціалістом щодо питань використання БК; 2) проведення попередніх досліджень зібраних матеріалів; 3) взаємний обмін інформацією, спільне обговорення зібраної інформації, висунення версій та визначення шляхів їхньої перевірки.

Щодо консультацій, то насамперед варто згадати про можливість отримати поради про можливі місця знаходження необхідних для проведення судової експертизи документів, сучасні можливості окремих судових експертиз, можливість провести певну судову експертизу в тій чи тій установі, коло та характер питань, що можна поставити на вирішення експертів, перелік матеріалів кримінального провадження, які потрібно надати для ознайомлення експертів. Взаємодія слідчого з експертом не завершується після закінчення експертного дослідження, вона продовжується в процесі оцінки експертного висновку. Така оцінка може мати різні наслідки: якщо висновок не викликає сумнівів – він використовується як процесуальне джерело доказів для встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення; якщо якісь деталі висновку не зрозумілі – він може попросити експерта їх роз'яснити під час допиту; якщо є достатньо суперечностей та розбіжностей з уже встановленими обставинами – слідчий шукає взаємодії з іншими експертами для проведення повторної, комплексної експертизи.

Якщо слідчий залучає спеціаліста до огляду місця події чи проведення інших С(Р)Д, то взаємодія може полягати в: 1) обміні інформацією після прибуття на місце події; 2) визначенні меж та порядку проведення огляду; 3) отриманні від слідчого доручення на виявлення слідової інформації; 4) інформуванні слідчого про специфіку слідів, потребу їхнього упакування з дотриманням певних правил; 5) потребу вжити певних заходів для збереження слідів; 6) використанні

специфічної термінології під час опису слідів чи речей у протоколі тощо [173, с. 105].

Варто зауважити, що слідчий завжди відіграє керівну (активну) роль під час будь-якої взаємодії. Він взаємодіє з різними суб'єктами на всіх етапах розслідування нецільового використання БК, вибираючи ті форми та види взаємодії, які є найбільш доцільні та ефективні в слідчій ситуації, що склалася.

2.3 Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами

Розкриваючи зміст цього підрозділу, спочатку хотілося б зупинитися на тих положеннях КПК України, які, на нашу думку, є найбільш важливими. У ч. 2 ст. 84 КПК України визначено, що процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів. Окрім того, сторона обвинувачення (слідчий) здійснює збирання доказів шляхом:

- 1) проведення С(Р)Д та НС(Р)Д;
- 2) витребування та отримання від органів державної влади, ОМС, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок;
- 3) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 93 КПК України).

Слідчий за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюючи кожний доказ із погляду належності, допустимості, достовірності, а сукупність доказів – із погляду достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення (ч. 1 ст. 94 КПК України). Процесуальними рішеннями є всі рішення ОДР, і вони приймаються у формі постанови, яку виготовляють на офіційному бланку, її підписує службова особа, яка ухвалила відповідне процесуальне рішення, та є обов'язковою для виконання

фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується [138].

Стосовно способів збирання речових доказів, то, аналізуючи норми КПК України, науковці конкретизують та виділяють такі: 1) вилучення слідчим під час проведення С(Р)Д, зокрема огляду та обшуку; 2) вилучення службовою особою, уповноваженою здійснювати затримання особи в порядку ст. 208 КПК України; 3) вилучення під час проведення тимчасового доступу до речей і документів (далі – ТДдРД) як заходу забезпечення кримінального провадження; 4) добровільне надання будь-яким учасником кримінального провадження; 5) вилучення шляхом тимчасового вилучення предмета під час затримання будь-якою особою в порядку ст. 207 КПК України [174, с. 79–80]. Також має практичний інтерес пропозиція С. О. Ковальчук про те, що незалежно від способу збирання доказів, усі речі, які були вилучені або отримані, підлягають негайному огляду слідчим. Результати огляду підлягають процесуальній фіксації слідчим залежно від способу збирання речового доказу: 1) у разі вилучення під час проведення С(Р)Д та НС(Р)Д – у протоколі відповідної процесуальної дії; 2) у разі одержання внаслідок витребування чи отримання від органів державної влади, ОМС, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб, вилучення під час тимчасового доступу до речей і документів – у протоколі як самостійному процесуальному акті; 3) одержання на території іноземних держав унаслідок здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження – у протоколі як самостійному процесуальному акті; 4) у разі вилучення під час затримання особи уповноваженою службовою особою – у протоколі затримання; 5) у разі вилучення під час законного затримання особи в порядку ст. 207 КПК України – у протоколі передання тимчасово вилученого майна [175].

Доказами мають бути отримані в передбаченому КПК порядку. Це означає, що ними можуть бути лише фактичні дані, отримані під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, які передбачені в КПК, і в порядку, як це передбачено відповідними процесуальними нормами [176, с. 8–9]. Ми погоджуємося з думкою І. М. Чемериса, який відзначає, що зараз порядок і

форми збирання доказів шляхом проведення С(Р)Д та НС(Р)Д регламентовані досить детально, а щодо реалізації слідчим права на отримання речей, документів і відомостей виникає багато запитань та висловлюються досить суперечливі позиції. Як приклад наведено недостатню мобільність та ефективність тимчасового доступу до речей і документів (через часові рамки отримання такого дозволу від слідчого судді), обшуку (що фактично втрачає свою ефективність через неможливість невідкладного застосування такого примусу), а також неможливість оперативного збору інформації через неврегульованість питання законності використання електронних ресурсів [177].

У своїй дисертації Р. Л. Степанюк охарактеризував особливості тактики проведення: 1) виїмки, огляду та вивчення документів; 2) допиту підозрюваних і свідків; 3) призначення судово-економічних експертиз [29, с. 124–181]. У навчальному посібнику «Розслідування окремих видів злочинів» за редакцією М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої описано особливості тактики проведення тимчасового доступу до документів, обшуку, огляду документів, допиту підозрюваного [178, с. 266–276].

Проведене нами анкетування серед працівників ОДР показало, що до найтиповіших С(Р)Д, які проводяться під час розслідування нецільового використання БК, відносять огляд, допит, одночасний допит, обшук або ТДдРД, призначення судових експертиз та відібрання зразків для експертизи (Див. Додаток А). Розглянемо в цьому підрозділі детальніше питання особливостей тактики проведення тимчасового доступу до документів, обшуку, огляду документів та допиту (підозрюваного, свідків) як тих процесуальних дій, що проводяться на початковому етапі розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами.

Беззаперечним є той факт, що під час установлення обставин, які підлягають доказуванню в процесі розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, важливим джерелом доказів є документи. Вони можуть мати доказове значення за наявності ознак, передбачених ст. 98 КПК України: матеріальні об'єкти, які були знаряддям учинення кримінального правопорушення, зберегли на

собі його сліди або містять інші відомості, що можуть мати використані як доказ факту чи обставин, які встановлюються під час кримінального провадження, серед них і предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності й інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом. Документи як докази розмежовуються за такими критеріями: 1) документ – самостійне джерело доказів (у змісті документа викладено інформацію, яка має значення для кримінального провадження); 2) документ – речовий доказ, який є способом передачі інформації (він містить необхідну інформацію не тільки змістом, а й особливостями своїх зовнішніх ознак, місцем виявлення, тобто як предмет матеріального світу безпосередньо відображає якісь обставини, які потрібно встановити під час процесуальних дій. А. П. Слободзян слушно зауважує, що в кримінальному провадженні найбільш поширені документи як докази мають письмову форму. Це загальнодоступний і поширений спосіб фіксації інформації, що безпосередньо викладається та сприймається не тільки службовою, а й будь-якою особою без усяких технічних пристроїв, але не єдиний. Зараз широко використовують електронну форму документів [179, с. 185].

Р. Л. Степанюк на підставі інформаційної значущості певних документів для розслідування бюджетних злочинів виділяє такі їхні групи:

1) нормативно-правові акти, які визначають правила формування, розподілу і використання БК (чинні постійні та періодичні нормативно-правові акти, які містять приписи). Ці документи не є предметом виїмки під час тимчасового доступу до документів чи обшуку, не долучаються до матеріалів кримінального провадження, але їх має вивчати слідчий, на них можна покликатися під час проведення процесуальних дій, складання процесуальних документів, прийняття процесуальних рішень;

2) планові документи, якими визначаються підстави надання, обсяг, розподіл та цільове призначення БК;

3) документи, що визначають посадове становище, компетенцію службової особи, яка є суб'єктом злочину (наказ про призначення на посаду; положення про відповідний підрозділ або посаду, посадові інструкції тощо);

4) документи, що визначають організаційно-правовий статус та джерела фінансування підприємства, установи, організації, де було вчинено злочин (статут, положення про діяльність установи). Ці документи підлягають дослідженню у зв'язку з тим, що такий злочин може скоїти службова особа не тільки державного підприємства, але й недержавної форми власності під час отримання й використання БК;

5) документи бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Варто зазначити, що порядок ведення бухгалтерського обліку в Україні визначається відповідними нормативно-правовими актами (наприклад, ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [180], Порядок подання фінансової звітності [181] тощо);

6) документи, що свідчать про укладання певних договорів та є підставами для їх оплати (договір купівлі-продажу, договір на виконання робіт чи надання послуг тощо);

7) казначейські (банківські) документи (особові справи, які заводяться на всіх розпорядників і одержувачів БК, платіжні доручення, розпорядження про виділення коштів з рахунка, виписки банку тощо);

8) документи, які складаються при розрахунках із застосуванням казначейських векселів;

9) чорнові записи та неофіційне листування службових осіб, що мають значення для провадження (робочі зошити, записники, ділові блокноти);

10) інші документи, які можуть бути джерелом доказової інформації у конкретних випадках розслідування порушень бюджетного законодавства (розшифрування окремих рахунків, письмові звернення службової особи до вищестоячого керівництва, матеріали внутрішніх перевірок, розпорядження про призупинення асигнувань тощо) [29, с. 125–132].

Ідентичну класифікацію подано і в навчальному посібнику «Розслідування окремих видів злочинів» за редакцією М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої [178, с. 267–268], а також у дисертації І. В. Писарчука [38, с. 189]. Тому візьмемо за основу цю класифікацію документів, розглядаючи особливості тактики проведення

тимчасового доступу до документів, обшуку та огляду документів під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами.

Слід погодитися із зауваженням та враховувати пропозицію, висловлену Ю. І. Азаровим, О. Ю. Хабло та Я. Ю. Конюшенко. Науковці вказують на те, що під час збирання доказів постає питання конкуренції певних процесуальних дій, зокрема, витребування та отримання речей, документів чи копій документів (чч. 2 і 3 ст. 93 КПК України), ТДдРД (ст.ст. 159–166 КПК України) та обшук (ст. 234 КПК України). Відзначається, що витребування та отримання є окремими, рівноцінними способами збирання доказів. Справжніми підставами витребування документів є випадки: коли відомо, у кого чи де зберігається документ; коли відсутня загроза того, що документ буде знищено, буде внесено в нього зміни в період між вимогою й доставлянням об'єкта. Але тоді, коли відомо, у кого чи де зберігається документ, для його отримання закон дозволяє не лише витребування, а й тимчасовий доступ, оскільки сторони провадження можуть: 1) ознайомитися з певними документами; 2) виготовити їхні копії; 3) здійснити виїмку цих документів. Ми пропонуємо витребування та отримання документів здійснювати тоді, коли: 1) достовірно відомо, у кого чи де зберігається документ; 2) запитуваний об'єкт не містить охоронювану законом таємницю; 3) слідчий має підстави вважати, що органи державної влади, ОМС, підприємства, установи та організації, службові та фізичні особи нададуть такі документи добровільно; 4) відсутня загроза того, що документ буде знищений чи сфальсифікований в період між вимогою та їхнім наданням. Відмінності між витребування документів, тимчасовим доступом до документів та обшуком Ю. І. Азаров, О. Ю. Хабло та Я. Ю. Конюшенко вбачають у наступному. По-перше, наявність відомостей про місцезнаходження об'єкта. По-друге, юридична підстава здійснення (постанова прокурора чи ухвала слідчого судді). По-третє, можливість застосування примусу [182, с. 136, 139–140].

Підтвердженням наведеного вище може слугувати Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р., у якому сказано, що застосування стороною кримінального провадження такого способу збирання доказів, як вилучення речей і документів

(ч. 7 ст. 163 КПК України) під час отримання доступу до речей і документів може здійснюватися тоді, коли: 1) особа, у володінні якої перебувають речі й документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження або є підстави вважати, що вона не здійснить такої передачі добровільно після отримання відповідного запиту чи намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документи; 2) речі й документи містять охоронювану законом таємницю, і таке вилучення потрібне для досягнення мети застосування цього заходу забезпечення. В інших випадках сторона кримінального провадження може витребувати та отримати речі або документи за умови добровільного надання їх володільцем без застосування процедури, передбаченої Главою 15 КПК України [183].

ТДдРД може проводитися на різних етапах досудового розслідування. Однак, зважаючи на важливість різного роду документів під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, цю процесуальну дію ми віднесли до невідкладних заходів, які проводять на початковому етапі розслідування. На подальшому етапі розслідування слідчий також може проводити цю процесуальну дію, з огляду на отриману нову інформацію про подію кримінального правопорушення. Ознайомлення під час тимчасового доступу із бухгалтерськими, технічними, нормативними документами та документами з відділу кадрів є одним із ефективних методів перевірки та пошуку значущої для розслідування інформації.

Відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК України, ТДдРД полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої перебувають такі речі й документи, можливості ознайомитися з ними, виготовити їхні копії та вилучити їх. Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їхніх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, наявної в таких електронних системах або їхніх частинах без їхнього вилучення [138]. Мета такого доступу полягає в забезпеченні дієвості провадження, можливості виконувати його завдання.

Законодавець визначає перелік речей і документів, до яких доступ заборонено (ст. 161 КПК України), а також тих речей і документів, що містять охоронювану законом таємницю (ст. 162 КПК України). Під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, ТДдРД зазвичай може здійснюватися: 1) у приміщенні розпорядників БК; 2) в офісах компаній – одержувачів БК; 3) фінансових підрозділах державних адміністрацій, ОМС; 4) банківських установах; 5) відділеннях контролюючих органів.

ТДдРД слідчий може провести лише за ухвалою слідчого судді. Для її отримання він має підготувати клопотання та звернутися із ним для погодження до прокурора (процесуального керівника). Зміст такого клопотання визначений ст. 160 КПК України. Слідчий постановляє ухвалу про ТДдРД, якщо слідчий у своєму клопотанні доведе наявність підстав вважати, що документи: 1) є або можуть бути у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; 2) самі або сукупно з іншими речами й документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають важливе значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; 3) не належать до документів, які містять охоронювану законом таємницю. Строк дії такої ухвали не може перевищувати одного місяця від дня її постановлення.

Як указує А. П. Запотоцький, порядок виконання ухвали слідчого судді має свої особливості, які треба враховувати слідчому та, на нашу думку, узяти на озброєння. Проведення ТДдРД передбачає декілька етапів – підготовчий, робочий та завершальний. Підготовчий етап передбачає: 1) визначення завдань і цілей; 2) з'ясування відомостей про документи та аналіз наявної інформації про них (найменування, їхнє призначення, ознаки тощо); 3) визначити час та місце проведення ТДдРД; 4) визначити коло учасників та потрібного спеціаліста (отримати від нього консультацію). На робочому етапі слідчий виконує ухвалу слідчого судді про ТДдРД. Він зобов'язаний показати особі, про яку йдеться в ухвалі як про володільця документів, оригінал ухвали та вручити її копію. Після цього слідчий ідентифікує документи, оглядає (ознайомлюється) з ними, робить копії, а в разі потреби – вилучає їх, залишаючи володільцю опис вилучених

документів. Крім того, на вимогу володільця слідчий зобов'язаний залишити йому копії вилучених документів. Завершальний етап ТДдРД передбачає процесуальну фіксацію цього заходу забезпечення в протоколі, перевіркою правильності та відповідності його складання, ідентичністю складеного опису вилучених документів, підписанням учасниками [184, с. 140–142].

Варто відзначити певні проблеми, що впливають на ефективність проведення цієї процесуальної дії. По-перше, на ухвалу слідчого судді про ТДдРД слідчим часто надають довідки про крадіжку документів, їхнє знищення (або часткове пошкодження) внаслідок (наприклад, через підпал, затоплення), процедурою прийому-передачі документів тощо. По-друге, досить часто власники документів просто відмовляються добровільно видати їх, посилаючись на ті чи ті обставини (наприклад, необхідність надати ухвалу для ознайомлення юристу установи, який наразі хворий чи перебуває у відрадженому тощо).

У ч. 1 ст. 166 КПК України зазначено, що коли особа, яка зазначена як володільець речей чи документів, відмовляється надати слідчому тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів, сторона кримінального провадження, якій надано право на ТДдРД, може звернутися до слідчого судді (суду) з клопотанням про дозвіл на проведення обшуку [138]. Крім того, у кримінальних провадженнях щодо нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, про проведення обшуку слідчий може ухвалити рішення, керуючись й іншими підставами.

У ст. 234 КПК України вказано, що обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте внаслідок його вчинення, а також установлення місцезнаходження розшукуваних осіб [138]. Ми повністю погоджуємося з М. В. Комаровою, яка виокремлює такі умови, що мають бути дотримані ОДР під час проведення обшуку в кримінальному провадженні: 1) обшук проводиться у межах територіальної юрисдикції, де розташовані ОДР; 2) звернення з клопотанням про проведення обшуку мають слідчий, за погодженням з прокурором, або прокурор; 3) до

клопотання мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий чи прокурор обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання; 4) ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором; 5) може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження; 6) слідчий, прокурор зобов'язані вживати належних заходів для забезпечення присутності під час обшуку осіб, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені; 7) слідчий зобов'язаний допустити на місце його проведення захисника, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України на будь-якому етапі його проведення; 8) обшук повинен відбуватися тоді, коли заподіюється найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ним володіє, якщо тільки слідчий не вважає, що виконання такої умови може істотно зашкодити меті обшуку; 9) проведення обшуку в нічний час не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення; 10) обов'язкове залучення понятих; 11) обов'язковий показ копії ухвали й надання її копії; 12) обов'язкове роз'яснення прав і обов'язків учасникам С(Р)Д, що відповідають їхньому процесуальному статусу, та повідомлення про відеофіксацію цієї процесуальної дії; 13) у разі відсутності осіб у житлі чи іншому володінні копія ухвали має бути залишена на видноті. Слідчий зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться в житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб; 14) складання протоколу та додатків до нього; 15) проникнення до житла чи іншого володіння особи може бути здійснено лише на підставі ухвали слідчого судді [185, с. 87–88].

Зважаючи на те, що в криміналістичній літературі тактику проведення обшуку умовно поділяють на підготовчий, робочий та завершальний, зупинимося на особливостях, які повинен врахувати слідчий на кожному з них. Готуючись до проведення обшуку під час розслідування нецільового використання БК, слідчий

повинен ужити таких заходів: 1) визначити перелік документів, які потрібно віднайти та вилучити; 2) визначити державний орган, підприємство, установу, організацію чи приватне володіння особи, у якому можуть бути шукані документи; 3) визначитися із часом проведення обшуку; 4) визначитися з колом осіб, яких потрібно залучити до проведення обшуку або присутність яких є обов'язковою; 5) визначитися з технічними засобами фіксації, які варто буде застосувати; 6) зібрати відомості про осіб, у яких буде проводитися обшук, та про приміщення, де це буде здійснюватися.

Зазвичай місцем проведення обшуку, пов'язаного з розслідуванням нецільового використання БК, можуть бути службові чи офісні приміщення, житло чи інше володіння особи. Метою проведення такого обшуку насамперед є: 1) відшукування документів, що стосуються нецільового використання БК; 2) відшукування майна (цінностей), що були здобуті злочинним шляхом; 3) установлення місцезнаходження розшукуваних осіб. У певних випадках може йти мова, якщо треба, провести серію обшуків. Така ситуація може бути характерна тоді, коли діагностовано прояви протидії розслідуванню. Тому слідчому потрібно щонайперше забезпечити, щоб момент початку проведення обшуків збігся в часі, було налагоджено зв'язок між старшими кожної з груп, які проводять обшук, та обмін інформацією про хід і результати обшуків. Рекомендується залучати кількох спеціалістів – один (інспектор-криміналіст) буде здійснювати відеофіксацію, другий (спеціаліст-фінансист, працівник Держказначейства тощо) – допомагати в пошуку потрібних документів, третій (спеціаліст у галузі комп'ютерних технологій) – у разі потреби копіювати необхідну інформацію з комп'ютерів (ноутбуків).

На початку обшуку слідчий на місці розподіляє функції між учасниками обшуку, що супроводжується такими діями: 1) закріплює особу (-іб) із числа оперативних працівників, які спостерігатимуть за пропуском режимом; 2) особисто роз'яснює права й обов'язки осіб, що залучаються до проведення обшуку з метою їхньої підготовки, у разі потреби, до самостійної діяльності (наприклад, за умов проведення обшуку великої кількості приміщень);

3) для встановлення можливих місць знаходження шуканих об'єктів, відповідно до переліку в ухвалі, самостійно або разом із спеціалістом оглядає територію обшукуваного об'єкта; 4) якщо треба, у формі усної вказівки забороняє всім присутнім здійснювати дзвінки за допомогою радіоелектронних та провідних засобів зв'язку (з метою уникнення поширення інформації про запланований обшук; 5) визначає осіб, які братимуть безпосередню участь у відшуканні документів, що мають значення для кримінального провадження; 6) доводить до відома осіб-учасників інформацію про те, що обшук буде супроводжуватися застосуванням технічних засобів фіксації [186, с. 100–101]. У разі потреби слідчий може заборонити під час обшуку покидати приміщення особам, які там присутні, проводити їх обшук. За результатами проведення обшуку складається протокол та додаток до нього з описом вилученого. Відповідно до вимог законодавства, слідчий повинен ознайомити з його змістом учасників та присутніх під час обшуку, унести пропозиції та зауваження, якщо такі надійшли, і вручити копію протоколу та додатку.

Під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, слідчий часто працює з документами і їх досить часто доцільно вилучати в оригіналі та оглядати. Такий висновок зроблений нами на підставі аналізу чинного законодавства та слідчої практики. Опишемо це на прикладі використання бюджетних коштів за програмою «Здійснення природоохоронних заходів», яка, окрім іншого, передбачає виділення БК на забезпечення раціонального використання й зберігання відходів виробництва та побутових відходів. У Порядку планування та фінансування природоохоронних заходів, затверджених наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 12.06.2015 р., вказується на такі види документів, що супроводжують процес виділення бюджетних коштів на поводження з відходами: 1) запит замовника; 2) кошторис та екологічний висновок; 3) План фінансування; 4) витяг із Плану фінансування; 5) довідка про об'єкт; 6) рішення місцевого органу виконавчої влади; 7) довідка про включення в Єдиний реєстр розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів; 8) реєстраційна картка розпорядника;

9) договір щодо здійснення виконавцем функцій замовника щодо конкретного природоохоронного заходу [187]. Як бачимо, наведені документи різноманітні, і слідчому під час огляду потрібно витратити досить багато часу. Крім того, це не повний перелік тих документів, з якими він може стикнутися під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами [188, с. 75].

Огляд документів може бути проведений як самостійна С(Р)Д або бути складником іншої процесуальної дії (наприклад, ОМП, обшуку, допиту потерпілої особи, тимчасового доступу до речей і документів). За загальним правилом, усі вилучені документи, що виявляються (отримуються) в рамках проведення певної процесуальної дії підлягають негайному огляду, опису в протоколі, фотографуванню (чи відеозапису) та належному упакуванню. Закон орієнтує слідчого чи прокурора на проведення огляду документів на місці проведення процесуальної дії. Однак законодавець в окремих випадках дозволяє відійти від правила. До прикладу, у ч. 5 ст. 237 КПК України зазначено, що коли огляд документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний із ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їхній остаточний огляд й опечатування [138]. Це можуть, наприклад, бути випадки, коли під час огляду необхідно використати особливі інструменти (техніко-криміналістичні засоби), коли потрібно створити відповідні технічні умови огляду, коли документів досить багато і для їхнього огляду потрібен тривалий час.

У криміналістиці напрацьовано низку наукових рекомендацій, пов'язаних із поведінням та тактикою огляду документів. Зокрема, на початковому етапі огляду документа слідчий повинен отримати загальне уявлення про документ. Для цього потрібно з'ясувати: 1) який це документ; 2) у кого і де зберігався документ; 3) зовнішній вигляд документа і його реквізити; 4) походження документа, від кого він надійшов. Зміст подальших дій слідчого залежить від того, яку роль цей документ відіграє в процесі доказування. Під час огляду документів-речових доказів вирішується питання про їхню оригінальність,

вивчається та фіксується в протоколі форма і зміст документа, їхній матеріал та окремі частини – дата, підписи, наявність відбитків печатки та штампа. Якщо документ є засобом підтвердження якихось фактів, то під час його огляду зауважують на ті частини, що містять цю підтверджувальну інформацію, наприклад, підпис певної посадової особи, інформацію про виділену суму коштів [189, с. 236–237], дату видачі документа (чи його реєстрації) тощо.

У посібнику за загальною редакцією В. В. Бірюкова зазначено, що під час огляду та попереднього дослідження під час виявлення документа неабияке значення має використання технічних засобів і методів. Однак вони повинні не передбачати ризику пошкодження чи втрати інформаційної сутності документа. На первинному етапі роботи доцільно застосовувати безконтактні методи огляду та фіксації, без зміни положення виявленого документа (у статистиці): візуальне вивчення й фотозйомку документа. У разі потреби можна використати додаткове джерело освітлення та збільшувальні прилади. У процесі огляду особлива увага звертається на ознаки підробки, на виявлення інформації, котра може бути використана як у пошуковій діяльності, так і під час доказування. Після цього можна переходити до детального дослідження документа в динаміці. У будь-якому разі доцільно працювати з документами в рукавичках або з використанням пінцета, адже невідомо, які сліди на них є та де вони розташовані. Не можна брати документ мокрими руками, класти його на вологі чи забруднені предмети [190, с. 28].

Є. С. Хижняк також переконаний, що огляд документів потрібно здійснювати у два етапи – статичний та динамічний. Науковець подає такі тактичні прийоми слідчого огляду документів. Насамперед слідчому доцільно звертати увагу на ознаки підробки документа. Вивчення документа рекомендується починати з установлення його призначення, з'ясування основного тексту і наявних на ньому написів, вивчається зовнішній вигляд і стан документа, реквізити документа. Крім цього, вивчається стан лицьової та зворотної сторін, країв документа, визначається відповідність його змісту і цільового призначення. Для виявлення ознак підробки в документі, потрібно зосередити увагу на вивченні таких його

складників: фізичний носій виготовленого документа; матеріал, з якого він виготовлений; речовини, за допомогою яких нанесені текст, зображення, підписи, печатки та інші реквізити документа; наявність слідів підробки документи, зміни його змісту, закреслення, виправлення, розбіжності окремих складових; відповідність документів установленим вимогам до конкретної категорії документів (чи був використаний спеціальний бланк, чи наявні обов'язкові реквізити документа, наявність гербової печатки тощо). Після виконання вищезазначених дій поступово можна переходити до наступного етапу – детального вивчення документа в динаміці. На цьому етапі слідчий безпосередньо взаємодіє з документом, піддаючи його різноманітним дослідженням його фізичних та інформаційних властивостей. Документ, як письмовий доказ, підшивається до матеріалів кримінального провадження звичайним способом, і на нього наноситься відповідний порядковий номер. Документ, як речовий доказ, поміщається в конверт, який підшивається до матеріалів кримінального провадження, і вже, відповідно, на самому конверті проставляється порядковий номер [191, с. 209–210].

Огляд документа оформлюється протоколом, у якому повинні бути докладно описані всі виявлені в процесі огляду сліди злочину, особливі ознаки, властивості документа. Варто пам'ятати, що відповідно до положень КПК України (ч. 3 ст. 100), документ повинен зберігатися протягом усього кримінального провадження. За клопотанням володільця документа слідчий (прокурор, суд) може видати копії цього документа, а якщо треба – його оригінал, долучивши замість них до кримінального провадження завірені копії. Звісно ж, такі дії варто вчиняти вже після проведення всіх необхідних експертних досліджень документа.

Ще однією з невідкладних С(Р)Д, яка проводиться на початковому етапі розслідування, є допит, загальний порядок проведення якого регламентується ст. 224 КПК України. Свідками нецільового використання БК, на думку І. В. Писарчука, М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої, можуть бути:

1) керівники вищого рівня, з якими узгоджується або яким доводиться до відома певні дії та рішення службових осіб, які причетні до вчинення злочину;

2) підпорядковані службові особи, які розробляють, підписують певні документи або з якими обговорюються відповідні рішення;

3) звичайні працівники й службовці установ, підприємств, організацій, де було вчинено злочин, які внаслідок своєї професійної діяльності беруть участь у відповідній господарській, фінансовій, плановій або нормотворчій діяльності;

4) працівники органів, що здійснюють попередній і поточний контроль за дотриманням бюджетного законодавства та касове обслуговування відповідних бюджетів або установ;

5) працівники органів і установ, які виділяють БК, що потім використовуються із порушенням;

6) службові особи й працівники установ-одержувачів БК, використаних із порушенням;

7) інші особи, котрі випадково були очевидцями певних злочинних дій [38, с. 189–190; 178, с. 261].

Деяку іншу класифікацію свідків, що можуть бути допитані під час розслідування злочинів, учинюваних у бюджетній сфері, пропонує Р. Л. Степанюк:

1) працівники, які перебувають у прямій службовій залежності від порушника бюджетного законодавства (підпорядковані службові особи та звичайні працівники й службовці);

2) посадові особи та службовці вищих бюджетних установ, які надавали БК;

3) посадові особи органів державного казначейства;

4) посадові особи та звичайні працівники банків;

5) працівники контролюючих органів;

6) посадові особи підприємств, установ і організацій, які отримали БК, використані з порушенням;

7) свідки інших категорій (члени сім'ї та знайомі підозрюваного, його сусіди тощо) [29, с. 160–166].

Усіх можливих свідків у провадженнях про злочини, пов'язані з нецільовим використанням БК, В. А. Нечитайло поділяє на такі групи: 1) службові особи,

відповідальні за використання БК на підприємстві, установі або організації, де виявлено порушення бюджетного законодавства; 2) інші працівники підприємств, установ, організацій, які причетні до підозрюваного (фігуранта); 3) службові особи, які працюють у вищій організації щодо одержувачів БК; 4) фахівці контролюючих та інших правоохоронних органів, які здійснювали перевірку використання БК; 5) родичі та знайомі підозрюваних (фігурантів); 6) спеціалісти та експерти за різними напрямками проведення досліджень; працівники ОВС, які брали участь у проведенні С(Р)Д [192, с. 121].

Проаналізувавши думки вчених та законодавство у сфері регулювання бюджетних відносин та поводження з відходами, хочемо запропонувати таку класифікацію осіб, яких слідчий може допитати як свідків під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами:

1) працівники контролюючих та правоохоронних органів (Державної аудиторської служби, Державної казначейської служби, Державної фіскальної служби, Державної екологічної інспекції, ДЗЕ тощо);

2) посадові особи розпорядника БК;

3) посадові особи та працівники банківських установ;

4) працівники порушника бюджетного законодавства у вигляді нецільового використання БК;

5) посадові особи та працівники підприємств, установ і організацій, які отримали БК, використані з порушенням, та їх освоювали;

6) свідки інших категорій (родичі та знайомі підозрюваного, громадські активісти тощо).

Традиційно проведення допиту в криміналістичній літературі умовно поділяють на три етапи – підготовчий, робочий та завершальний. На підготовчому етапі слідчий повинен: 1) ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, у процесі якого відібрати ті матеріали, що можна буде використати під час робочого етапу допиту; 2) з'ясувати коло осіб, яких можна допитати як свідків та визначити черговість їхнього допиту; 3) визначити час і місце проведення допиту; 4) ознайомитися зі спеціальними питаннями (шляхом

отримання консультацій від відповідного спеціаліста) чи запросити на допит спеціаліста; 5) якщо є можливість, отримати якомога більше інформації про особистість допитуваного; 6) визначитися з потребою застосовувати технічні засоби фіксації (диктофон чи відеокамеру); 7) скласти письмовий план допиту з переліком запитань, які потрібно з'ясувати.

На робочому етапі допиту зазвичай рекомендується використовувати загальні тактичні прийоми: 1) установлення психологічного контакту; 2) пропозиція розповісти все, що відомо про подію, з приводу якої проводиться допит; 3) постановка запитань; 4) пред'явлення доказів; 5) актуалізація забутого в пам'яті допитуваного [189, с. 258].

Тактика допиту визначається щонайперше позицією допитуваного, а також його професійним та службовим становищем, стосунками з підозрюваним. Найбільш сприятливою для проведення допиту є безконфліктна ситуація. Під нею розуміють ситуацію, коли допитувана особа бажає вступити в спілкування й дати правдиві показання. Основними тактичними завданнями для слідчого в цій ситуації є: 1) зберегти безконфліктність; 2) зафіксувати показання в повному обсязі; 3) максимально деталізувати показання допитуваного щодо предмета допиту та умов сприйняття і формування показань з метою організації в подальшому їх перевірки [193, с. 83].

Важливою для слідчого, на нашу думку, є робота над формулюванням запитань, які потрібно з'ясувати під час допиту. Варто навести цілком слушні рекомендації з цього приводу, розроблені В. О. Образцовим та С. М. Богомоловою: 1) запитання слідчого до свідка повинні бути адресними, лаконічними та конкретними; 2) формулювання запитання має бути чітким, зрозумілим, не містити підказки чи елементів нав'язування своєї думки; 3) не рекомендується формулювати запитання так, щоб у ньому містилося кілька питань, які потребують самостійного осмислення та відповіді; 4) варто використовувати нейтральні питання замість навідних; 5) доцільно уникати запитань у негативній формі та граматично складних запитань [194, с. 50–53].

Під час допиту працівників контролюючих та правоохоронних органів потрібно мати на увазі, що саме від цих осіб загалом і стає відомо про нецільове використання БК, виділених на роботу з відходами. Допит свідків цієї групи має бути спрямований на з'ясування: 1) обставин проведення перевірки, під час якої було виявлено нецільове використання БК; 2) точного переліку документів, які перевірялися, та відомостей про те, коли це відбувалося; 3) які методи перевірки застосовувалися; 4) якою була поведінка осіб, причетних до нецільового використання БК, що вони із цього приводу пояснили; 5) чи допускалися об'єктом перевірки подібні порушення раніше, чи надсилалося йому письмове попередження із цього приводу; 6) у чому конкретно полягало нецільове використання БК, яка їхня сума, до якої бюджетної класифікації ці кошти належать тощо.

Допитуючи посадових осіб розпорядників БК, слідчому варто з'ясувати такі основні питання: 1) за яких обставин, коли і кому були виділені БК; 2) чи належать надані БК до якоїсь державної програми, коли і ким вона затверджена, що в ній конкретно передбачається; 3) чи проводилася, ким і коли перевірка (ревізія) фінансово-господарської діяльності підпорядкованої установи (службової особи), їхні результати; 4) чи отримували вони звіт про використання БК, чи проводився аналіз ефективності їхнього використання тощо.

На сьогодні використання БК державними установами майже повністю контролює казначейство, оскільки запроваджено казначейське обслуговування. Однак дещо інша ситуація з установами й організаціями недержавної форми власності, які обслуговуються банками. Під час розслідування нецільового використання БК в такому разі можна допитати як свідків працівників банків. Варто пам'ятати, що зазвичай свідчення вони будуть давати лише в тому разі, коли це не буде компрометувати сам банк. Під час їхнього допиту можна з'ясувати обставини перерахування БК комерційній структурі, розмір перерахованих грошових коштів, цілі та терміни їхнього використання.

Під час допиту працівників порушника бюджетного законодавства у вигляді нецільового використання БК, слідчому треба пам'ятати, що частина з них

перебуває у прямому підпорядкуванні, у службових та позаслужбових (дружніх, ворожих) стосунках із керівником та через це може замовчувати частину відомих їм фактів, що пов'язані з нецільовим використанням БК. Можна навіть сказати, що надання цієї категорією свідків правдивих і повних показань напряму залежить, по-перше, від їхньої непричетності до нецільового використання БК, по-друге, наявності чи відсутності впливу на них керівника чи іншої причетної до злочину службової особи та, по-третє, наявності чи відсутності конфлікту з останнім. У свідків цієї категорії зазвичай з'ясовують такі питання: 1) з якого часу вони працюють, хто приймав їх на роботу та які їхні повноваження; 2) у яких стосунках вони перебувають із керівником, який підозрюється в нецільовому використанні БК, як вони можуть його схарактеризувати; 3) чи брали вони участь у підготовці та здійсненні фінансово-господарських операцій з БК; 4) що їм відомо про обставини нецільового використання БК тощо.

Під час допиту як свідків посадові особи та працівники підприємств, установ і організацій, які отримали БК, використані з порушенням, та їх освоювали також можна отримати правдиві та повні показання. Зазвичай у них з'ясовують: 1) обставини укладання та виконання відповідних угод щодо придбання певних товарів, виконання певних робіт (від кого виходила ініціатива укласти договір, хто брав участь у його розробленні, підписанні та виконанні); 2) які саме послуги чи роботу було насправді зроблено; 3) який розмір БК був отриманий за виконання робіт, хто їх приймав/здавав, складав акт; 4) інші обставини, що мають значення для розслідування нецільового використання БК.

Під час допиту громадського активіста слідчому доцільно з'ясувати такі питання: 1) за яких обставин він отримав інформацію про нецільове використання БК; 2) яких заходів він ужив для перевірки цієї інформації; 3) що саме було виявлено під час перевірки інформації; 4) хто ще був присутній (брав участь) у перевірці інформації; 5) куди (у які інстанції) з повідомленням про виявлене правопорушення зверталася особа, як там на це було відреаговано тощо. Без сумніву, запропоновані нами питання не треба вважати вичерпними та абсолютними. Їхнє формулювання та зміст можуть змінюватися залежно від обставин конкретного розслідування

нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами. Хід та результати проведеного допиту фіксуються в протоколі допиту, з яким слідчий ознайомлює допитуваного, якщо треба, уносить до протоколу зроблені зауваження чи уточнення та дає його підписати.

Під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, ключову роль відіграє допит підозрюваного. Це можна пояснити кількома обставинами: 1) без проведення допиту неможливо з'ясувати ставлення особи до повідомленої підозри та обрати запобіжний захід (процесуальна обставина); 2) сприйнята позиція підозрюваного визначатиме подальший хід розслідування та його основні завдання (тактична обставина).

Серед особливостей допиту підозрюваного, які треба враховувати слідчому, варто відзначити таке: 1) допитувана особа добре орієнтується в бюджетному законодавстві; 2) допитувана особа добре орієнтується в документах, що є в розпорядженні слідчого; 3) допитувана особа має високий освітній та інтелектуальний рівень, а також соціальний статус; 4) під час такого допиту здебільшого присутній захисник; 5) під час такого допиту є потреба показувати значний масив документів. Тому ми рекомендуємо слідчому під час проведення такого допиту обов'язково застосовувати технічні засоби фіксації, залучати відповідного спеціаліста та ретельно підготувати запитання і в певній послідовності згрупувати документи, які він має намір показати.

Варто відзначити, що відповідно до ч. 4 ст. 224 КПК України у разі відмови підозрюваного відповідати на запитання чи давати показання слідчий зобов'язаний зупинити допит одразу ж після отримання такої заяви. Крім того, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 42 КПК України підозрюваний має право на побачення із захисником до першого допиту з дотриманням умов конфіденційності спілкування [65].

У криміналістичній літературі тактику допиту підозрюваного описують із позиції наявності конфліктної чи безконфліктної ситуації під час допиту. Більш прийнятною для слідчого є безконфліктна ситуація, коли підозрюваний визнає свою вину в нецільовому використанні БК та співпрацює з ОДР. У такому

разслідчий повинен під час допиту з'ясувати обставини нецільового використання БК та причетних до цього осіб, а саме: 1) з якого часу особа перебуває на посаді та що становить її повноваження; 2) на підставі яких нормативно-правових актів виділялися БК, з якою метою та якого розміру; 3) на що саме та за чиїм розпорядженням виділялися БК; 4) чи передбачено виділення БК на такі потреби кошторисом; 5) хто і коли приймав виконані роботи, підписував документи на перерахування БК тощо.

Зазвичай певні труднощі можуть виникнути в силу природного забування підозрюваним певних деталей, що легко усунути, показуючи йому для ознайомлення відповідні документи. Наявність безконфліктних ситуацій також пояснюється існуванням інституту угоди між прокурором та підозрюваним про визнання винуватості. Зокрема, 29 червня 2017 р. між прокурором Охтирської місцевої прокуратури Кісельчуком А. І. та підозрюваним ОСОБА_1 у кримінальному провадженні від 22 червня 2017 р. за обвинуваченням за ч. 1 ст. 210 КК України було укладено угоду про визнання винуватості. ОСОБА_1, виконуючи обов'язки начальника управління капітального будівництва та житлово-комунального господарства уклала договір від 23.12.2016 р. про капітальний ремонт зливної каналізації та в подальшому підписала платіжне доручення на оплату вказаного капітального будівництва в розмірі 1608583,73 грн. З огляду на те, що кошторисом управління на 2016 р. та бюджетними призначеннями не було передбачено видатків на здійснення капітального будівництва, ОСОБА_1 своїми діями вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 210 КК України. Охтирський міськрайонний суд Сумської області 31 липня 2017 р. своїм вироком затвердив вищезазначену угоду про визнання винуватості та призначив ОСОБА_1 покарання у виді штрафу в розмірі 1700 грн. без позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю [195].

У конфліктній слідчій ситуації підозрюваний може обрати одну з таких позицій: 1) узагалі заперечувати свою причетність до нецільового використання БК; 2) посилатися на те, що він не усвідомлював протиправного характеру дій;

3) заперечувати свою причетність та «перекладати» вину за нецільове використання БК на інших осіб.

У цих ситуаціях доцільно скористатися тактичним прийомом «Додатковий допит» чи такими тактичними комбінаціями, як «Установлення участі», «Установлення усвідомлення протиправної діяльності» чи «Установлення причетності».

Тактичний прийом «Додатковий допит» полягає в тому, що на першому допиті слідчий у підозрюваного встановлює загальні факти (про його призначення на посаду; обсяг повноважень; напрям діяльності підприємства, установи чи організації; наявність чи відсутність фактів використання БК; чи відомо про конкретний факт нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами). У подальшому проводиться додатковий допит, під час якого, з огляду на зайняту підозрюваним позицію, слідчий пред'являє точно встановлені слідством докази, з'ясовує причетність особи до нецільового використання БК.

Тактична комбінація «Установлення участі» під час допиту підозрюваного в нецільовому використанні БК, виділених на роботу з відходами, полягає в наступному: встановлюється характер участі особи в діяльності підприємства чи установи, де було вчинено злочин; з'ясовуються обставини, з яких у цьому конкретному випадку службова особа не брала участі в самих операціях та/або контролі за ними; показуються документи, що були предметом підробки, ставляться запитання стосовно участі допитуваного в складанні (підписанні) їх; пред'явлення фрагментів протоколів допитів співучасників або свідків, які викривають особу у вчиненні злочину; пред'явлення висновків почеркознавчої та техніко-криміналістичної експертизи документів, що підтверджують факт участі допитуваного в складанні (підписанні) підроблених документів.

Тактична комбінація «Установлення усвідомлення протиправних дій» виглядає так: роз'яснення положень ст. 68 Конституції України, що «незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності»; постановка контрольних запитань, пов'язаних зі встановленням знання або незнання положень певних нормативно-правових актів; демонстрація обізнаності слідчого в нюансах регулювання

бюджетної сфери, порядку розподілу БК; показ документів, що підтверджують факти дотримання підозрюваним норм бюджетного законодавства, що потім ним і були порушені; пред'явлення документів, що підтверджують факт порушення бюджетного законодавства; пред'явлення висновків почеркознавчої та техніко-криміналістичної експертизи документів, які підтверджують факт підробленняцією особою документів (якщо це трапилося).

Тактична комбінація «Установлення причетності» передбачає: максимальну деталізацію показань стосовно всіх обставин здійснення господарських та фінансових операцій з БК; пред'явлення бухгалтерських, розрахункових, нормативних документів, якими підтверджується вчинення певних дій саме цією особою; показ документів (або їхніх фрагментів), якими встановлюються службові обов'язки цієї особи, що вона порушила; пред'явлення протоколів допитів осіб, які викривають допитувану особу у вчиненні злочину; установлення суперечностей у показаннях допитуваного та використання їх з метою викриття неправди; постановка запитань, що дозволяють проконтролювати показання і виявити їх хибність [178, с. 274–276].

Як бачимо, специфіка допиту в провадженнях щодо нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, зумовлена механізмом злочинної діяльності, що охоплює поєднання економічних та службових складників, обізнаністю допитуваних в питаннях бюджетних відносин та, в окремих випадках, недостатньою компетенцією слідчого, нерозумінням термінології бюджетної сфери та технології використання БК.

Висновки до Розділу 2

1. Типова слідча ситуація – це ситуація, з якою стикається слідчий на початковому чи наступних етапах розслідування залежно від повноти вихідних даних. Вона є шаблоном, на який накладається конкретна ситуація для її зіставлення з типовою. Типізація слідчих ситуацій можлива за кількома напрямками – характеристикою інформації про обставини злочину (про подію, про

особу злочинця, про предмет посягання) та характеристикою стану розслідування (джерела інформації про подію, ступінь поінформованості підозрюваного, наявність протидії, позиція сторони захисту).

2. Для початкового етапу розслідування, залежно від слідчої ситуації, характерні свої завдання, які можна згрупувати в такий спосіб: 1) стратегічне завдання (пов'язане зі ст. 2 КПК України); 2) проміжні завдання (пов'язані зі ст. 91 КПК України); 3) тактичні завдання. У криміналістиці для вирішення цих завдань розробляються алгоритми дій слідчого.

3. Типовим слідчим ситуаціям притаманні типові версії, система яких містить два структурні рівні – загальні версії як припущення щодо події злочину загалом та окремі версії як припущення щодо інших, більш окремих обставин учинення злочину. На типових слідчих версіях, що висуваються під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, базується планування розслідування.

4. Істотний вплив на ефективність розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, має планування. Серед рекомендацій, які можуть позитивно вплинути на весь процес розслідування, слідчому варто скористатися такими: 1) складанню письмового плану варто приділяти увагу тоді, коли є кілька епізодів злочинної діяльності або кілька підозрюваних; 2) під час планування обов'язково потрібно враховувати принципи динамічності, індивідуальності та конкретності; 3) під час планування варто керуватися не тільки тактичними й організаційними міркуваннями, але й вимогами КПК України.

5. Під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, може виникати процесуальна та непроцесуальні форми взаємодії слідчого з іншими суб'єктами. До таких суб'єктів насамперед потрібновіднести: співробітників оперативних підрозділів, державні контролюючі органи (Рахункова палата, Державна казначейська служба, Державна аудиторська служба), спеціалісти та експерти.

6. Основними способами збирання доказів стороною обвинувачення, що передбачені КПК України, є: 1) проведення С(Р)Д та НС(Р)Д; 2) витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій

та актів перевірок; 3) проведення інших процесуальних дій. На початковому етапі розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, зазвичай проводять такі процесуальні дії: тимчасовий доступ до документів, обшук, огляд документів та допити.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ НАСТУПНОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, ВИДІЛЕНИХ НА РОБОТУ З ВІДХОДАМИ

3.1 Типові слідчі ситуації та слідчі версії наступного етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами

Унаслідок проведених слідчим процесуальних дій на початковому етапі розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, зазвичай вдається з'ясувати основні обставини щодо події злочину. Однак для всебічного, повного й об'єктивного дослідження всіх обставин нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, вирішення питання про винність службової особи, яка підозрюється у його вчиненні, слідчий має провести процесуальні дії, які не є характерними для початкового етапу розслідування. Саме тому початковий етап розслідування кримінального провадження закінчується і настає його наступний (або подальший) етап.

Сьогодні, як зауважує А. П. Мазур, щодо поділу процесу розслідування на етапи, найпоширеніші дві позиції, за якими науковці виділяють два (початковий і наступний) або три (початковий, наступний, заключний) етапи, хоча жодна з них не отримала загальноновизнаної підтримки. І наявність відмінних від перелічених різних поглядів щодо поділу процесу розслідування на чотири або п'ять етапів дає змогу стверджувати, що питання досі залишається актуальним та дискусійним. На думку А. П. Мазур, моментом, з якого починається початковий етап розслідування злочинів, варто вважати вчинення уповноваженою службовою особою передбачених законом процесуальних та інших дій у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. На початковому етапі слідчий зазвичай працює в напруженому ритмі, характерному для розслідування злочинів по гарячих слідах,

без письмового плану, оскільки для його складання немає часу. На подальшому етапі темп роботи дещо уповільнюється. Межею між початковим та подальшим етапом часто стає момент, коли слідчий, виконавши невідкладні слідчі дії та зібравши значний доказовий матеріал, розпочинає його аналіз і складання розгорнутого плану розслідування. А. П. Мазур зауважує, що стосовно нескладних проваджень, за якими розслідування може бути закінчено за декілька днів, виділення початкового та наступного етапів має лише формальний характер і практичного значення не становить [196, с. 437–439].

В. М. Шевчук виокремлює дві моделі періодизації з умовними назвами диференційована та синтезуюча. Перша охоплює початковий і наступний етапи розслідування в усталеному їхньому розумінні, тобто з моменту занесення заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР і завершується повідомленням про підозру. Наступний етап розпочинається з вручення особі письмового повідомлення про підозру і триває до закінчення досудового розслідування й унесення прокурором в ЄРДР потрібних відомостей. Цей етап за своєю сутністю є підсумковим, спрямованим на формування належної доказової бази, яка надає підстави прокуророві в найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій: 1) закрити кримінальне провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. За синтезуючої моделі два зазначені вище етапи об'єднуються в один, оскільки процес кримінального провадження розпочинається з повідомлення про підозру в разі її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення або під час обрання до особи одного з передбачених законодавством запобіжних заходів і припиняється із закінченням досудового розслідування і внесенням прокурором до ЄРДР потрібних відомостей. Такого роду синтезуючий етап поєднує в собі всю сукупність завдань, які варто вирішити під час досудового розслідування, а також рекомендації з обрання оптимальних шляхів і засобів їхнього розв'язання [197,

с. 252–253]. На наступному етапі розслідування В. М. Шевчук пропонує проводити такі тактичні операції, як «Установлення співучасників злочину», «Вивчення особи підозрюваного», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків, заподіяних злочином», «Забезпечення можливої конфіскації майна», «Подолання протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб» [198, с. 50].

Новітні наукові думки щодо етапів розслідування досить змістовно висвітлює В. А. Журавель. Науковець вважає, що з набуттям чинності КПК України 2012 р. процедура виокремлення етапів досудового розслідування істотно ускладнилася та пропонує такі концептуальні підходи до розв'язання проблем періодизації досудового розслідування. По-перше, треба враховувати те, що кримінальне провадження має чітко визначену внутрішню структуру, елементами якої виступають стадії та етапи, причому перші є більш об'ємними, охоплюють певну кількість етапів, а тому їх не можна ототожнювати й використовувати як синоніми. Досудове розслідування є самостійною стадією кримінального провадження, яка розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. І лише в межах цієї стадії можна виділяти певні етапи як ознаки послідовного руху кримінального провадження, процедури збирання доказів. По-друге, існує декілька підходів до визначення етапів досудового розслідування, які умовно можуть бути названі: 1) нормативний, за яким виокремлення певних етапів пов'язано з прийняттям відповідних процесуальних рішень; 2) ситуалогічний, де періодизація залежить від ситуацій, що виникають, і специфіки тих завдань, які потрібно розв'язати; 3) змішаний, що передбачає поєднання двох попередніх підходів і дозволяє розглядати його як більш уніфікований. По-третє, у періодизації досудового розслідування можливим є виокремлення таких етапів: 1) відкриття кримінального провадження (вихідний етап); 2) початок кримінального провадження (початковий етап); 3) продовження кримінального

провадження (наступний етап); 4) завершення кримінального провадження (завершальний етап) [199, с. 141–142].

Якщо типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування визначаються відносно нескладно (з урахуванням характеру й ступеня повноти первинного матеріалу про злочин), зауважує Г. В. Москаленко, то цього не можна сказати про наступний етап розслідування. Вирішення цього наукового завдання залежить від того, коли вважається закінченим початковий етап і розпочинається наступний етап розслідування. На думку науковця, виділення типових слідчих ситуацій, які б не повторювали ситуації початкового етапу, можливе лише тоді, коли наступний етап розслідування пов'язаний із вирішенням основних тактичних завдань початкового етапу. Тобто початок наступного етапу означає, що встановлена особа, яка вчинила злочин, і зібрані докази, достатні для притягнення її до відповідальності, хоча б по одному епізоду злочинної діяльності. З огляду на те, що на наступному етапі розслідування здебільшого з'являється процесуальна фігура обвинуваченого, більша частина дій слідчих присвячена вивченню інформації, що є в наявності та отримання нових доказів про його причетність до злочину. Ось чому на цьому етапі найчастіше виникають конфліктні ситуації між слідчим та особами, які йому протидіють. Г. В. Москаленко висновкує, що характер типових слідчих ситуацій на наступному етапі розслідування здебільшого визначається результатами початкових слідчих дій. В одних випадках основним напрямом розслідування є пошук уже встановленого злочинця, в інших – усе ще не встановленого, у третіх – напрям на збирання додаткових фактичних даних, що викривають уже затриманого злочинця, висування йому звинувачення тощо [200, с. 250–251].

До завдань подальшого етапу розслідування Г. В. Москаленко відносить такі: 1) з'ясування й оцінка слідчої ситуації, що утворилася після проведення первинних слідчих та оперативно-розшукових дій; 2) установлення всіх епізодів злочинної діяльності особи чи групи осіб, притягнення до кримінальної відповідальності; 3) установлення й притягнення до відповідальності всіх осіб,

причетних до злочину або до злочинної діяльності, яка розслідується; 4) вивчення особистості кожного обвинуваченого [132, с. 378].

Варто погодитися з думкою В. К. Лисиченка, що діяльність слідчого на наступному етапі розслідування починається з аналізу та оцінки вже зібраних фактичних даних, урахування нових слідчих ситуацій, висунення відповідних версій та визначення подальшого напрямку розслідування [201, с. 252]. Основним завданням подальших процесуальних дій, пише В. С. Давиденко, є усунення недоліків початкового етапу досудового розслідування, а також наявних у матеріалах розслідування суперечностей. На підставі здобутої під час розслідування інформації можуть висуватися нові версії, проводиться перевірка їх, а також додатково перевіряються вже висунуті на початковому етапі розслідування версії. Достатня увага повинна приділятися питанням діагностики та прогнозування розвитку слідчої ситуації, прийняттю організаційних, процесуальних та оперативно-тактичних рішень та подальшому плануванню слідчим роботи щодо кримінального провадження. Не менш важливим та актуальним залишається виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, проведенню заходів профілактичної спрямованості [202, с. 177].

О. В. Пчеліна переконана, що ділення процесу розслідування на окремі частини дозволяє деталізувати тактичні завдання розслідування кримінального правопорушення та уточнювати, корегувати заходи, спрямовані на їхнє вирішення. У криміналістиці такі частини кримінального провадження прийнято називати етапами розслідування. Критерієм поділу початкового та наступного етапів розслідування загалом обирають напрям розслідування, котрий залежить від обсягу вирішення ситуаційно зумовлених тактичних завдань розслідування злочинів. Таку позицію науковець пояснює тим, що багато злочинів, особливо у сфері службової діяльності, є очевидними. Тобто вихідна інформація містить відомості про ймовірних злочинців. Тому початковий етап вирішує завдання, спрямовані не тільки на встановлення особи злочинця, а й на збір достатньої доказової бази про причетність цієї особи до злочину (низки злочинів), про її злочинні зв'язки, встановлення обсягу її повноважень тощо. Після проведення

всіх запланованих заходів для вирішення слідчої ситуації, що склалася на початковому етапі розслідування, розпочинається наступний етап розслідування, який триває до завершення досудового розслідування [203, с. 167, 169]. До завдань на наступному етапі розслідування злочинів у сфері службової діяльності О. В. Пчеліна відносить: установлення усіх можливих співучасників і збір доказової бази, достатньої для повідомлення їм про підозру; забезпечення відшкодування заподіяної злочином шкоди; установлення та усунення криміногенних чинників; установлення обставин, що характеризують особистість підозрюваного та ін. [136, с. 158].

Наступний (подальший) етап розслідування злочину, на думку М. І. Данилюка, розпочинається після того, як слідчий виконає підсистему слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, потреба в яких виникла після порушення кримінальної справи, зважаючи на аналіз обсягу початкової інформації про подію злочину, незалежно від отриманих результатів. Однією з важливих обставин, що визначає діяльність слідчого на подальшому етапі розслідування, є особа злочинця. Якщо злочинець затриманий, то починається робота з затриманою особою. Установлюються всі обставини події злочину, причетні до неї особи, елементи предмета доказування. Якщо особу злочинця не встановлено (чи невідоме її місцеперебування), то слідчий має систематизувати, проаналізувати й оцінити вже зібрані докази, скласти розгорнутий план розслідування злочину, визначити шляхи подальшого пошуку доказів (особливо тих, що стосуються особи злочинця), провести слідчі дії й оперативно-розшукові заходи з метою розкриття злочину. Зважаючи на названі вище напрями розслідування, в одному випадку основним завданням подальшого етапу розслідування буде пошук злочинця або розшук уже встановленого, в іншому – збирання додаткових фактичних даних, що викривають уже затриманого злочинця, установлення у всій повноті причин та умов, що сприяли вчиненню злочину.

До основних (типових) завдань, які вирішує слідчий на подальшому етапі розслідування корупційних злочинів, М. І. Данилюк відносить:

- 1) установлення всіх співучасників та причетних до вчинення злочину;
- 2) формування системи доказів з обвинувачення особи (осіб) у вчиненні злочину (установлення злочинної діяльності в повному обсязі);
- 3) установлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, і вжиття заходів щодо їх усунення;
- 4) забезпечення відшкодування збитків, завданих злочином;
- 5) збір інформації про особу обвинуваченого.

Щодо типових слідчих ситуацій подальшого етапу розслідування корупційних злочинів, то науковець виокремлює такі: а) підозрюваний визнає себе винним повністю; б) підозрюваний визнає себе винним частково; в) підозрюваний не визнає себе винним у вчиненні злочину [204, с. 295–296, 298].

Досліджуючи особливості розслідування самовільного присвоєння особою владних повноважень, В. С. Перлін зауважує, що на подальшому етапі розслідування можуть скластися такі типові слідчі ситуації, які зумовлені займаною позицією підозрюваного, а також обґрунтованістю повідомлення йому підозри: 1) підозрюваний співпрацює з органами досудового слідства та повністю погоджується з обставинами, що містяться в повідомленій йому підозрі; 2) підозрюваний співпрацює з органами досудового слідства, але не з усіма обставинами підозр згоден; 3) підозрюваний співпрацює з органами досудового слідства, але заперечує повідомлену йому підозру; 4) підозрюваний відмовляється від дачі будь-яких показань щодо повідомленої йому підозри; 5) підозрюваний переховується від органів досудового слідства. На наступному етапі розслідування підлягають вирішенню такі завдання: установлення всіх можливих співучасників і достатньої доказової бази для повідомлення їм про підозру; збирання доказів, необхідних для підтвердження обґрунтованості повідомленої підозри; установлення обставин, що характеризують особистість злочинця; забезпечення відшкодування завданих злочином збитків тощо. Для вирішення окреслених завдань В. С. Перлін пропонує проводити такі заходи: допит підозрюваного; одночасні допити; повторні допити потерпілих, свідків, підозрюваних; надсилання запитів для отримання інформації, що характеризує

підозрюваного (до місць проживання, роботи, навчання, психнаркодиспансерів, перевірка наявності судимостей); проведення судових експертиз [205, с. 121–122].

Є. П. Іщенко відзначає, що наступний етап розслідування характеризується розв'язанням проблемних ситуацій щодо основних структурних елементів предмета доказування (подія й спосіб учинення злочину, винна особа). Доказова інформація, зібрана до цього часу, дає змогу достатньо впевнено відповісти на ті запитання, що визначаються її проблемністю на початковому етапі розслідування. На наступному етапі інформація, якою володіє слідчий, вирізняється значним обсягом, а її зміст – конкретністю, упорядкованістю, надійністю, різноманіттям джерел [206, с. 203].

На наступному етапі розслідування нецільового використання БК в агропромисловому комплексі В. В. Кікінчук наводить такі типові слідчі ситуації: а) сторона захисту зайняла позицію співпраці з органами досудового розслідування, за якої підозрюваний зізнався та повністю визнав свою вину; б) підозрюваний визнав свою вину лише частково й намагається спростувати відомості щодо його причетності до інших епізодів злочинної діяльності та (або) зв'язків зі співучасниками; в) сторона захисту відмовляється співпрацювати з органами досудового розслідування, підозрюваний свою вину у вчиненні злочину не визнає. Науковець пропонує проводити такі типові тактичні комбінації: «Установлення свідків», «Фіксація матеріальних слідів», «Розшук підозрюваного», «Виявлення інших епізодів злочинної діяльності», «Викриття співучасників», «Відшкодування матеріальних збитків» [33, с. 14].

Зміст роботи слідчого під час розслідування нецільового використання БК на подальшому етапі залежить від обсягу й вірогідності наявної в матеріалах досудового розслідування інформації про окремі обставини злочину. У цей час перед слідчим можуть виникати нові проблеми та завдання, пов'язані з доказуванням факту вчинення злочину та причетності до нього конкретних (установлених) осіб.

Для наступного етапу розслідування, на переконання В. С. Давиденка, характерним є щонайменше дві типові слідчі ситуації:

1) слідча ситуація, що характеризується наявністю цілком певної доказової інформації про основні обставини вчинення злочину та осіб, причетних до вчинення злочину;

2) слідча ситуація, що характеризується відсутністю цілком певної доказової інформації про основні обставини вчинення злочину та осіб, причетних до вчинення злочину.

Першу науковець називає сприятливою, а другу – несприятливою, а також такою, що може характеризуватися конфліктністю. У таких умовах з метою переведення слідчої ситуації до категорії сприятливої рекомендується: докладно вивчити матеріали досудового розслідування; витребувати та вивчити матеріали розслідування про інші факти протиправної поведінки певної особи; вивчити спосіб життя підозрюваного; провести судові експертизи; здійснити додаткові та повторні допити, обшуки; якщо наявні розбіжності, провести одночасні допити, слідчі експерименти; дати доручення оперативному підрозділу на встановлення осіб, які не були відомі слідству та володіють доказовою інформацією тощо [202, с. 177–178].

Усе зазначене дає підстави стверджувати, що серед криміналістів проблема періодизації досудового розслідування досі залишається актуальною. Ми підтримуємо позицію тих науковців, хто в процесі розслідування злочину (кримінального правопорушення) виокремлює два етапи – початковий і наступний, та переконані, що наступний етап розслідування доцільно більш детально виписувати під час створення окремої криміналістичної методики. Цієї позиції дотримується й більшість опитаних нами респондентів (84 %), які підтримали пропозицію більш детального дослідження подальшого етапу розслідування під час розроблення окремої криміналістичної методики.

Виконаний аналіз судово-слідчої практики свідчить про те, що під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, для класифікації типових слідчих ситуацій доцільно брати три компоненти – особу злочинця, зібрану доказову інформацію та ставлення підозрюваного до вчиненого.

З огляду на це, на подальшому етапі розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, можна виокремити такі типові слідчі ситуації:

- 1) службова особа (особи), яка вчинила нецільове використання БК, установа;
- 2) службова особа (особи), яка вчинила нецільове використання БК, установа, але вона переховується від слідства;
- 3) службова особа (особи), яка вчинила нецільове використання БК, не встановлена (або встановлено лише окремих учасників злочинної групи).

Щодо обсягу зібраної доказової інформації, то типові слідчі ситуації можна поділити так:

- 1) зібрано достатньо доказів для того, щоб повідомити особі (особам) про підозру;
- 2) зібрано недостатньо доказів для того, щоб повідомити особі (особам) про підозру.

Щодо ставлення підозрюваного до повідомленої підозри, то тут типові слідчі ситуації будуть такими:

- 1) особа визнає свою вину та співпрацює з органами досудового розслідування;
- 2) особа визнає свою вину частково та співпрацює з органами досудового розслідування;
- 3) особа не визнає своєї вини повністю та відмовляється співпрацювати з органами досудового розслідування.

З огляду на типові слідчі ситуації, можна виокремити й основні тактичні завдання, що постають перед слідчим на подальшому етапі розслідування:

- 1) оцінка слідчої ситуації, що утворилася після проведення невідкладних С(Р)Д та інших заходів;
- 2) установлення всіх епізодів злочинної діяльності та її співучасників;
- 3) пошук та затримання співучасників злочину;

4) формування системи доказів з метою повідомлення підозри всім причетним до нецільового використання БК;

5) усунення протидії розслідуванню;

6) забезпечення відшкодування втрат, завданих нецільовим використанням БК;

7) збір інформації про особистість підозрюваного (-них).

Безумовно, на подальшому етапі слідчий продовжує вживати заходів для повного виконання завдань розслідування, поставлених на початковому етапі. З метою вирішення поставлених нових тактичних завдань слідчий може:

1) скерувати завдання оперативному підрозділу на встановлення додаткових фактів злочинної діяльності та причетних осіб; 2) скерувати запити на підприємства, установи, в організації; 3) провести додаткові допити; 4) допитати осіб, про яких стало відомо на наступному етапі розслідування; 5) допитати підозрюваного (-их); 6) провести одночасні допити; 7) провести обшуки чи здійснити виїмки шляхом тимчасового доступу до речей і документів; 8) отримати від підозрюваного (-их) зразки, потрібні для експертизи; 9) призначити судові експертизи.

Проаналізувати та оцінити слідчу ситуацію необхідно для того, щоб скоректувати напрям розслідування, систематизувати зібрану доказову інформацію, відкинути ті версії, що не отримали свого підтвердження, за потреби внести корективи в план розслідування.

Установлення всіх співучасників нецільового використання БК впливає на об'єктивність і повноту розслідування події злочину, а також на успішне виконання завдань розслідування. Вирішення цього завдання передбачає висунення та перевірку слідчим щонайменше двох загальних версій – злочин учинено однією особою чи групою осіб.

Під формуванням системи доказів, що вказують на винуватість конкретної особи в нецільовому використанні БК, виділених на роботу з відходами, варто розуміти процес накопичення слідчим в процесі розслідування злочину достовірної й повної інформації, яка свідчить про те, що саме підозрювана особа вчинила злочин. І таке твердження, з огляду на зібрані в кримінальному

провадженні докази, не викликають сумнівів. Кожен зібраний доказ повинен бути об'єктивно пов'язаний з іншими доказами, оскільки вони є наслідком однієї причини – злочину. Варто зауважити, що система доказів формується безперервно, починаючи від початкового етапу розслідування. Окрім того, слідчий може зібрати (натрапити на) докази, які свідчатимуть про непричетність особи до події злочину.

У сфері забезпечення прав на відшкодування втрат, завданих кримінальним правопорушенням, важливою процесуальною гарантією є кримінальна процесуальна форма, визначена в положеннях ст.ст. 55, 56, 61–64, 127–130 КПК України. Зазначені норми передбачають способи й порядок відшкодування завданих кримінальним правопорушенням збитків у кримінальному провадженні, а також окреслюють права потерпілих (цивільних позивачів) та обов'язки слідчого щодо забезпечення необхідних умов для реалізації потерпілою стороною своїх прав та законних інтересів під час досудового розслідування [207, с. 44].

Відповідно до ст. 22 Цивільного кодексу України збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням майна або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [208].

Слідчий у ході досудового розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, повинен: 1) чітко визначити наявність та розмір заподіяної шкоди; 2) установити доказову базу, яка підтверджує таку шкоду; 3) установити причинний зв'язок між злочином та заподіяною шкодою; 4) розшукати використані не за цільовим призначенням кошти чи придбані за них матеріальні цінності; 5) виявити можливі джерела відшкодування збитків; 6) накладити арешт на майно та вжити заходів, що забезпечують його збереження.

Вивчення особи підозрюваного полягає в тому, що слідчий насамперед скеровує запити та отримує характеристики на підозрюваного за місцем його проживання, роботи чи навчання. Також здійснює перевірку за криміналістичними обліками (щонайперше про наявність чи відсутність судимості) і

встановлює інформацію про перебування на обліках у психоневрологічному та наркологічному диспансерах. До того ж, вивчати особистість підозрюваного слідчий може шляхом безпосереднього спілкування з ним, допиту свідків (насамперед колег, родичів та друзів). Їхній аналіз дозволить слідчому обрати правильну тактику поведінки з підозрюваним, з'ясувати причини вчинення злочину тощо. Варто відзначити, що в процесі збору такої інформації слідчий має бути об'єктивним і долучати до матеріалів кримінального провадження як негативну, так і позитивну інформацію.

Як зазначає Д. П. Чумак, відповідно до ст. 93 КПК України, процесуальними формами отримання необхідної об'єктивної інформації про особу підозрюваного є: 1) надсилання запитів з метою витребування та отримання від органів державної влади, ОМС, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб документів та відомостей; 2) проведення С(Р)Д; 3) проведення інших процесуальних дій. Під час підготовки та надсилання запитів варто звернути увагу, що чинні законодавчі акти можуть додатково регламентувати порядок надання окремих видів інформації залежно від правового режиму та суб'єкта отримання. Такі особливості передбачаються під час витребування інформації від: нотаріусів, банківських установ, закладів охорони здоров'я [209]. Варто погодитися із запропонованою О. В. Єні класифікацією характеризуючих даних підозрюваного (обвинуваченого). Науковець пропонує виокремлювати такі групи: 1) за обов'язковістю встановлення: а) обов'язкові до встановлення щодо кожної особи (наприклад, вік); б) умовно-обов'язкові до встановлення (наприклад, окремі відомості щодо неповнолітніх); в) рекомендовані до встановлення (умови життя, матеріальний стан); 2) за можливістю впливу на кримінально-правову кваліфікацію: а) ті, що можуть впливати на кваліфікацію за окремими видами кримінальних правопорушень (обіймана посада, виконувані обов'язки, факт батьківства чи опікунства); б) ті, що не впливають (характеристики, поведінка в суді); 3) за характером: соціально-демографічні, психологічні, психофізичні; 4) за об'єктивністю: об'єктивні (біографічні відомості) та суб'єктивні (характеристики) [210, с. 2].

Д. А. Патрелюк переконаний, що протидія кримінальному переслідуванню починається від моменту вчинення (для неумисних) або підготовки (для умисних) злочину і закінчується з винесенням вироку суду, закриттям кримінального провадження або припиненням кримінального переслідування в інший спосіб. Доцільно взяти до уваги інформацію щодо мети та завдань протидії на різних етапах розслідування, оскільки це дозволить слідчому зорієнтуватися в ситуації, діагностувати протидію та нейтралізувати її. На стадії досудового розслідування вона проявляється на: 1) етапі внесення відомостей до ЄРДР; 2) початковому етапі досудового розслідування; 3) наступному етапі розслідування. У першому випадку особи, які чинять протидію, переслідують такі завдання: унеможливити початок досудового розслідування протиправної діяльності; перешкодити залученню суб'єктами кримінального переслідування матеріальних слідів, засобів і знарядь злочину, а також предметів, отриманих злочинним шляхом, для подальшого їх використання як доказів. У другому випадку такими завданнями є: дезорганізація роботи з досудового розслідування кримінального провадження; вплив на свідків та інших учасників процесу з метою змінити їхні показання, отримання висновків та результатів спеціальних досліджень, які виправдовують злочинців; забезпечення фіксації інформації, яка виправдовує злочинців. Завданнями в третьому випадку буде: перекваліфікація вчиненого кримінального правопорушення на інше, менш тяжке, або закриття кримінального провадження; відмова правоохоронних органів від проведення об'єктивного розслідування; ухвалення неправомірних рішень на користь злочинців; учинення протиправних дій, спрямованих на знищення або неврахування доказів [211, с. 191–193].

Наступний етап розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, передбачає можливість висунення типових слідчих версій (тих, що не були висунуті на початковому етапі розслідування). Такими версіями можуть бути:

- 1) нецільове використання БК було вчинене однією службовою особою;

2) нецільове використання БК було вчинене службовою особою за попередньою змовою з іншими службовими особами (у конкретних версіях відпрацьовується певна службова особа);

3) був лише один факт нецільового використання БК;

4) нецільове використання БК вчинялося неодноразово.

У разі ухилення підозрюваного від органів досудового розслідування можуть висуватися та перевірятися версії щодо його місцезнаходження (виїхав в інший регіон України, виїхав за кордон, переховується у родичів, друзів).

Як бачимо, подальше наукове дослідження етапності розслідування злочинів, серед них і нецільового використання БК, особливо з урахуванням положень КПК України, їхній вплив на формування алгоритму дій слідчого має не лише теоретичне, а й вагомим практичне значення. Чітке уявлення про етапи розслідування слугуватиме подальшому вдосконаленню методичних рекомендацій щодо розслідування злочинів, оптимізації слідчої діяльності.

3.2 Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій на наступному етапі розслідування та використання спеціальних знань

Під час розслідування нецільового використання БК, виділений а роботу з відходами, огляд місця події (далі – ОМП) може проводитися як на початковому, так і подальшому етапах розслідування. Він є однією з головних та необхідних С(Р)Д, яка має на меті виявити та зафіксувати відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення. У криміналістичній літературі цю С(Р)Д розглядають як одну з найважливіших та найскладніших, під час проведення якої вирішується багато завдань розслідування. Тому проведення ОМП вимагає від слідчого значних зусиль, часу, а також відповідних знань та навичок щодо тактики його проведення. Окрім того, окремі науковці вказують, що ОМП повинен «мати творчий характер» і потребує «справжнього наукового підходу».

Також безсумнівним є той факт, що проведення будь-якого ОМП, з одного боку, базується на загальних принципах, правилах й алгоритмі, розроблених

наукою криміналістикою, а з іншого – є унікальним та специфічним з огляду на особливості того виду злочину, що стався та наслідки якого оглядаються. Тому знання особливостей ОМП будь-якого злочину, а отже й пов'язаного з нецільовим використанням БК, виділених на роботу з відходами, стане у пригоді слідчим у їхній практичній діяльності.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 237 КПК України, слідчий, прокурор з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення проводить огляд місцевості, приміщення, речей і документів. Як бачимо, у цій диспозиції жодним чином не вказується на ОМП. Про існування такого виду огляду можна зробити висновок, проаналізувавши ч. 3 ст. 214 КПК України, де зазначено, що ОМП у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду [138]. Водночас аналіз диспозицій указаних статей дає змогу зробити логічне припущення, що під ОМП законодавець розуміє огляд місцевості чи приміщення, які, своєю чергою, також можна більш детально класифікувати.

Як зазначає В. І. Цимбалюк, ОМП – це С(Р)Д, що полягає в безпосередньому вивченні території, на якій вчинено той чи той злочин, з метою ретроспективного розуміння сутності події, що відбулася, а також здійснювана для виявлення, фіксації та вилучення речових та інших доказів як свідoctва (підтвердження) того, що відбулося. Проводячи ОМП, слідчий повинен одержати інформацію того або того ступеня вірогідності для відповіді на наступні питання: 1) чи є місце огляду місцем злочину; 2) що відбувалося на місці події; 3) кількість осіб, які брали участь у злочині; 4) мотиви дії злочинця; 5) коли і як довго відбувалася подія злочину; 6) хто вчинив злочин [212, с. 144]. До специфіки ОМП В. Є. Коновалова відносить таке: 1) ОМП має на меті виявити невизначене коло доказів, характер яких диктується особливістю злочину, способом його вчинення й приховування; 2) під час виявлення тієї чи тієї інформації слідчий повинен вирішити питання щодо її належності до розслідуваного злочину та доказового значення [213, с. 49–50].

Варто погодитися з тим, що безпосереднє сприйняття слідчим обстановки місця події та виявлених речових доказів стає тим вихідним матеріалом,

ознайомлення з яким дозволяє відновити подію злочину, а в окремих випадках встановити й особу злочинця. Таке сприйняття має не тільки загальні закономірності психологічного механізму його здійснення, але й специфічні риси, до якого може бути віднесена професійна вибірковість сприйняття, уважність, здатність до виявлення речових доказів тощо. Специфіка сприйняття відбитків злочину визначає і саму тактику ОМП, і ті тактичні прийоми, які можуть бути при цьому використані [214, с. 4].

Підставою для проведення ОМП під час розслідування досліджуваному нами злочину є інформація про те, що мало місце нецільове використання БК, виділених на поводження з відходами. Така інформація може бути зібрана оперативним шляхом або ж бути отримана від заявника (представників громадськості, посадової особи). Одна з головних цілей слідчого під час проведення такого огляду – підтвердити, що кошти, виділені з бюджету на якісь конкретні потреби, пов'язані з відходами, насправді не були належним чином освоєні, а тих об'єктів, що зазначені у відповідних документах, насправді не існує або роботи щодо них виконані не в повному обсязі [215, с. 173].

До проведення ОМП законодавець ставить такі загальні вимоги: 1) слідчий повинен вжити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення цієї С(Р)Д осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені чи порушені. Перед проведенням огляду особам, які у ній беруть участь, роз'яснюють їхні права та обов'язки, а також відповідальність, установлену законом; 2) проведення С(Р)Д у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, передбачених КПК України; 3) слідчий зобов'язаний у разі потреби запросити не менше як двох зацікавлених осіб (понятих) із дотриманням вимог, що ставляться до них КПК України; 4) для участі в огляді можна запросити заявника, потерпілого (його представника), підозрюваного, захисника, законного представника; 5) особи, у присутності яких проводиться огляд, мають право робити заяви, що підлягають обов'язковому занесенню в протокол; 6) під час проведення огляду дозволяється вилучення лише тих речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та

речей, вилучених з обігу; 7) слідчий має право заборонити будь-якій особі залишати місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду; 8) до проведення огляду слідчий може залучити спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Також спеціаліст може залучатися для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, креслень, відібрання зразків тощо) [212, с. 145].

До загальних тактичних положень, про які має пам'ятати слідчий під час проведення огляду, Н. І. Клименко відносить: своєчасність; невідкладність; об'єктивність; повноту; активність; методичність та послідовність; єдине керівництво оглядом [216, с. 5–6].

ОМП складається з кількох етапів: підготовчого, робочого (безпосереднього огляду) та заключного. Підготовчий етап охоплює діяльність слідчого до виїзду на місце події та на місці події [217, с. 45]. До виїзду на ОМП, пов'язаного з нецільовим використанням БК, слідчий повинен насамперед отримати вичерпну інформацію про місце, де сталася подія (де саме та коли сталася, на які цілі виділялися БК, що саме та де мало бути побудова чи відремонтоване). Після цього він повинен визначитися зі складом СОГ, вирішити питання про потребу залучення додаткових спеціалістів, працівників поліції чи когось з учасників кримінального провадження (наприклад, заявника, представників громадськості), а також необхідність застосування техніко-криміналістичних засобів. Прибувши на місце події, слідчий має визначитися з межами огляду та з початком і порядком просторового охоплення території огляду, ужити заходів щодо охорони місця події та видалення з нього сторонніх осіб.

Варто зазначити, що відповідно до Інструкції з організації взаємодії ОДР з іншими органами та підрозділами НПУ склад СОГ чітко визначений. До неї входять: слідчий (старший СОГ), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за потреби) кінолог зі службовим собакою. Під час огляду на місці події слідчий: 1) керує діями інших членів СОГ

та відповідає за якість проведення огляду місця події; 2) за наявності підстав інформує уповноваженого працівника чергової частини про залучення додаткових сил і засобів для фіксації всіх обставин вчинення кримінального правопорушення [161].

Як пише В. О. Яремчук, на практиці трапляються неправильні підходи щодо тактики залучення спеціалістів до ОМП. В одній ситуації слідчі відмовляються проводити огляд до прибуття спеціаліста. В інших – ще до прибуття слідчого місце події вже оглядає спеціаліст, а слідчий з його слів записує інформацію про виявлені об'єкти, не оглянувши місця події (так званий, запис у протоколі зі слів). Тому доцільним, на думку науковця, є спільний огляд місця події слідчим і спеціалістом. Крім того, спеціаліст виконує всі дії під керівництвом слідчого, щоб уникнути випадків самоусунення від огляду чи перекладання своїх функцій на спеціаліста. Він має виявляти, фіксувати та вилучати сліди злочину за участі слідчого, консультувати слідчого щодо дій із цими слідами [218].

З огляду на специфіку досліджуваного злочину, як спеціалістів слідчий може залучити працівників Департаменту екології та природних ресурсів, Державної екологічної інспекції, Державної санітарно-епідеміологічної служби, відділу поводження з побутовими відходами (у разі наявності їх у структурі ОМС чи державної влади). Саме вони допоможуть йому правильно описати об'єкти, що знаходяться на місці події та стосуються відходів, або ж проконсультують щодо того, які об'єкти повинні бути обов'язково наявні та свідчити про належне чи неналежне використання БК на роботу з відходами.

Перед тим як приступати до робочого етапу ОМП слідчий має переконатися, що проведена орієнтувальна та оглядова фотозйомка (або чи ведеться безперервний відеозапис огляду). Вже на оглядовій та детальних стадіях огляду проводиться вузлова та детальна зйомка.

На підготовчому та робочому етапі проведення ОМП, пов'язаного з нецільовим використанням БК, виділених на роботу з відходами, слідчий може скористатися такими загальними тактичними прийомами: 1) зіставлення первинних даних та обстановки на місці події; 2) аналіз окремих слідів, виявлених

на місці події; 3) моделювання події, що відбулася; 4) зіставлення змодельованої події з реальною обстановкою місця події; 5) уявна реконструкція окремих елементів події; 6) залучення до огляду осіб, які повідомили про кримінальне правопорушення. На робочому етапі огляду можна застосувати кілька способів пересування по місцю події (їх також називають методами огляду): концентричний (рух по спіралі від периферії до центру) та фронтальний (або лінійний – пересування від однієї межі до іншої). Постійного правила застосування того чи того методу немає. Практика свідчить, що зазвичай під час одного огляду застосовують декілька таких методів, що отримало назву комбінованого методу огляду [219, с. 309, 312–313].

Здебільшого слідчий може стикнутися з такими двома ситуаціями – у місці, що оглядається, узагалі нічого немає (тобто підтверджується факт, що кошти не були використані на цілі, зазначені в документах) або певні приміщення чи недобудовані об'єкти, що свідчать про початок робіт, є в наявності. У першому випадку робочий етап огляду більш простий і полягає в об'єктивному описі того, що бачить слідчий на певній території, яку оглядає. У другому випадку робочий етап огляду вимагає від слідчого детально описати виявлені об'єкти (їхні розміри, характерні особливості, взаємне розташування, наявність під'їзних шляхів) та перевірити, що є всередині цих об'єктів.

На заключному етапі ОМП слідчий оцінює виконану роботу, а також перевіряє, чи всі пошукові дії виконані в повному обсязі, чи всі виявлені об'єкти належним чином описані в протоколі. Після цього вилучені з місця події речі, сліди злочину запаковують у пакети встановленого зразка. Також слідчий систематизує заяви та зауваження, отримані від учасників огляду місця події, та приймає щодо них відповідні рішення. Насамкінець слідчий завершує складання протоколу ОМП, планів чи схем, ознайомлює зі змістом протоколу учасників огляду та дає їм його на підпис. Також потрібно вирішити питання про збереження об'єктів, що були виявлені під час огляду, але їх недоцільно чи взагалі неможливо вилучити (наприклад, об'єкти незавершеного будівництва).

У кінці протоколу огляду, як зазначає Я. В. Фурман, фіксують лише заяви учасників огляду, що стосуються дій особи, яка проводить огляд, правильності складання протоколу, а також думку спеціаліста (до питань, що становлять його компетенцію), якщо вона відрізняється від міркувань слідчого. При цьому фіксацію кожного зауваження потрібно починати із вказівки того, кому вони належать «зі слів...» і для зручності бажано його виділяти окремим абзацом. Попередні висновки фахівця в протоколі не подають. Для полегшення процесу огляду та опису в протоколі рекомендують складати: а) докладні чернетки, які дозволять уникнути повторень, дублювання термінів і виправлень; б) схеми території та розміщених на ній об'єктів. Протокол не бажано складати паралельно з оглядом, оскільки це може призвести до безсистемного й непослідовного опису. Тому його потрібно оформляти відразу після заключної стадії огляду й безпосередньо на місці події, щоб, якщо треба, можна було ще раз подивитися й доповнити відсутню інформацію, уточнити термінологію [220, с. 127].

Запропоновані нами рекомендації щодо ОМП мають певне практичне значення. Їхнє використання забезпечить ефективність дій слідчого щодо встановлення низки обставин, пов'язаних із розслідуваною подією, а також сприятиме якісному огляду самого місця події. ОМП також дозволить отримати криміналістично значущу інформацію, яка може бути використана під час висунення та перевірки версій, визначення подальшого напрямку розслідування. Як результати викладеного варто зазначити, що основні особливості тактики ОМП, пов'язаного з нецільовим використанням БК, виділених на роботу з відходами, полягають у наступному: 1) ОМП здебільшого не є невідкладною С(Р)Д, яка проводиться до внесення відомостей в ЄРДР; 2) слідчому варто обов'язково залучити в ролі спеціалістів еколога, санінспектора чи інспектора з питань поводження з відходами; 3) залежно від ситуації огляду можна використовувати один або кілька методів огляду; 4) у разі потреби потрібно вжити заходів щодо збереження виявлених об'єктів; 5) скласти протокол ОМП та додатки до нього; 6) використовувати сучасні засоби фото- чи відеофіксації.

Ч. 9 ст. 224 КПК України надає слідчому право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях [138]. Як слушно зауважує С. Ю. Карпушин, одночасний допит покликаний вирішувати загальні завдання доказування, виконуючи водночас спеціальні завдання за особливої організації й тактики: 1) з'ясування причин розбіжностей у показаннях раніше допитаних осіб та їхнє усунення; 2) викриття одного з допитуваних в умисному чи помилковому наданні неправдивих показань; 3) посилення тактико-психологічного впливу на несумлінного учасника С(Р)Д з метою схиляння його до надання правдивих показань; 4) зміцнення вольових якостей і позиції сумлінного учасника (учасників) одночасного допиту; 5) виявлення та встановлення нових обставин розслідуваної події; 6) додаткова перевірка й закріплення показань свідків, потерпілих, підозрюваних; 7) мінімізація тактичних ризиків, які полягають в унеможливленні неправомірного психологічного впливу на учасника (учасників), зміни показань сумлінних (правдивих) учасників, розголошення таємниці слідства тощо [221, с. 61].

Особливостями одночасного допиту є таке: 1) мета – з'ясувати причини розбіжностей у показаннях раніше допитаних осіб; 2) предмет – конкретні розбіжності в обставинах, про які учасники одночасного допиту вже дали показання; 3) спрямування на перевірку вже отриманих доказів, що не виключає можливість отримати нові докази; 4) організація – активну участь беруть дві і більше осіб; 5) під час його проведення застосовуються тактичні прийоми психологічного впливу, які найкраще відповідають принципам психологічної конфронтації; 6) у психологічному аспекті – це найпотужніший засіб психологічного впливу його учасників один на одного. Ці взаємні впливи пов'язують слідчого й осіб, які беруть участь в одночасному допиті, у єдину систему інформаційної та психологічної взаємодії, і роль слідчого полягає в управлінні й контролі за функціонуванням цієї системи [222, с. 240].

Під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, потреба в проведенні одночасного допиту виникає зазвичай тоді, коли:

1) свідок чи підозрюваний помиляються чи не повною мірою правильно сприйняли обставини, пов'язані з виділенням БК, або ж із часу події минув значний період і окремі факти об'єктивно частково забулися;

2) один із учасників (зазвичай це підозрюваний) дає неправдиві показання (наприклад, щодо ініціатора виділення БК, знання про неправомірність операцій з БК, виконання певних дій із підготовки документів чи їх підписання тощо);

3) між окремими учасниками кримінального провадження існують неприязні стосунки.

Варто погодитися з міркуваннями науковців щодо випадків, коли одночасний допит проводити не рекомендується: 1) між особами, кожна з яких дає завідомо неправдиві показання; 2) є об'єктивна інформація про те, що особи, між якими буде проводитися одночасний допит, попередньо домовилися давати неправдиві показання; 3) учасником є підозрюваний, який частково визнає свою вину, але схильний змінити показання в негативний для розслідування бік; 4) між особами, із яких той, хто дає правдиві показання, перебуває в матеріальній, службовій, родинній або іншій залежності від іншого з учасників; 5) коли один з учасників категорично відмовляється давати показання в присутності іншого. З огляду на це, слушним є висновок, що рішення про проведення одночасного допиту може бути визнаним тактично обґрунтованим за наявності сукупно кількох умов, зокрема: 1) наявність розбіжностей у показаннях; 2) їхня істотність; 3) можливість продемонструвати особі помилковість або неправдивість її показань і тим самим спонукати до виправлення помилки або відмови від брехні; 4) упевненість слідчого в тому, що особа, яка давала правдиві показання, не відмовиться від них, а ознайомлення несумлінного учасника процесу з показаннями особи, яка дала правдиві показання, не зруйнує загального тактичного плану слідчого [223, с. 30–31].

До найбільш суттєвих організаційно-підготовчих заходів до проведення одночасного допиту можна віднести:

1) вивчення матеріалів кримінального провадження, що дозволяє слідчому вирішити питання про доцільність проведення одночасного допиту, вивчити показання допитуваних, визначити ступінь їхніх взаємин та сутність розбіжностей,

визначити перелік запитань і їхню послідовність, обрати найбільш ефективні тактичні прийоми;

2) ухвалення рішення про проведення одночасного допиту. У цей час потрібно враховувати характер показань, що підлягають перевірці, їхнє місце в системі доказів, психологічні якості учасників одночасного допиту та їхні взаємини один з одним. Не варто ухвалювати рішення про проведення одночасного допиту між особами лише для «закріплення» їхніх показань, які не містять розбіжностей;

3) визначення часу й місця проведення одночасного допиту. Варто пам'ятати, що чим більше часу минуло від моменту виникнення потреби в проведенні процесуальної дії, тим меншою буде її результативність. Будь-які невинуваті (з тактичного погляду) зволікання призводять до отримання неправдивих показань або до їхньої зміни чи взагалі до відмови їх давати;

4) установлення обставин, у показаннях щодо яких є розбіжності та які варто усунути. Особливо уважно треба підійти до формулювання запитань, спочатку з'ясувати загальні питання (наприклад, чи знають особи одна одну і в яких стосунках перебувають між собою), а далі уточнювати й деталізувати обставини, що є предметом процесуальної дії;

5) визначення осіб, між якими буде проведено одночасний допит, а також черговість їхнього допиту [224, с. 550–551].

На робочому етапі проведення одночасного допиту рекомендується застосовувати тактичні рекомендації та прийоми, розроблені для цієї С(Р)Д криміналістикою. На нашу думку, найбільш доцільними, з огляду на досліджуваний нами вид злочину, будуть такі тактичні прийоми: 1) поділ теми одночасного допиту; 2) зняття розбіжностей від менш важливих до більш значущих; 3) постановка запитання по суті спочатку особі, яка дає правдиві показання; 4) зміна темпу проведення одночасного допиту; 5) застосування технічних засобів фіксації.

Варто зауважити, що одночасний допит є однією з найбільш складних в організаційному та психологічному плані С(Р)Д і в ситуації, коли існує брак

доказів та наявні суперечності в самій системі доказів, він може стати переломним моментом у розслідуванні. Ефективності проведення одночасного допиту під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, сприятиме його належна підготовка, уміле використання слідчим відповідних тактичних прийомів та врахування соціально-психологічних характеристик допитуваних осіб.

Істотну роль у доказуванні обставин нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, відіграє використання слідчим спеціальних знань. Погоджуємося з думкою О. В. Пчеліної, що службові особи вчиняють злочини з використанням свого службового становища, впливу, зв'язків тощо. Причому чимала частка цих злочинів залишає своє відображення в різного роду документації, серед них і бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Окрім того, способи вчинення злочинів реалізуються шляхом проведення різних господарських операцій. Тому слідчому потрібна допомога фахівця з економічних питань. Без такого фахівця кримінальне провадження буде малоефективним, а в деяких випадках – узагалі може зайти в глухий кут [225].

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних та інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71 КПК України). Такі консультації можуть надаватися як самостійно (непроцесуальна форма використання спеціальних знань), так і під час проведення окремих С(Р)Д й експертиз (процесуальна форма).

Говорячи про процесуальну форму використання спеціальних знань під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, хочемо вказати на кілька її особливостей. Як уже зазначалося вище, розслідування такого виду злочину передбачає роботу з різноманітними документами. Такі документи потрапляють до слідчого шляхом тимчасового доступу до документів чи за результатами обшуку. У клопотанні на проведення цих процесуальних дій потрібно вказати конкретний перелік документів

таобґрунтувати, що вони можуть бути (чи є) саме в цьому місці (підприємстві, установі чи організації). У такій ситуації не обійтися без допомоги спеціаліста, який може пояснити слідчому, як і хто веде документацію, як вона називається, де вона може бути. Крім того, спеціаліста в галузі економічних знань можна безпосередньо залучити до проведення обшуку чи тимчасового доступу до документів, щоб він допоміг у повному обсязі отримати потрібні документи.

Під час підготовки до проведення допиту рекомендують планувати його проведення, визначати перелік питань, які варто з'ясувати в допитуваного. На цьому етапі також доцільно залучати спеціаліста в галузі економіки чи екології, щоб від допоміг правильно сформулювати запитання, проконсультувати щодо найдоцільнішої їхньої послідовності та вказати відповідні документи чи нормативні акти, на які слідчий може послатися чи може показати під час допиту. Також імовірним є варіант безпосереднього залучення спеціаліста до проведення допиту (особливо це може стати у пригоді під час допиту підозрюваного).

З метою фіксації доказів слідчий має право оглядати документи та оформлювати протокол огляду. Тут також доцільно залучати спеціаліста-економіста чи діловода, оскільки вони знають, які вимоги висувають до таких документів, як їх правильно оформляти, які обов'язкові реквізити мають бути. З їхньою допомогою слідчий швидше та якісніше зможе виявити порушення, правильно їх описати в протоколі огляду. Також спеціаліст може допомогти слідчому в систематизації бухгалтерських та фінансових документів у матеріалах кримінального провадження.

Не зайвою є допомога спеціаліста і під час вирішення питання про призначення судової експертизи. Варто погодитися з О. М. Зініним, який зауважує, що довідково-консультативна робота спеціаліста буде потрібною тоді, коли:

- слідчому треба призначити повторне, додаткове чи комплексне дослідження об'єктів;
- поява об'єктів, що раніше не траплялися в слідчій практиці;

- недостатньо розроблена експертна методика (спеціаліст підкаже, які питання можуть бути вирішені за допомогою методики, а яке ні);
- треба провести дослідження з нових видів експертиз [226, с. 131].

Чинний КПК України передбачає можливість слідчому допитувати в конкретному кримінальному провадженні потерпілого, підозрюваного, свідка та експерта (ч. 1 ст. 95 КПК України), оминувши увагою спеціаліста (можливе оформлення його пояснення як додатка до протоколу – п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України) [138]. Уважаємо за можливе консультативну бесіду зі спеціалістом (у разі потреби) оформлювати в рамках такої процесуальної, дії як допит свідка.

Ст. 245 КПК України передбачено, що коли треба отримати зразки для проведення експертизи, їх відбирає сторона кримінального провадження. Порядок відібрання зразків із речей та документів устанавлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів, а відібрання біологічних зразків в особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України [138]. Варто погодитися із позицією А. Г. Шияна та А. П. Черненка, які відзначають, що ця кримінальна процесуальна норма (ст. 245 КПК України) не дає відповіді на питання, у кого саме можуть відбиратися зразки для експертизи і чи такі особи на момент отримання таких зразків повинні мати відповідний статус у кримінальному провадженні. Науковці цілком обґрунтовано пропонують: 1) відібрання біологічних зразків для експертизи у свідка можливе лише після його допиту; 2) відібрання біологічних зразків для експертизи в потерпілого та підозрюваного можливе й до проведення їхнього допиту; 3) відібрання зразків із речей і документів для експертизи в осіб, які не мають ніякого процесуального статусу в кримінальному провадженні, можливе відповідно до положень про тимчасовий доступ до речей і документів [227, с. 235–236].

Під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, зазвичай виникає потреба відібрання зразків відбитків штампів, печаток, а також почерку чи підписів особи. Ці зразки не належать до біологічних, тому для їх отримання слідчий за погодженням із прокурором повинен звернутися з клопотанням до слідчого судді й отримати ухвалу.

Ухвалюючи рішення про необхідність отримання порівняльного матеріалу, слідчий має визначити: 1) які саме зразки та в якій кількості потрібні для дослідження; 2) який склад учасників; 3) час і місце проведення; 4) які технічні засоби варто застосувати.

Методика отримання різних видів експериментальних зразків для порівняльного дослідження, пише Н. А. Ємець, має певні специфічні особливості. Однією з найскладніших є отримання зразків почерку з огляду на їхню залежність від комплексу властивих людині проявів фізіологічних якостей.

Для вирішення питання про отримання експериментальних зразків слідчий повинен проаналізувати матеріали кримінального провадження та в разі потреби проконсультуватися зі спеціалістом. Місцем проведення цієї С(Р)Д може бути кабінет слідчого або криміналістична установа. Час отримання зразків визначають залежно від цілей дослідження. Крім того, під час вирішення питання щодо часу отримання порівняльного матеріалу слідчий повинен запобігти впливу цієї дії на подальшу поведінку певної особи. Одним із важливих етапів підготовки до отримання порівняльного матеріалу є підготовка необхідних технічних засобів. Їх можна поділити на три групи: 1) засоби, за допомогою яких виготовляють зразки; 2) засоби, за допомогою яких проводять фіксацію процесу отримання зразків (фото, відеозйомка); 3) засоби, за допомогою яких проводять упакування отриманих зразків (пакети, конверти тощо). Зазвичай учасниками процесуальної дії щодо вилучення зразків є слідчий, підозрюваний, свідок, потерпілий, спеціаліст, а також інші особи, які за законом можуть бути присутні під час її проведення. Участь спеціаліста в отриманні експериментальних зразків може реалізовуватися в таких формах: 1) консультування слідчого; 2) надання слідчому практичної допомоги в процесі отримання зразків (їхнього виготовлення, упакування тощо) [228, с. 114–115].

Ю. О. Гресь в технології отримання зразків для експертизи виокремлює три стадії. До першої (підготовчої) стадії відноситься: 1) ухвалення рішення слідчим про необхідність проведення певної експертизи та визначення кола її питань; 2) вирішення питання про перелік зразків, які потрібно буде надати експерту;

3) визначення кола учасників майбутньої С(Р)Д: особи, у якій будуть відбирати зразки; якщо є така необхідність – спеціаліста, понятих; 4) визначення часу й місця проведення отримання зразків для експертизи; 5) визначення та підготовка комплексу техніко-криміналістичних засобів, необхідних для проведення відібрання експертних зразків, їхньої упаковки та фіксації ходу С(Р)Д; 6) процесуальне оформлення рішення про проведення цієї С(Р)Д; 7) планування робочого етапу отримання зразків для експертизи; 8) виклик усіх учасників цієї С(Р)Д на місце її проведення. Друга (робоча) стадія отримання зразків для експертизи матиме свою специфіку залежно від виду зразків, які потрібно буде відібрати. Зразки можуть бути частиною певного об'єкта або носіями відображення ознак іншого об'єкта. Проте типовий алгоритм дій слідчого під час проведення цієї С(Р)Д має містити такі елементи: 1) перевірка особистих даних учасників С(Р)Д та ознайомлення їх з правами та обов'язками; повідомлення про застосування технічних засобів фіксації; 2) отримання необхідних порівняльних зразків слідчим особисто або забезпечення можливості їх отримання відповідним спеціалістом. Завершальна стадія отримання зразків для експертизи передбачає такі дії: 1) забезпечення належної фіксації та упаковка порівняльних зразків слідчим або спеціалістом; 2) фіксація результатів проведення С(Р)Д в протоколі та внесення до нього відомостей щодо умов та порядку отримання зразків; про види та кількість зразків; особливості упаковки тощо; 3) ознайомлення учасників С(Р)Д зі змістом протоколу та його підписання, а також забезпечення можливості внести учасниками С(Р)Д до протоколу свої зауваження та доповнення [229, с. 208–209].

Насправді запропоновані алгоритми (технології) можна використати під час отримання будь-яких із названих вищезазначених, що в подальшому будуть потрібні для проведення судових експертиз. Окрім того, слідчому стануть у пригоді Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені Наказом МВС України від 08.10.1998 р. № 53/5, де, наприклад, описано порядок відібрання експериментальних зразків почерку (п. 1.6), підписів (п. 1.9), печаток та штампів (п. 3.8) [230].

Судову експертизу розглядають як особливий вид діяльності, суб'єкт якої, маючи спеціальні знання, знаючи методи, засоби виявлення, фіксації, дослідження слідової інформації, що стала наслідком різноманітних форм перетворювань (фізичних, хімічних, теплових, біологічних, оптичних, соціальних, економічних тощо), перетворює (актуалізує) її у форму, зрозумілу для інших учасників процесу з метою встановлення фактів, що мають значення для будь-якої адміністративної, господарської, цивільної справи або кримінального провадження. У будь-яку експертизу входить три елементи: установлення в ході дослідження ознак досліджуваного об'єкта, їхня інтерпретація та висновок. Обсяг, роль і значення окремих елементів можуть суттєво варіюватися залежно від виду й роду експертизи, але за будь-якого співвідношення завжди мають бути присутні всі три елементи – інакше це буде не експертиза, а лише застосування спеціальних знань на рівні спеціаліста [231, с. 21].

У ч. 2 ст. 242 КПК України визначається перелік випадків, коли слідчий (прокурор) зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи: 1) для встановлення причин смерті; 2) для встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) для визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) для встановлення віку особи, якщо це потрібно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а в інший спосіб неможливо отримати ці відомості; 5) для встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України; 6) визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням [138]. Неприпустимо підміняти експертизу консультацією спеціаліста навіть тоді, коли призначення експертизи не є обов'язковим. У кримінальному провадженні експертиза має свої відмінні ознаки: 1) призначається, коли для вирішення певних питань потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання; 2) проводиться експертом – особою, досвідченою в певній галузі (галузях) знань; 3) таке дослідження має самостійний характер;

законом встановлена особлива процесуальна форма залучення експерта та експертного дослідження; 5) результати дослідження оформлюються висновком експерта. Проведення експертизи передбачає: залучення експерта – проведення експертних досліджень – дачу висновку експертом з питань, які поставлені перед ним сторонами кримінального провадження, слідчим суддею чи судом [232, с. 620].

КПК України прямо не вказує про те, у який спосіб залучається експерт до кримінального провадження (чи відбувається звернення до нього). Для вирішення цього питання варто звернутися до ч. 3 ст. 101 КПК України, де вказується, що рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Крім того, у ч. 7 ст. 69 КПК України йдеться про доручення на проведення експертизи [138]. Тому можна зробити висновок, що юридичною підставою для залучення експерта на стадії досудового розслідування має бути постанова слідчого про доручення проведення експертизи (як сторони кримінального провадження).

Результати проведеного нами опитування вказують на те, що під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, абсолютна більшість опитаних вказали на судово-економічну (100 %), технічну експертизу документів (100 %), почеркознавчу (100 %), будівельно-технічну (68 %) та екологічну (19 %) (Див. Додаток А). Аналіз вироків судів свідчить, що здебільшого призначають саме судово-економічну експертизу.

Як зазначає Р. Л. Степанюк, одним із проблемних є питання про потребу тієї чи тієї економічної експертизи після проведення ревізії. Переважає думка, що тоді, коли висновок ревізора не викликає в слідчого сумнівів та аргументованих заперечень з боку інших осіб, необхідність у призначенні відповідної судово-економічної експертизи немає. Якщо ж існують сумніви, варто призначити експертизу [29, с. 169]. У цій ситуації варто враховувати той факт, що судова експертиза триває довше ніж ревізія, експерт оперує лише тими документами, які надав йому слідчий, а ревізор може самостійно отримувати додаткові документи та проводити потрібні дії. Крім того, на практиці трапляються ситуації, коли виникає потреба перевірити фінансово-господарську діяльність не одного, а кількох суб'єктів господарювання, до того ж не тільки тих, службові особи яких вчинили нецільове використання БК.

Ми притримуємося думки, що коли слідчий має сумніви щодо об'єктивності висновку ревізора чи обґрунтованих зауважень до її результатів з боку інших осіб, у кримінальному провадженні треба призначати відповідну судову експертизу.

Досліджуючи теоретико-методологічні засади судово-економічної експертизи, С. В. Євдокіменко наводить такі особливості судово-економічної експертизи: 1) вона може існувати лише в межах досудового розслідування й судового провадження; 2) у процесі її проведення досліджуються лише ті питання, що поставлені перед експертом-економістом сторонами провадження й перелік яких зазначено в ухвалі про призначення судово-економічної експертизи; 3) її може проводити фахівець, який у спеціальному порядку отримав дозвіл на проведення експертної діяльності; 4) результати дослідження оформлюються у вигляді висновку експерта, що набуває ролі джерела доказів. Сама ж судово-економічна експертиза, на думку науковця, є процесуальною дією, що полягає у вивченні експертом-економістом матеріалів провадження або справи в межах його спеціальних знань на завдання слідчого, прокурора або суду, з метою встановлення фактичних обставин правопорушення й надання експертного висновку. С. В. Євдокіменко відзначає, що чинне законодавство не встановлює вимоги проведення судово-економічних експертиз у кримінальному судочинстві лише державними установами й залишає вибір експерта-економіста на розсуд особи, яка призначає експертизу. Як загальну проблему організаційного характеру виокремлено вибір конкретної особи-експерта. У кримінальному провадженні найбільш поширеними є такі питання, що має з'ясувати експерт: визначення розміру нестачі товарно-матеріальних цінностей на підприємстві; установлення правильності нарахування й сплати різних видів податків; установлення шкоди під час зловживання владою чи службовим становищем [233, с. 13–14, 23–24].

Схоже визначення судово-економічної експертизи наводить А. С. Амеліна – це дослідження фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, що в межах чинного законодавства здійснює особа, яка має спеціальні знання в галузі бухгалтерського обліку, з метою подання висновку стосовно кола питань, поставлених ОДР чи суду. Завданнями судово-економічної експертизи є:

визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду й місця їх утворення; визначення документальної обґрунтованості оформлення операцій з отримання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей; визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій із нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат; установлення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку доходів і витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток тощо [234, с. 133].

Варто також навести класифікаційну систему судово-економічних експертиз, яку створив Г. А. Матусовський та яка є актуальною дотепер: 1) за родом експертиз (судово-бухгалтерська, планово-економічна, фінансово-економічна, виробничо-економічна, ціноутворююча, економічно-статистична, експертиза економіки працітощо); 2) за видом експертиз: а) фінансово-економічна поділяється на фінансово-кредитну та економічну експертизу банківських операцій; б) виробничо-економічна поділяється на економічну експертизу виробничих ресурсів, економіко-технологічну експертизу банківських операцій, економіко-технічну та інші експертизи [235, с. 68]. С. В. Романів та І. Д. Голяш пропонують таку класифікацію судово-економічних експертиз: 1) за процесуальною ознакою (первинні, додаткові, повторні); 2) за організаційною ознакою (комісійні, комплексні); 3) за місцем проведення (які проводяться в експертних чи не в експертних установах); 4) за підвидами (експертиза бухгалтерського та податкового обліку, експертиза фінансово-господарської діяльності, експертиза фінансового-кредитних операцій) [236, с. 799].

Проведення судово-економічної експертизи, пише О. В. Софілканич, передбачає дослідження експертом документів бухгалтерського, податкового обліку й звітності, дослідження документів економічної діяльності підприємств та організацій, документів, що відображають проведення фінансово-кредитних операцій тощо. Науковець відзначає, що слідчому чи прокуророві варто враховувати відмінності в предметі різних видів судово-економічної експертизи,

колі вирішуваних цими експертизами питань та враховувати їхнє значення для доказування в кримінальному судочинстві [237, с. 170, 173].

Для кожного напряму судової експертизи характерні свій об'єкт та методи експертного дослідження. Об'єктами судово-економічної експертизи є первинні документи, що містять відомості про фінансово-господарську діяльність, її матеріальні й фінансові ресурси, реєстри бухгалтерського обліку, форми бухгалтерської, податкової та фінансової звітності. Повноту й правильність висновку експерта забезпечує проведення дослідження всіх наявних облікових документів, адже, враховуючи специфічну особливість слідів економічних злочинів, докази можна отримати лише з інформації, яку мають зазначені документи. Тобто проведення економічної експертизи зумовлене потребою в спеціальних економічних знаннях з бухгалтерського обліку, оподаткування, контролю, аналізу результатів фінансово-господарської діяльності для забезпечення повноти, усебічності та об'єктивності дослідження фактичних обставин справи [238, с. 59].

Під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, для слідчого важливе значення мають положення Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5) [230], які, насправді, визначають сучасні можливості судових експертиз та дають досить детальне роз'яснення щодо збору необхідних для їхнього проведення матеріалів.

У цьому наказі економічну експертизу віднесено до основного виду експертиз та розділено на три підвиди – бухгалтерського та податкового обліку, фінансово-господарської діяльності, фінансово-кредитних операцій (п. 1.2.3). Об'єктами таких досліджень можуть виступати: 1) первинні документи (накладні, акти приймання-передачі, касові та банківські документи, митні декларації, інвентаризаційні описи, відомості нарахування заробітної плати); 2) облікові реєстри (касові книги, картки складського обліку, реєстри податкових накладних, відомості аналітичного обліку, журнали-ордери, головні книги); 3) бухгалтерська, фінансова та податкова звітність (звіти матеріально-відповідальних осіб, касові

звіти, звіти про використання коштів, наданих під звіт, баланси та фінансова звітність, податкові декларації та звіти); 4) акти ревізій, документальних перевірок діяльності підприємств; 5) протоколи допитів; 6) висновки експертів інших спеціальностей. Для проведення досліджень потрібно надати оригінали документів або належним чином завірени їхні якісні копії.

Аналіз норм вищевказаного наказу дав нам можливість виокремити низку питань, що стосуються нецільового використання БК та можуть бути поставлені на вирішення експертові-економісту:

1) чи підтверджується документально розмір безпідставно виплаченої та списаної по касі заробітної плати з урахуванням інформації, наданої органом (особою), який (яка) призначив (призначила) експертизу, та висновків почеркознавчої експертизи про те, що підписи в платіжних документах учинені не особами, які в них зазначені;

2) чи підтверджуються документально висновки перевірки в частині, що стосується завищення обсягу вартості виконаних робіт, з урахуванням висновків інших експертиз;

3) чи підтверджуються документально обсяги господарських операцій та проведення розрахунків з нерезидентами;

4) чи підтверджується документально висновок акта перевірки щодо нецільового використання БК, отриманих підприємством (найменування) за бюджетною програмою (назва програми);

5) чи підтверджуються документально висновки акту перевірки контролюючого органу (номер, дата) щодо необґрунтованого перерахування БК на суму (зазначається) з урахуванням висновків інших видів експертиз;

б) чи підтверджується первинними документами та даними бухгалтерського обліку банку внесення вкладником (П.І.Б.) грошових коштів у сумі (зазначається) за депозитним договором (номер, дата).

Ми повністю підтримуємо позицію тих науковців, які застерігають слідчих від помилки, що полягає в постановці експертові-економісту на вирішення правових

питань. Питання повинні формулюватись виходячи з можливостей певної експертизи та обставин конкретного кримінального провадження.

Під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, може виникнути потреба в призначенні судової будівельно-технічної експертизи. Загалом така ситуація виникає тоді, коли споруджуються певні об'єкти, що стосуються поводження з побутовими відходами. Одночасно виникає потреба дослідження проектно-кошторисної документації, визначення видів, обсягів, якості та вартості виконаних будівельних робіт, споруджуваних та експлуатованих об'єктів, установлення відповідності їхніх характеристик вимогам спеціальних норм і правил.

Об'єктами будівельно-технічної експертизи є: 1) продукція будівельного виробництва, промислові будівельні матеріали та будівельні вироби; 2) ділянки місцевості, функціонально пов'язані з будівництвом; 3) проектно-кошторисна, виконавча документація й документи, у яких містяться відомості про подію, що сталася у сфері будівельного виробництва або експлуатації будівельних об'єктів. Серед орієнтовних питань, що можуть бути поставлені на вирішення експертів, варто назвати такі: 1) чи відповідає розроблена проектно-кошторисна документація вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; 2) чи відповідають виконані будівельні роботи проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва. Якщо не відповідають, то в чому полягає невідповідність; 3) який перелік та які обсяги насправді виконаних будівельних робіт із будівництва (ремонт, реконструкції); 4) яка вартість фактично виконаних робіт із будівництва (ремонт, реконструкції) об'єктів; 5) чи відповідають обсяги та вартість насправді виконаних робіт із будівництва (ремонт, реконструкції) об'єктів обсягам та вартості, визначеним проектно-кошторисною або звітною документацією; 6) який ступінь будівельної готовності незавершеного будівництвом об'єкта; 7) який технічний стан об'єкта нерухомого майна (будівлі, споруди тощо); 8) чи є об'єкт нерухомого майна аварійним тощо [239, с. 37–38].

Аналіз ст. 210 КК України дає підстави стверджувати, що значний обсяг інформації про нецільове використання БК, виділених на роботу з відходами, слідчий (прокурор) отримує з різноманітних документів, що стосуються виділення БК та їхнього руху. Це свідчить про те, що під час розслідування такого виду злочинів може виникнути питання щодо справжності (достовірності) цих документів [240, с. 96].

Предметом технічної (техніко-криміналістичної) експертизи документів, яку відносять до традиційних криміналістичних експертиз, є справжні обставини, пов'язані з виготовленням документів, ототожненням матеріалів документів і технічних засобів виготовлення документів, котрі можуть мати значення доказів у кримінальному провадженні. Серед об'єктів такої експертизи насамперед можна назвати різного роду документи та матеріали, з яких документи виготовляються, а також технічні засоби, призначені для виконання реквізитів.

Істотними ознаками, які виокремлюють об'єкти технічної експертизи документів (далі – ТЕД), є їхня інформативність. Вони є носіями інформації про: обставини виготовлення документа (спосіб, час, технічні засоби, матеріали тощо); первинний зміст документа, наявність змін у тексті документа і спосіб їх унесення; належність частин документа одному цілому. З огляду на це, під час проведення ТЕД експертиз вирішують діагностичні, інформаційні та класифікаційні завдання. Серед основних діагностичних завдань, які можуть вирішуватися під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, можна назвати: 1) установлення способу та часу виготовлення документа (чи його окремих частин); 2) установлення факту та способу внесення змін до документа; 3) установлення первинного змісту документа, що піддавався змінам. Установлення належності частини одному документу відносять до одного з ідентифікаційних завдань ТЕД, а до класифікаційного – установлення факту належності конкретного об'єкта, яким виступають документ чи його частина, до певної групи відповідно до наявної класифікації [231, с. 78–86]. Варто вказати, що окремим об'єктом ТЕД виступають реквізити документа, до яких відносять рукописні реквізити (тексти чи короткі записи – резолюції, підписи), відбитки

друкарських форм (відбитки печаток та штампів), наклеєні реквізити (фотознімки, голографічні зображення, марки).

Криміналістичною тактикою напрацьований відповідний алгоритм призначення судової експерти, що охоплює кілька етапів, а саме: 1) збирання необхідних матеріалів (досліджуваних об'єктів та, у разі потреби, зразків порівняльного матеріалу); 2) вибір моменту призначення експертизи; 3) визначення предмета експертизи (тих обставин, які варто з'ясувати); 4) формулювання питань експерту; 5) вибір експертної установи або експерта (з огляду на вид експертизи та об'єкт дослідження) [189, с. 347–353].

У наказі МВС України від 08.10.1998 р. № 53/5 зазначено, що до експертної установи надаються: документи про призначення експертизи (залучення експерта), об'єкти, зразки для порівняльного дослідження та, за клопотанням експерта, – матеріали справи (протоколи оглядів з додатками, протоколи вилучення речових доказів тощо). У документі про призначення експертизи (залучення експерта) перераховуються всі об'єкти, які підлягають експертному дослідженню, із зазначенням точного найменування, кількості, міри ваги, серії та номера (для грошей НБУ та іноземної валюти), інші відмінні індивідуальні ознаки. Орієнтовний перелік питань, що можуть бути поставлені під час проведення експертизи, також подано в цьому Наказі [230].

Аналіз норм вищевказаного наказу дає нам змогу виокремити типовий перелік запитань, що можуть бути поставлені на вирішення експерту, під час розслідування нецільового використання БК: 1) чи вносилися в текст документа зміни. Якщо вносилися, то в який спосіб і який зміст первинного тексту; 2) чи замінювалися в документі аркуші та які саме; 3) як виконаний підпис від імені особи (її прізвище та ініціали), текст документа; 4) чи виготовлені ці документи (фрагменти документа) в різний час; 5) у якій послідовності виконані реквізити цього документа; 6) чи становили одне ціле подані на експертизу частини документа; 7) чи виготовлений наданий документ шляхом монтажу за допомогою комп'ютерної або копіювально-розмножувальної техніки; 8) який (які) спосіб (способи) поліграфічного друку використано під час виготовлення цього

документа; 9) яким способом нанесений відтиск печатки (штампа, факсиміле); 10) чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсиміле) в наданих документах печаткою (штампом, факсиміле), експериментальні та вільні зразки відтисків якої (якого) надані на дослідження; 11) чи нанесений відтиск печатки (штампа) у той час, яким датований документ; 12) чи виготовлений рукописний текст у той час, яким датований документ; 13) в один чи різні проміжки часу виконано рукописні тексти в наданих документа; 14) чи в один період були виконані рукописні тексти та підпис у цьому документі.

С. Г. Качурін цілком обґрунтовано доходить висновку, що під час визначення наявності фактичної підстави для призначення судово-почеркознавчої експертизи потрібно враховувати те, що слідчий (суд) має бути впевнений у тому, що існує об'єктивна потреба в застосуванні спеціальних знань для встановлення обставин у справі. Критерієм обов'язковості призначення судової експертизи повинна виступати не тільки ст. 242 КПК України, а й обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України) [241, с. 101–102].

В організації призначення судово-почеркознавчої експертизи Б. В. Стецик виокремлює декілька етапів. Першим етапом підготовки є тактичне рішення слідчого про необхідність використання спеціальних знань експертів для встановлення доказових фактів у справі. Таке рішення слідчий приймає, звичайно, у період провадження первинних слідчих дій і здебільшого під час огляду та вивчення документів з рукописними текстами та підписами. У цей час висуваються версії щодо ймовірних виконавців цих текстів та підписів, визначається можливість та перспектива їхнього експертного дослідження. Наступним етапом є визначення, пошук, виявлення та вилучення порівняльних матеріалів (зразків), які повинні бути якісними та в достатній кількості. За своїм походженням зразки почерку поділяють на вільні, умовно-вільні та експериментальні. До кожного виду зразків висувають певні вимоги, які слідчий повинен враховувати та яких має дотримуватися [242, с. 248–249].

Під час відбору експериментальних зразків почерку та підписів варто знати, до яких прийомів протидії може вдатися особа, яку перевіряють:

1) під час призначення судово-почеркознавчої експертизи: приховання або знищення вільних зразків почерку та підписів; ухилення від явки до ОДР з метою відмови від надання експериментальних зразків почеркового матеріалу; повна або часткова підробка документів; 2) під час відібрання експериментальних зразків: відмова від надання зразків; навмисне спотворення почерку та підпису; повідомлення неправдивої інформації про незнання транскрипції підпису конкретної людини в разі підозри, що досліджуваний підпис виконаний особою, яка перевіряється, від її імені [243, с. 8]. Р. В. Комісарчук цілком слушно зауважує, що призначенню судово-почеркознавчої експертизи передують ретельне вивчення слідчим слідчої ситуації, оцінка наявної інформації про обставини вчиненого злочину (насамперед документів), урахування визначеного процесуального порядку призначення експертизи, отримання необхідних порівняльних зразків для експертного дослідження та ймовірних термінів проведення експертизи [244, с. 161].

Серед орієнтовних питань, що може поставити слідчий на вирішення експертові, можна навести такі: 1) чи виконано рукописний текст у документі (назва та його реквізити, графа, рядок) певною особою (указати); 2) чи виконано підпис від імені особи (зазначити) у документів (назва та його реквізити, графа, рядок) тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою особою; 3) чи виконано рукописний текст у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) під впливом збиваючих факторів (природних, штучних); 4) особою якої статі виконано рукописний текст [230].

Безумовно, запропонований перелік запитань, що можуть ставити експертам під час призначення різних видів судових експертиз, не є вичерпним та може бути відкоригований і доповнений залежно від обставин, які хоче з'ясувати слідчий (прокурор). Це можна зробити, попередньо проконсультувавшись із експертом. До призначення судової експертизи слідчому потрібно підійти відповідально, оскільки

під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, саме документи є основним джерелом отримання доказової інформації.

Висновки до Розділу 3

1. Для всебічного, повного й об'єктивного дослідження всіх обставин нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, вирішення питання про винність службової особи, яка підозрюється у його вчиненні, слідчий повинен провести процесуальні дії, які загалом не є характерними для початкового етапу розслідування. Після проведення всіх запланованих заходів для розв'язання слідчої ситуації, що склалася на початковому етапі розслідування, розпочинається наступний етап розслідування, який триває до завершення досудового розслідування. Цьому етапу розслідування характерні свої слідчі ситуації, версії та тактичні завдання.

2. Як типові С(Р)Д, що можуть проводитися на наступному етапі розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, варто розглядати: 1) ОМП (тоді, коли потрібно наочно підтвердити, що виділені БК не були належним чином освоєні, а тих об'єктів, що вказані в документах, взагалі немає чи вони побудовані не повністю або з порушеннями); 2) одночасний допит (оскільки доводиться допитувати значну кількість людей і в їхніх показаннях можуть бути розбіжності); 3) отримання експериментальних зразків для експертизи (такі зразки сприяють належному проведенню окремих судових експертиз). Кожну з них варто проводити, використовуючи розроблені криміналістикою загальні рекомендації та враховуючи їхні організаційно-тактичні особливості.

3. Під час розслідування слідчий може використовувати спеціальні знання як у процесуальній, так і непроцесуальній формах. Процесуальна форма використання спеціальних знань насамперед виражається в: 1) залученні відповідного спеціаліста до участі в процесуальних діях (наприклад, під час ОМП це може бути економіст, еколог, будівельник); 2) дорученні провести певну

судову експертизу. Непроцесуальна форма виражається в отриманні слідчим консультацій (порад) від спеціаліста під час планування розслідування, визначення можливих місць зберігання документів, формулюванні питань під час призначення судової експертизи. Зазвичай під час розслідування нецільового використання БК, виділених на роботу з відходами, слідчий клопоче про призначення таких судових експертиз: 1) судово-економічних; 2) будівельно-технічної; 3) технічної експертизи документів; 4) почеркознавчої. Під час підготовки для їхнього проведення варто мати на увазі, що для двох останніх потрібні вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки, отримати які можна, урахувавши рекомендації наказу Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами).

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукової проблеми розроблення окремої криміналістичної методики. Одержані наукові результати дають підстави для висловлення пропозицій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

1. Бюджетна система України являє собою сукупність державного та місцевого бюджетів. Вона пройшла такі етапи свого становлення: 1) початковий етап становлення (1992–1994 рр.); 2) етап часткового збалансування (1995–1997 рр.); 3) етап подальшого збалансування (з 1998 р. і дотепер). Головну роль у контролі за виконанням бюджетів зараз відіграє Державна казначейська служба України. Загалом відходи поділяють на: 1) відходи, які ефективніше використати, дотувавши їхню переробку; 2) відходи, які ефективніше видалити з обігу, ніж використати; 3) відходи, які неможливо використати внаслідок недосконалості технологій. Ознаками відходів є: наявність суб'єкта-власника; форма поводження з ними – утилізація чи видалення; відходами можуть бути речовини, матеріали і предмети, що утворилися в процесі виробництва чи споживання, а також товари чи продукція, що повністю чи частково втратила свої властивості.

Можна виділити такі періоди формування кримінальної відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів: 1) виникнення кримінальної відповідальності за казнокрадство (середина XVIII–перша половина XIX ст.); 2) формування кримінальної відповідальності за розкрадання у сфері державної та громадської служби (середина XIX–початок XX ст.); 3) розвиток посягання на бюджетну систему як службових (посадових) злочинів (середина XX ст.); 4) установлення та дія кримінальної відповідальності за порушення законодавства про бюджетну систему (кінець XX–початок XXI ст.). До особливостей злочинів, пов'язаних із використанням бюджетних коштів, варто віднести: 1) об'єктом посягання виступають бюджетні відносини, бюджетний процес чи його складники; 2) злочини вчиняють під час виконання бюджету за видатками;

3) предметом виступають бюджетні кошти; 4) способом учинення цих злочинів може бути нецільове використання бюджетних коштів; безпідставне завищення вартості товарів, робіт та послуг; службове підроблення документів; 5) суб'єктами можуть бути як розпорядники, так і одержувачі бюджетних коштів у процесі їх надання, отримання та використання; 6) вчиняються як умисно, так і з необережності; 7) переважає корислива мотивація; 8) заподіюють шкоду правам та інтересам громадян, суспільству та державі. На сьогодні в криміналістичній науці немає окремої криміналістичної методики розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами.

2. До основних елементів криміналістичної характеристики, що є основою для формування окремої методики розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, треба віднести: предмет посягання, спосіб вчинення злочину, особу злочинця та сліди злочину.

Предметом посягання є видатки з державного та місцевого бюджетів. Специфічними ознаками бюджетних коштів є: 1) соціальна ознака, яка полягає в тому, що вони є складником суспільних відносин, які виникають у процесі розподілу, перерозподілу й використання бюджетних коштів; 2) фізична ознака, яка акцентує, що ними виступають не будь-які речі матеріального світу, а лише грошові кошти; 3) юридична ознака, яка свідчить, що предмет злочинів, які розглядають, указані як обов'язкова ознака складу злочину в диспозиції ст. 210 КК України.

Як типові способи підготовки до нецільового використання бюджетних коштів варто назвати: 1) здійснення заходів, спрямованих на полегшення вчинення злочину, а також уникнення (відтягування) його виявлення; 2) забезпечення отримання відповідних коштів із бюджету (підготовка та укладення угод; складання для наступного подання у відповідні органи відповідних бухгалтерських, розрахункових та інших справжніх чи підроблених документів); 3) вивчення законодавства у сфері використання бюджетних коштів та поводження з відходами з метою визначення в ньому прогалів, якими можна скористатися; 4) отримання консультацій із цього приводу у фахівців чи осіб, які вчиняли подібні злочини; 5) створення фіктивних

фірм, які будуть брати участь у конкурсі та «проводити» роботи, пов'язані з відходами.

Типовими безпосередніми способами вчинення є: 1) порушення спеціальних правил використання бюджетних коштів, установлених чинним бюджетним законодавством на певний період; 2) використання бюджетних коштів у готівковій формі через касу установи; 3) використання бюджетних коштів усупереч цільовому призначенню з оформленням їх на видатки за певною передбаченою бюджетом статтею (кодом) бюджетної класифікації при фактичному витрачанні на цілі, що не відповідають характеру витрат, які можуть здійснюватися згідно із цією предметною категорією видатків; 4) використання (витрачання) бюджетних коштів на фінансування певної статті класифікації видатків в обсягах, що перевищують межі витрат, установлених нормативно-правовими актами або плановими документами; 5) надання БК неналежним одержувачам; 6) тимчасове використання бюджетних коштів усупереч їхньому цільовому призначенню.

Як типові способи приховування злочину треба розглядати: 1) знищення або приховування документів, у яких відображено операції з бюджетними коштами, а також унесення в ці документи неправдивих відомостей (даних); 2) посилення на незнання того, що нормативні акти, якими службова особа керувалася, вже не дійсні; 3) посилення на технічну помилку виконавця розпорядження в кодї статті видатків; 4) заява про викрадення документів, у яких відображено рух грошей і матеріальних цінностей; 5) знищення документів; 6) звільнення з роботи та виїзд в інше місце для проживання (на території України чи за кордон); 7) посилення на те, що в період видання та виконання рішення відповідна службова особа перебувала у відпустці (на лікарняному).

Типовою особою злочинця є службова особа з певними повноваженнями щодо бюджетних коштів. З урахуванням конкретного службового статусу і повноважень щодо бюджетних коштів усіх службовців, які можуть бути суб'єктами цього злочину, можна поділити на такі групи: 1) службові особи – розпорядники бюджетних коштів (головні розпорядники, розпорядники нижчого рівня, інші розпорядники нижчого рівня); 2) службові особи – одержувачі бюджетних коштів

(керівники та інші службові особи підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності); 3) службові особи органів виконавчої влади, бюджетних установ, які не є розпорядниками бюджетних коштів, але мають повноваження щодо їхнього використання (керівники та заступники керівників органів державної влади, головні бухгалтери, керівники фінансово-економічних підрозділів бюджетних установ); 4) службові особи Міністерства фінансів України, місцевих фінансових органів, органів Державного казначейства України.

Основним джерелом доказової інформації щодо нецільового використання бюджетних коштів є документи, які доцільно згрупувати так: 1) документи, що стосуються установи чи організації, яка розпоряджається бюджетними коштами; 2) документи, що подають для отримання бюджетних коштів; 3) документи, що свідчать про виділення бюджетних коштів за певним напрямом; 4) банківські документи; 5) документи, що свідчать про провадження певної діяльності.

Носіями ідеальних слідів злочину можуть бути: 1) співробітники підприємств, установ та організацій, де безпосередньо було вчинено злочин; 2) співробітники підприємств та організацій, які виконували роботи, які були профінансовані за рахунок бюджетних коштів; 3) особи, з якими винну особу пов'язують особисті стосунки; 4) співробітники контролюючих органів; 5) інші особи, які випадково стали свідками злочинної діяльності.

3. Для початкового етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, характерними є такі типові слідчі ситуації:

1) досудове розслідування нецільового використання бюджетних коштів розпочате на підставі інформації, що міститься в матеріалах перевірки, проведеної контролюючим державним органом у бюджетній сфері;

2) досудове розслідування нецільового використання бюджетних коштів розпочате на підставі інформації, зібраної оперативним підрозділом;

3) досудове розслідування нецільового використання бюджетних коштів розпочате на підставі інформації, що міститься в матеріалах розслідування іншого злочину.

На початковому етапі розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, можуть висуватися та перевірятися такі типові слідчі версії: 1) факт нецільового використання бюджетних коштів незаперечний; 2) має місце нецільове використання бюджетних коштів, що пов'язане із вчиненням іншого (-их) злочину (-ів); 3) має місце інший злочин (наприклад, передбачений ст. 211 КК України); 4) факт нецільового використання бюджетних коштів відсутній (має місце неправдиве повідомлення, інсценування, адміністративний проступок тощо). Крім того, система типових окремих слідчих версій може охоплювати версії: 1) щодо способу вчинення злочину; 2) щодо суми завданих збитків (перебільшують 1 000 н.м.д.г., перебільшують 3 000 н.м.д.г.); 3) щодо предмета посягання (кошти державного бюджету, кошти місцевого бюджету); 4) щодо кількості злочинців (злочин вчинила одна особа, злочин вчинила група осіб); 5) щодо якісного складу злочинної групи (тільки службова особа; службова особа з головним бухгалтером, із працівником контролюючого чи правоохоронного органу тощо).

4. Під час планування розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, перевагу варто надавати тим заходам, що забезпечують: 1) збереження слідів і доказів, яким загрожує зникнення; 2) перевірку всіх або кількох версій чи епізодів злочинної діяльності; 3) подальшу реалізацію плану розслідування; 4) отримання найбільш достовірної доказової та орієнтуючої інформації. Доцільно використовувати допоміжні засоби планування (наприклад, схему структури злочинної групи чи злочинних зв'язків, картки на підозрюваних із вказівкою епізодів злочину, перелік зв'язків підозрюваних тощо).

Взаємодія під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів – це одна з форм організації розслідування, яка становить комплекс узгоджених заходів не менше двох не підпорядкованих один одному суб'єктів взаємодії, яка ґрунтується на законі та спрямована на вирішення завдань кримінального провадження. Серед основних видів процесуальних форм взаємодії слідчого із співробітниками оперативних підрозділів під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами,

можна виокремити: 1) скерування слідчим на підставі ч. 2 ст. 40 КПК України письмових доручень на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; 2) використання матеріалів, що були зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність», у яких зафіксовано приклади нецільового використання бюджетних коштів; 3) залучення співробітників оперативного підрозділу до участі в проведенні С(Р)Д; 4) доручення здійснення розшуку підозрюваного в нецільовому використанні бюджетних коштів у порядку ст. 281 КПК України, якщо місцезнаходження останнього невідоме чи він переховується від ОДР; 5) доручення виконати ухвалу слідчого судді про здійснення приводу, відповідно до положення ст. 143 КПК України.

5. На початковому етапі розслідування як невідкладні процесуальні дії найдоцільніше проводити: тимчасовий доступ до документів, обшук, огляд документів та допити. Серед документів, які слідчому варто отримати та проаналізувати, потрібно назвати такі: 1) нормативно-правові акти, які визначають правила формування, розподілу й використання бюджетних коштів; 2) планові документи, у яких визначено підстави надання, обсяг, розподіл та цільове призначення бюджетних коштів; 3) документи, що визначають посадове становище, компетенцію службової особи, яка є суб'єктом злочину; 4) документи, що визначають організаційно-правовий статус та джерела фінансування підприємства, установи, організації, де було вчинено злочин; 5) документи бухгалтерського обліку та фінансової звітності; 6) документи, що свідчать про укладання певних договорів та є підставами для їхньої оплати.

Тимчасовий доступ до документів треба проводити тоді, коли слідчий хоче ознайомитися з певними документами, зробити з них копії чи здійснити їх виїмку. Для цього слідчому потрібно в клопотанні довести, що документи: 1) знаходяться або можуть знаходитися в певної фізичної чи юридичної особи; 2) самі або в сукупності з іншими речами й документами мають важливе значення для розслідування; 3) не належать до документів, що містять охоронювану законом таємницю. За умови неможливості отримати документи шляхом витребування чи

тимчасового доступу, слідчому доцільно проводити обшук, до якого обов'язково залучати не менш як двох спеціалістів (інспектора-криміналіста та економіста).

Як свідків слідчий може допитати такі категорії осіб: 1) працівників контролюючих та правоохоронних органів; 2) посадових осіб розпорядника бюджетних коштів; 3) посадових осіб та працівників банківських установ; 4) працівників порушника бюджетного законодавства; 5) посадових осіб та працівників підприємств, установ та організацій, які отримали бюджетні кошти, використані з порушенням; 6) свідки інших категорій.

Серед особливостей допиту підозрюваного варто вказати таке: 1) допитувана особа добре орієнтується в бюджетному законодавстві та документах, що є в розпорядженні слідчого; 2) допитувана особа має високий освітній та інтелектуальний рівень, а також соціальний статус; 3) під час допиту здебільшого присутній захисник; 4) під час допиту є потреба показувати значний масив документів. Тому рекомендуємо слідчому під час проведення такого допиту обов'язково застосовувати технічні засоби фіксації, залучати відповідного спеціаліста та ретельно підготувати питання і в певній послідовності згрупувати документи, які він має намір показати. Також доцільно скористатися, залежно від слідчої ситуації, такими тактичними комбінаціями: «Установлення участі», «Установлення усвідомлення протиправних дій», «Установлення причетності».

6. Для наступного етапу розслідування характерними є такі типові слідчі ситуації: 1) службова особа (особи), яка вчинила нецільове використання бюджетних коштів, установлена; 2) службова особа (особи), яка вчинила нецільове використання бюджетних коштів, установлена, але вона переховується від слідства; 3) службова особа (особи), яка вчинила нецільове використання бюджетних коштів, не встановлена (або встановлено не всіх осіб (якщо це група)).

Основними тактичними завданнями наступного етапу розслідування є: 1) оцінка слідчої ситуації, що утворилася після проведення невідкладних С(Р)Д та інших заходів; 2) установлення всіх епізодів злочинної діяльності та її співучасників; 3) пошук та затримання співучасників злочину; 4) формування системи доказів із метою повідомлення підозри всім причетним до нецільового

використання бюджетних коштів; 5) усунення протидії розслідуванню; б) забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, завданої нецільовим використанням бюджетних коштів; 7) збір інформації про особистість підозрюваного.

Типовими версіями наступного етапу розслідування можуть бути: 1) нецільове використання бюджетних коштів вчинила одна службова особа; 2) нецільове використання бюджетних коштів вчинила службова особа за попередньою змовою з іншими службовими особами (у конкретних версіях відпрацьовується певна службова особа); 3) був лише один факт нецільового використання бюджетних коштів; 4) нецільове використання бюджетних коштів вчинялося неодноразово.

7. На наступному етапі розслідування типовим є проведення огляду місця події, одночасні допити, відібрання зразків для проведення експертизи. Огляд місця події може стосуватися випадків, коли потрібно оглянути місце, на якому проводилися роботи з відходами, на які були виділені бюджетні кошти. Тут можуть бути ситуації – на місці огляду взагалі нічого немає чи є окремі будівлі та споруди. У першому випадку робочий етап огляду більш простий і полягає в об'єктивному описі того, що бачить слідчий на певній території, що оглядається. У другому випадку робочий етап огляду вимагає від слідчого детально описати виявлені об'єкти (їхні розміри, характерні особливості, взаємне розташування, наявність під'їзних шляхів) та перевірити, що міститься всередині цих об'єктів. Рекомендовано до такого огляду залучати спеціалістів у галузі екології чи будівництва.

Потреба в проведенні одночасних допитів зазвичай виникає тоді, коли: 1) свідок або підозрюваний сумлінно помиляються чи не повною мірою правильно сприйняли обставини, пов'язані з виділенням бюджетних коштів, або ж із часу події минув значний проміжок часу, і тому окремі факти об'єктивно частково забулися; 2) один із учасників (зазвичай це підозрюваний) дає неправдиві показання (наприклад, щодо ініціатора виділення бюджетних коштів, знання про неправомірність операцій із бюджетних коштів, виконання певних дій щодо

підготовки документів чи їх підписання тощо); 3) між окремими учасниками кримінального провадження існують неприязні стосунки. Під час їхнього проведення доцільно застосовувати такі тактичні прийоми: 1) поділ теми одночасного допиту; 2) зняття розбіжностей від менш значущих до більш значущих; 3) постановка запитання по суті спочатку особі, яка дає правдиві показання; 4) зміна темпу проведення одночасного допиту; 5) застосування технічних засобів фіксації.

Під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, зазвичай виникає потреба відібрати зразки відбитків штампів, печаток, а також почерку чи підписів особи. Вищевказані зразки не належать до біологічних, тому для їх отримання слідчий за погодженням із прокурором повинен звернутися з клопотанням до слідчого судді й отримати ухвалу. Ухвалюючи рішення про необхідність отримання порівняльного матеріалу, слідчий має визначити: 1) які саме зразки та в якій кількості потрібні для дослідження; 2) який склад учасників; 3) час і місце проведення; 4) які технічні засоби варто застосувати. За результатами проведення цієї процесуальної дії складається протокол, куди вносять відомості про умови та порядок отримання зразків, види та кількість зразків, особливості упаковки тощо.

Призначаючи судово-економічну експертизу, слідчий може з'ясувати такі питання, що мають значення для кримінального провадження: 1) чи підтверджується документально висновок акта перевірки щодо нецільового використання бюджетних коштів, отриманих підприємством (найменування) за бюджетною програмою (назва програми); 2) чи підтверджуються документально висновки акта перевірки контролюючого органу (номер, дата) щодо необґрунтованого перерахування бюджетних коштів на суму (зазначається) з урахуванням висновків інших видів експертиз тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сміттева криза у Львові. Вільна енциклопедія Вікіпедія URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сміттева_криза_у_Львові.
2. Семенов Г. А. Формування та використання місцевих бюджетів. *Економічний вісник Донбасу*. 2008. № 2. С. 122–129.
3. Макарчук І. М., Малишко В. В., Пучко А. О. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Молодий вчений*. 2017. № 1 (41). С. 640–647.
4. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/zatverdezhnnaia-mistsevykh-biudzhetiv>.
5. Петричко М. М., Басара М. М. Бюджетна політика України: теоретичний та практичний аспекти. *Мукачівський державний університет*. 2016. № 2. С. 578–582.
6. Чугунов І. Я. Бюджетна система як інструмент регулювання економічного розвитку: автореф. ... д-ра економіч. наук: 08.04.01. Київ, 2003. 39 с.
7. Жибер Т. В. Бюджетний процес та його оптимізація в Україні: автореф. ... канд. економіч. наук: 08.04.01. Київ, 2006. 20 с.
8. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання економіки: автореф. дис. ... д-ра економіч. наук: 08.00.08. Київ, 2010. 35 с.
9. Ляшенко Ю. І. Формування бюджетних коштів України в умовах ринкової трансформації економіки (теорія і практика): автореф. дис. ... канд. економіч. наук: 08.04.01. Київ, 2000. 17 с.
10. Павлюк К. В. Бюджет в умовах трансформації економіки України: автореф. дис. ... д-ра економіч. наук: 08.00.08. Київ, 2007. 40 с.
11. Бобух С. О. Державне бюджетування в Україні: дис. ... канд. економіч. наук: 08.00.08. Переяслав-Хмельницький, 2017. 206 с.
12. Кириленко О. П. Місцеві бюджети в економічній системі держави: автореф. дис. ... канд. економіч. наук: 08.04.01. Київ, 2002. 23 с.
13. Осипенко С. О. Місцеві бюджети в умовах децентралізації фінансових ресурсів: дис. ... канд. економіч. наук: 08.00.08. Мелітополь, 2016. 233 с.

14. Мечинський О. Б. Формування та розподіл коштів бюджету місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.06.Київ, 2001. 14 с.

15. Толуб'як В. С. Ефективність формування доходів місцевих бюджетів в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02.Київ, 2004. 16 с.

16. Цимбаленко Я. Ю. Державне регулювання доходів місцевих бюджетів в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02.Запоріжжя, 2011. 21 с.

17. Чернадчук В. Д. Бюджетні правовідносини в Україні: теорія, практика та перспективи розвитку: автореф. дис. ... д-раюрід. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 37 с.

18. Токарева К. О. Структура бюджету: фінансово-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Х., 2015. 213 с.

19. Овсянніков Є. С. Правове регулювання виконання бюджетів за видатками в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2017. 244 с.

20. Якимчук Н. Я. Правовий статус розпорядника бюджетних коштів в Україні: автореф. дис. ... д-раюрід. наук: 12.00.07.Київ, 2010. 40 с.

21. Бойко-Слобожан О. О. Правове регулювання витрат місцевих бюджетів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2017. 207 с.

22. Полосин С. А. Ответственность за нецелевое использование бюджетных средств в системе мер финансово-правового принуждения: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Москва, 2018. 195 с.

23. Громко В. Я. Вчинення злочину службовою особою як обставина, що обтяжує відповідальність за кримінальним правом України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2015. 20 с.

24. Олійник О. М. Запобігання незаконному використанню бюджетних коштів у Збройних силах України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08.Х., 2015. 213 с.

25. Руфанова В. М. Кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним із незаконним використанням бюджетних коштів: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.

26. Руфанова В. М., Титаренко О. О. Запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів. Дніпропетровськ, 2012. 200 с.

27. Шиян О. Ю. Кримінальна відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 279 с.

28. Бойков Д. А. Нецелевое расходование бюджетных средств: криминологический и уголовно-правовой аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2005. 150 с.

29. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2004. 261 с.

30. Мудрецька Г. В. Методика розслідування викрадень бюджетних коштів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2011. 18 с.

31. Нечитайло В. А. Розслідування нецільового використання бюджетних коштів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.

32. Камишанський О. Ю. Особливості методик розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 281 с.

33. Кікінчук В. В. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2014. 20 с.

34. Балонь А. Б. Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 19 с.

35. Василичук В. І. Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері. Київ, 2011. 520 с.

36. Софілканич О. В. Техніко-криміналістичне забезпечення діяльності підрозділів ДСБЕЗ МВС України з протидії злочинам в сфері економіки: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 22 с.

37. Матвієнко В. П. Взаємодія підрозділів захисту економіки Національної поліції України з іншими суб'єктами протидії злочинам у бюджетній сфері: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.

38. Писарчук І. В. Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню бюджетних коштів службовими особами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2018. 251 с.

39. Коваль Н. М. Гігієнічна оцінка сучасних методів знешкодження відходів фармацевтичної промисловості та непридатних медичних препаратів: автореф. дис. ...канд. мед. наук: 14.02.01. Київ, 2005. 20 с.

40. Дербасова Н. М. Особливості ліквідації токсичних відходів, що утворюються при виробництві та переробці боєприпасів: автореф. дис. ...канд. техн. наук: 21.06.01. Київ, 2011. 20 с.

41. Корбут М. Б. Забезпечення екологічної безпеки звалищ твердих побутових відходів: автореф. дис. ...канд. техн. наук: 21.06.01. Кременчук, 2015. 22 с.

42. Луньова О. В. Визначення параметрів безпечної утилізації твердих побутових відходів: автореф. дис. ...канд. техн. наук: 21.06.01. Донецьк, 2010. 18 с.

43. Берлінг Р. З. Державне управління поводження з твердими відходами: автореф. дис. ...канд. економіч. наук: 08.02.03. Львів, 2004. 16 с.

44. Ігнатенко О. П. Економіко-екологічні аспекти поводження з твердими побутовими відходами в Україні: автореф. дис. ...канд. економіч. наук: 08.08.01. Київ, 2004. 19 с.

45. Дулин І. С. Еколого-економічні засади використання та знешкодження твердих побутових відходів: автореф. дис. ...канд. економіч. наук: 08.00.06. Київ Львів, 2009. 22 с.

46. Горобець О. В. Еколого-економічні аспекти поводження з твердими побутовими відходами особистих селянських господарств: автореф. дис. ...канд. економіч. наук: спец. 08.00.06. Луцьк, 2011. 21 с.

47. Козаченко Т. П. Механізми реалізації державної політики у сфері поводження з твердими побутовими відходами: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02. Одеса, 2011. 20 с.

48. Юрескул В.О. Правове регулювання поводження з побутовими відходами в Україні: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2008. 18 с.

49. Максименцева Н. О. Правове забезпечення поводження з небезпечними відходами: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2006. 17 с.

50. Антонова Т. Л. Адміністративно-правове регулювання поводження з відходами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 244 с.

51. Гаврилюк О. М. Адміністративно-правове регулювання поводження з побутовими відходами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 16 с.

52. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2006. 17 с.

53. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля. Х, 2015. 528 с.

54. Туровець Ю. М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Ірпінь, 2012. 17 с.

55. Офіційний веб-сайт Рахункової палати України URL: www.ac-rada.gov.ua.

56. Андрушко П. П. Коментар до ст. 210 Кримінального кодексу України. *Юридичний вісник України*. 2012. № 2. С. 26–32.

57. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Минск, 2001. 304 с.

58. Бессонов А. А. Частная теория криминалистической характеристики преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12. Элиста, 2017. 456 с.

59. Матвієнко В. П. Оперативно-розшукова характеристика злочинів у бюджетній сфері: теорія та практика. *Науковий вісник НАВС*. 2015. № 4 (97). С. 97–106.

60. Лилик В. А. Типові способи нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Актуальні питання реформування правової системи України: збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конференції* (м. Дніпро, 6–7 липня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 93–96.

61. Федорчук О. А. Предмет злочину, передбаченого ст. 376-1 КК України (Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду). *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 186–190.

62. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі). Київ: Кондор, 2005. 588 с.

63. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2005. 472 с.

64. Одерій О. В. Предмет посягання як елемент криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля: окремі питання. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. Том 26. № 1. С. 255–259.

65. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

66. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

67. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.

68. Бюджетна система України: навч. посібник / Баранова В. Г., Дубовик О. Ю., Хомутенко В. П. та ін.; за заг. ред. В. П. Хомутенко. Одеса: Вид-во Бартенєва, 2014. 392 с.

69. Польшинська К. А. Поняття та сутність правового регулювання видатків місцевих бюджетів. *Молодий вчений*. 2016. № 2 (29). С. 209–231.

70. Алексєєв І. В. Бюджетна система: навч. посібник / І. В. Алексєєв, Н. Б. Ярошевич, А. М. Чушак-Голобородько. К.: Хай-Тек Прес, 2007. 376 с.

71. Місцеві бюджети як чинник стабільного розвитку регіонів: навч. посібник / В. Ю. Ніколенко, С. М. Свешніков, В. В. Юрченко, В. І. Крижановський. К.: Вид-во ДФС України, 2016. 40 с.

72. Татарин Н. Б., Муляр В. І. Проблеми формування та використання коштів місцевих бюджетів. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 2 (07). С. 111–115.

73. Лилик В. А. Місцевий бюджет: поняття, значення та класифікація. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики: збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конференції (м. Одеса. 8–9 грудня 2017 р.)*. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. Ч. 2. С. 81–84.

74. Старостенко Г. Г. Бюджетна система: навч. посібник / Г. Г. Старостенко, Ю. В. Булгаков. К.: ЦУЛ, 2006. 240 с.

75. Крохина Ю. А. Бюджетное право России: учебник. М.: Юрайт, 2010. 447 с.

76. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: монографія. Х.: ХНУВС, 2001. 384 с.

77. Сибірня Р. І., Сибірний А. В., Хомів О. В. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. Серія економічна. 2016. № 2. С. 96–107.

78. Лилик В. А. Бюджет України як предмет посягання у злочинах, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2017. Вип. 3. Т. 2. С. 99–102.

79. Остафійчук С. М. Класифікація грошових коштів та їх еквівалентів для потреб бухгалтерського обліку та економічного аналізу. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки. 2011. Вип. 20. Ч. II. С. 261–267.

80. Финансы: учебник / под ред. проф. Л. А. Дробозиной. М.: Юнити, 2004. 527 с.

81. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посібник. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: КНЕУ, 2005. 240 с.
82. Перейминовк Т. А. Особливості проведення досліджень з обґрунтування складу витрат, пов'язаних із здійсненням операцій з побутовими відходами. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип. 62. С. 385–393.
83. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 р. (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-вр>.
84. Сокіран М. В. Класифікація відходів: порівняльний аналіз. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 270–272.
85. Державний класифікатор України. Класифікатор відходів ДК 005–96: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 29.02.1996 р. № 89 URL: <http://plast.vn.ua/DK005-96.html>.
86. Жордания И. Ш. Психолого-правовая структура способа совершения преступления. Тбилиси: Изд-во «СабчотаСакартвелო», 1977. 233 с.
87. Еникеев М. И. Юридическая психология: учебник. М.: Норма-Инфра, 2001. 517 с.
88. Зуйков Г. Г. Установление способа совершения преступления. Лекция. М.: Высш. шк. МВД СССР, 1970. 49 с.
89. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. М.: Юристъ, 1997. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 478 с.
90. Гора І.В. Поняття способу вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. 2012. № 9. С. 35–39.
91. Писарчук І. Виявлення ознак нецільового використання бюджетних коштів, вчинених службовими особами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридична. 2016. № 855. С. 529–536.
92. Коментар до Кримінального кодексу України URL: <http://jurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024>.
93. Кікінчук В. В. Способи вчинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Науковий вісник ЛьДУВС*. 2013. № 3. С. 317–326.

94. Олійник О. М. Поняття та види нецільового використання бюджетних коштів у Збройних Силах України. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 126. С. 139–145.

95. Кулаков В. В. Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів / В. В. Кулаков, В. В. Лень, С. С. Мірошніченко та ін. Запоріжжя: Дніпровський металург, 2011. 289 с.

96. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 24.01.2013 р. у справі № 1304/2879/12 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28822899>.

97. Вирок Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 12.02.2014 р. у справі № 310/9099/13-к URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37100483>.

98. Лилик В. А. Типові способи вчинення злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Судова та слідча практика в Україні*. 2018. Вип. 6. С. 121–125.

99. Ахмедшин Р. Л. Криминалистическая характеристика личности преступника: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Томск, 2006. 210 с.

100. Лужецька О. Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2013. № 4 (63). С. 196–201.

101. Олійник О. М. Кримінологічна характеристика осіб, які незаконно використовують бюджетні кошти у Збройних Силах України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 29. С. 208–215.

102. Руфанова В. М. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів. *Форум права*. 2012. № 2. С. 603–608.

103. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монографія. Х.: НікаНова, 2012. 382 с.

104. Лилик В. А. Характеристика особи злочинця у злочинах, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 123–125.

105. Остап'юк Н. А., Процюк О. В. Кримінальна відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів: проблеми ідентифікації суб'єкта. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 3 (59). С. 353–359.

106. Нечитайло В. А. Характеристика осіб, які вчиняють нецільове використання бюджетних коштів. *Науковий вісник НАВС*. 2013. № 4. С. 133–140.

107. Салтевський М. В. Навчально-довідковий посібник з криміналістики / М. В. Салтевський, В. Г. Лукашевич, В. М. Глібко. К.: ВПОЛ, 1994. 180 с.

108. Баев О. Я. Расследование отдельных видов преступлений / О. Я. Баев, А. С. Одиноких и др. Воронеж: ВГУ, 1986. 386 с.

109. Дикунов А. И. Криминалистический анализ следовой картины расследуемого события с признаками преступления: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. М., 2005. 186 с.

110. Балонь А. Б. Типова «слідова картина» злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх службових повноважень та її значення для їх розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 11. Том 2. С. 117–119.

111. Клименко Д. С. Дослідження слідової картини злочинів проти життя та здоров'я з метою встановлення криміналістично-значущої інформації про особу злочинця. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2016. Вип. 3. С. 246–250.

112. Ткач О. В. Слідова картина як джерело доказової інформації при розслідуванні порушень недоторканості приватного життя. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 192–197.

113. Комісарчук Р. В. Криміналістичний аналіз документів як окремого елемента слідової картини злочинів, які посягають проти порядку приватизації

державного та комунального майна. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 136–141.

114. Лилик В. А. Типові сліди злочину, пов'язаного з нецільовим використанням бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конференції* (м. Харків, 20–21 липня 2018 р.). Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2018. С. 94–98.

115. Мілевський О. О. Початковий етап досудового розслідування злочинів, вчинюваних у зоні Чорнобильської АЕС. *Збірник наукових праць НУ ДПС України*. 2015. Вип. 1 (2). С. 108–114.

116. Спружевников В. К. Организация первоначального этапа расследования преступлений: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Краснодар, 2011. 26 с.

117. Калініна І. В. Ситуаційна обумовленість розслідування господарських злочинів, пов'язаних із підробленням документів. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. № 1. Том. 26 (65). С. 212–217.

118. Зюзина М. В. Ситуационный подход в криминалистической методике расследования и судебного следствия по уголовным делам о квартирных кражах: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2012. 16 с.

119. Крамаренко В. П. Ситуационный подход к выявлению и преодолению следственных ошибок: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.09. Краснодар, 2012. 21 с.

120. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія. К.: Хай-Тек Пресс, 2010. 624 с.

121. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 110–115.

122. Зінов П. І. Типові слідчі ситуації розслідування злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів. *Теоретичні і практичні проблеми кримінального судочинства*: матеріали Всеукр. НПК (м. Донецьк, 19 жовтня 2012 р.). Донецьк: ДЮІ МВС України, 2013. С. 239–240.

123. Лускатов О. Ю., Лускатова Т. О. Системи типових слідчих ситуацій в окремих криміналістичних методиках: матер. II міжнар. НПК «Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Дніпро, 15 березня 2018 р.). Дніпро: ДДУВС, 2018. С. 274–277.

124. Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 146–150.

125. Синчук В. Л. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 2 (29). С. 181–185.

126. Меденцев А. М. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів у сфері державних закупівель. *Право і безпека*. 2014. № 4 (55). С. 123–127.

127. Кікінчук В. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадення бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Право і Безпека*. 2013. № 2 (49). С. 131–136.

128. Гейко К. Г. Слідчі ситуації в досудовому розслідуванні злочинів у сфері функціонування державних цільових фондів. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2015. Вип. 20. С. 231–233.

129. Лилик В. А. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Право і суспільство*. 2017. №6. Ч. 2. С. 182–186.

130. Белкин Р. С. Введение в методику расследования отдельных видов преступлений. *Криминалистика*; под ред. А. И. Винберга. М.: Госюриздат, 1959. 510 с.

131. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

132. Москаленко Г. В. Поняття та особливості етапів розслідування злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49. С. 376–380.

133. Калімбет І. Л. Характеристика слідчих ситуацій початкового етапу розслідування корисливо-насильницьких злочинів, вчинених організованими групами неповнолітніми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2016. № 21. С. 130–134.

134. Дмитрів Р. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування протидії законній господарській діяльності. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. Серія юридична. 2013. № 4. С. 320–337.

135. Бортник Н. П., Коваль М. М. Криміналістичні завдання початкового етапу розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 301–303.

136. Пчеліна О. В. Тактичні завдання розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 155–158.

137. Олішевський О. В. Організація розслідування в органах внутрішніх справ (криміналістичний аспект): монографія; за заг. ред. О. М. Литвинова. Х.: Кримінологічна асоціація України; ФОП Ніконова, 2011. 200 с.

138. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

139. Весельський В. К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 193–199.

140. Москаленко Г. В. Побудова типових слідчих версій на початковому етапі розслідування злочинів. *Форму права*. 2011. № 4. С. 493–499.

141. Пясковський В. В. Система типових версій під час розслідування викрадення людей. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 133–142.

142. Марушев А. Д. Особливості висування типових версій під час розслідування кримінальних банкрутств. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 292–295.

143. Шепітько В. Ю. Криміналістика: енциклопедичний словник: 1500 термінів. Х.: Право, 2001. 560 с.

144. Марушев А. Д. Особливості планування розслідування кримінальних банкрутств. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 147–150.

145. Ортинський В. Л. Особливості планування розслідування злочинів у сфері економіки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2017. № 861. С. 4–10.

146. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів у системі криміналістики. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 160–167.

147. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд. доп. М.: Мегатрон XXI, 2000. 334 с.

148. Остапчук М. С. Організація та планування провадження досудового розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. 2014. № 2. С. 344–356.

149. Полуніна Л. В. Висунення версій та планування на початковому етапі розслідування незаконного збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 1 (17). С. 145–151.

150. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики: монографія. М.: Юрлитинформ, 2010. 416 с.

151. Паляничко Д. Г. Планування та організація подальшого етапу розслідування злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 224–228.

152. Терещук О. Д. Планування розслідування розбійних нападів, вчинених на водіїв автотранспортних засобів. *Форум права*. 2011. № 1. С. 1024–1030.

153. Семьина Н. Б. Основы планирования и программирования следственной деятельности: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2009. 22 с.

154. Тарасенко О. В. Взаємодія між правоохоронними та контролюючими органами України у протидії фіктивному підприємництву: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2018. 227 с.

155. Полішкевич Л. Теоретичні засади взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 4 (49). Ч. 1. С. 282–289.

156. Назар Ю. С. Взаємодія органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 160 с.

157. Туленков М. В. Організаційна взаємодія як форма соціальної солідарності. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 2. С. 35–38.

158. Взаимодействие органов управления производством / под ред. О. В. Козловой, Г. М. Коциолка. М.: Мысль, 1983. 462 с.

159. Грішко-Дунаєвська В. А. Основні підходи до вивчення проблеми взаємодії в науково-психологічній літературі. *Збірник наукових праць Національної академії ДПС України*. Серія: психологічні науки. 2015. № 1. С. 56–69.

160. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. (з змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

161. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням: Наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

162. Тищенко С. Дефініція поняття взаємодії в кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 101–106.

163. Пчеліна О. Щодо поняття та сутності взаємодії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *NationalLawJournal: TeoryandPractice*. 2015. Februarie. P. 167–172.

164. Малюга В. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 289 с.

165. Малюга В. М. Форми, види і тактичні засоби взаємодії слідчого у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 125–131.

166. Патик А. А. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2010. 233 с.

167. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС України від 06.06.2017 р. № 570 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>.

168. Взаємодія слідчого з іншими підрозділами під час досудового розслідування: навч. посібник / Р. І. Благута, А. І. Кунтій, А. Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 204 с.

169. Волобуєв А. Ф. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні економічних злочинів. *Форум права*. 2006. № 1. С. 16–19.

170. Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 р. (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19>.

171. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України: Постанова КМУ від 15.04.2015 р. № 215 (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-п>.

172. Про утворення Державної аудиторської служби України: Постанова КМУ від 28.10.2015 р. № 868 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2015-п>.

173. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навч. посібник / за заг. ред. О. О. Юхно. Х.: ХНУВС, 2017. 152 с.

174. Шило О. Г. Речові докази як процесуальне джерело доказів. *Вісник прокуратури*. 2013. № 6. С. 76–83.

175. Ковальчук С. О. Способи збирання речових доказів стороною обвинувачення. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 2 (10). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14kosdso.pdf>.

176. Фаринник В. І. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України. Х.: Фактор, 2013. 96 с.

177. Чемерис І. М. Проблемні питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 341–343.

178. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О. В. Бишевець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва та ін.; за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. К.: Алерта, 2015. 536 с.

179. Слободзян А. П. Документи як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 184–190.

180. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

181. Про затвердження Порядку подання фінансової звітності: Постанова КМУ від 28.02.2000 р. № 419 (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-п>.

182. Азаров Ю. І., Хабло О. Ю., Конюшенко Я. Ю. Окремі питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Юридичні науки*. 2015. № 5. С. 135–141.

183. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р. № 223-559/0/4-13 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>.

184. Запотоцький А. П. Особливості тимчасового доступу до речей і документів під час досудового розслідування злочинів у сфері будівництва. *Науковий вісник НАВС*. 2017. № 2 (103). С. 131–145.

185. Комарова М. В. Правові та організаційні засади обшуку у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2019. 256 с.

186. Кікінчук В. В. Особливості тактики окремих слідчих дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 98–102.

187. Про затвердження Порядку планування та фінансування природоохоронних заходів: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 12.06.2015 р. № 194 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0994-15>.

188. Лилик В. А. Тактика огляду документів під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри: збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конференції (м. Суми, 25–26 квітня 2018 р.)*. Суми, 2018. Ч. 2. С. 74–77.

189. Слідчі (розшукові) дії: навч. посібник / О. В. Авраменко, Р. І. Благути, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за ред. Р. І. Благути та Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

190. Криміналістичне документознавство: практ. посібник / В. В. Бірюков, В. В. Коваленко, Т. П. Бірюкова, К. М. Ковальов; за заг. ред. В. В. Бірюкова. – К.: Паливода, 2007. – 332 с.

191. Хижняк Є. С. Тактичні прийоми проведення слідчого огляду документів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 207–211.

192. Нечитайло В. А. Особливості допиту в кримінальних провадженнях щодо нецільового використання бюджетних коштів. *Юридичний часопис НАВС*. 2014. № 1. С. 116–126.

193. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій: навч. посібник / О. О. Андрєєв, Д. Д. Заяць, В. В. Колесніков та ін.; за заг. ред. Д. Д. Заяця. Х.: ХНУВС, 2011. 184 с.

194. Образцов В. А., Богомолова С. Н. Допрос потерпевшего и свидетеля на предварительном следствии. М.: Омега-Л, ИМПЭ им. А. С. Грибоедова, 2003. 160 с.

195. Вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 31.07.2017 р. у справі № 583/1663/17 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67999633>.

196. Мазур А. П. Межі початкового етапу розслідування. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 435–441.

197. Шевчук В. М. Тактичні операції в криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Х.: Апостіль, 2013. 440 с.

198. Шевчук В. М. Вплив етапів розслідування на розробку тактичних операцій. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 4. С. 48–53.

199. Журавель В. А. Проблеми періодизації досудового розслідування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 136–144.

200. Москаленко Г. В. Перелік типових слідчих ситуацій для кожного етапу розслідування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 247–252.

201. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др.; под ред. В. К. Лисиченка. К.: Выща школа, 1988. 405 с.

202. Давиденко В. С. Реалізація завдань досудового розслідування хабарництва в системі наступних слідчих дій. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2012. № 6. С. 176–179.

203. Пчеліна О. В. Етапізація процесу розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 167–170.

204. Данилюк М. І. Подальший етап розслідування корупційних злочинів. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. Серія юридична. 2011. № 1 (2). С. 293–299.

205. Перлін В. С. Особливості розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи. *Судова та слідча практика України*. 2017. Вип. 5. С. 118–122.

206. Ищенко Е. П. Криминалистика: краткий курс. М.: Контакт, 2003. 302 с.

207. Соф'їн М. І. Процесуальні принципи і гарантії забезпечення слідчим відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. *Юридичний часопис НАВС*. 2016. № 2 (12). С. 40–49.

208. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

209. Чумак Д. П. Особливості отримання інформації, яка характеризує особу підозрюваного, та витребування інших необхідних матеріалів URL: http://chumak.vn.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=172%3A2013-03-17-12-08-52&lang=uk.

210. Єні О. В. Оцінка прокурором обставин, які характеризують особу обвинуваченого. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 17. С. 1–6.

211. Патрелюк Д. А. Мета і завдання протидії кримінальному переслідуванню. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 191–195.

212. Цимбалюк В. І. Процесуальний порядок огляду місця події. *Юридичний вісник*. 2014. № 33. С. 144–147.

213. Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений. Х.: Вища школа, 1978. 144 с.

214. Шепітько В. Ю. Тактика огляду місця події: конспект лекцій. Х.: УкрЮА, 1994. 20 с.

215. Лилик В. А. Огляд місця події під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *NationalLawJournal: TheoryandPractice*. 2018. Aprilie. P. 172–175.

216. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. К.: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

217. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. К.: МАУП, 2007. 512 с.

218. Яремчук В. О. Проблеми залучення спеціалістів до проведення огляду місця події (організація і тактика). *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2 (8) URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_24.

219. Криміналістика: підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

220. Фурман Я. В. Особливості фіксації процесу і результатів огляду місця події при злочинних посяганнях на предмети релігійного культу. *Наше право*. 2014. № 6. С. 124–130.

221. Карпушин С. Ю. Проведення одночасного допиту в кримінальному провадженні. *VisegradJournalonHumansRights*. 2015. № 4/1. Р. 60–65.

222. Карпушин С. Ю. Проведення одночасного допиту у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2. С. 238–243.

223. Котюк О. І. Мета, фактичні та процесуальні підстави одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб потребують уточнення. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 26–32.

224. Чаплинська Ю. А. Одночасний допит двох раніше допитаних осіб (організаційний аспект). *Науковий вісник ДДУВС*. 2013. № 1. С. 548–555.

225. Пчеліна О. В. Використання спеціальних знань у галузі економіки під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 2 (10) URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14povssd.pdf>.

226. Зинин А. М. Участие эксперта в процессуальных действиях. М.: Проспект, 2011. 160 с.

227. Шиян А. Г., Черненко А. П. Деякі питання відібрання зразків для експертизи в особи у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 233–236.

228. Ємець Н. А. Тактичні прийоми отримання експериментальних зразків для порівняльного дослідження. Участь спеціаліста у цій слідчій дії. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 113–117.

229. Гресь Ю. О. Технологія і тактика отримання зразків для експертизи. *Право і суспільство*. 2016. № 3. Ч. 2. С. 205–211.

230. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

231. Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. К.: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.

232. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 768 с.

233. Євдокіменко С. В. Судово-економічна експертиза: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.09. Х., 2017. 42 с.

234. Амеліна А. С. Поняття, сутність та процесуальний порядок підготовки та призначення судово-економічної експертизи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2018. Вип. 3. Т. 2. С. 132–135.

235. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Х.: Консум, 1999. 480 с.

236. Романів С. Р., Голяш І. Д. Основні напрями вдосконалення правового регулювання судово-економічної експертизи в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 796–802.

237. Софілканич О. В. Актуальні проблеми судово-економічної експертизи у кримінальних провадженнях про економічні злочини. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 1 (26). С. 169–174.

238. Клименко Н. І., Федчишин В. В. Судово-економічна експертиза: сучасний стан і актуальні питання. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 56–61.

239. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва: метод. рекомендації / О. В. Таран, Н. В. Тимофєєва. К.: НАВС, 2016. 55 с.

240. Лилик В. А. Технічна експертиза документів під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової систем*: збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конференції (м. Дніпро, 6–7 квітня 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 95–97.

241. Качурін С. Г. Проведення удо-почеркознавчої експертизи в умовах діючого кримінального процесуального законодавства. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2015. № 30. С. 90–105.

242. Стецик Б. В. Особливості тактичних, процесуальних та організаційних засад підготовки, призначення та проведення судово-почеркознавчої експертизи. *Науковий вісник Львівської комерційної академії*. Серія: Юридична. 2015. Вип. 1. С. 246–260.

243. Качурін С. Г. Тактика проведення судово-почеркознавчої експертизи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук:12.00.09. Одеса, 2006. 19 с.

244. Комісарчук Р. В. Почеркознавча експертиза в технології розслідування господарських злочинів: методично-організаційне забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 160–164.

ДОДАТКИ

Додаток А

РЕЗУЛЬТАТИ

анкетування працівників органів досудового розслідування щодо методики розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами

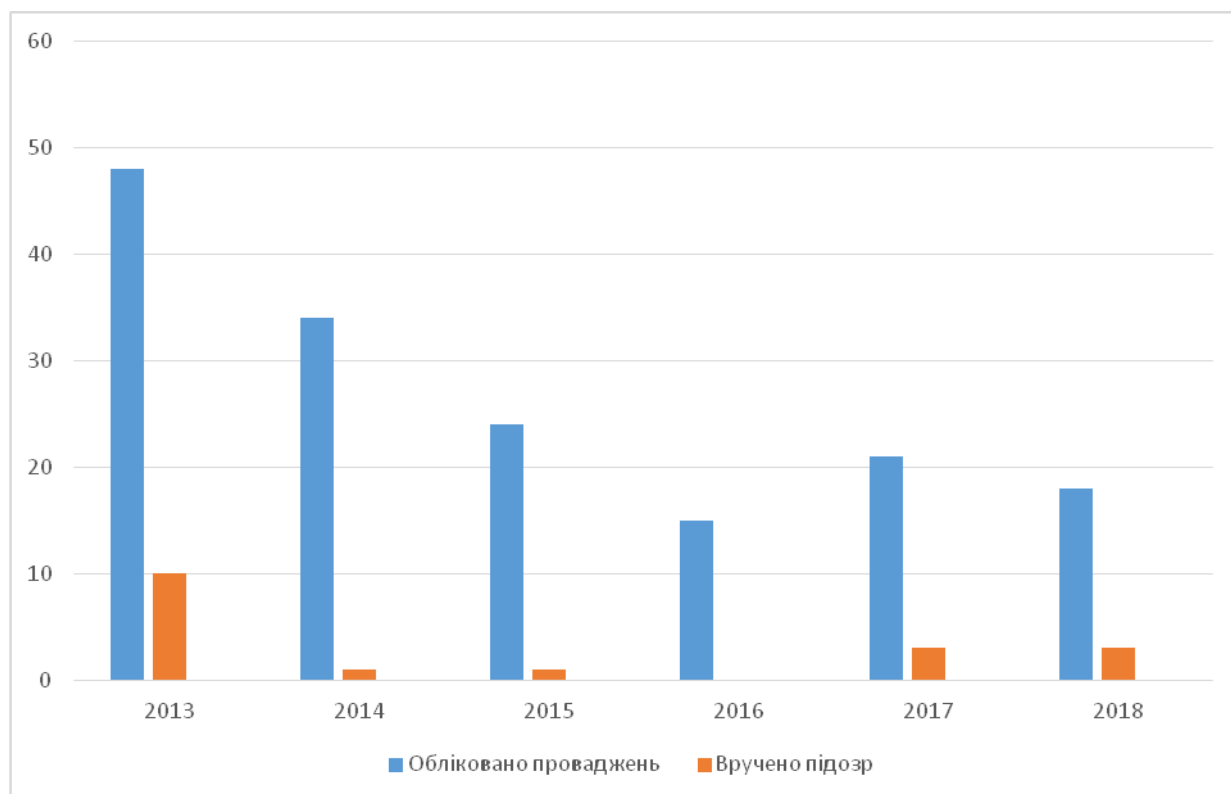
з/п	Запитання та варіанти відповідей	так, у %	ні, у %
1	Який Ваш загальний стаж роботи в поліції:		
	- до 5 років	162, 55 %	30, 45 %
	- від 6 до 10 років	41, 14 %	251, 86 %
	- від 11 до 15 років	61, 21 %	231, 79 %
	- понад 15 років	28, 10 %	264, 90 %
2	Який Ваш рівень освіти:		
	- вища юридична	201, 69 %	91, 31 %
	- вища економічна	88, 30 %	204, 70 %
	- вищі юридична й економічна	48, 16,5 %	244, 83,5 %
	- інша	0	292, 100 %
3	Чи використовуєте Ви у своїй практичній діяльності відомості про криміналістичну характеристику злочину:		
	- використовую постійно	34, 12 %	258, 88 %
	- використовую лише тоді, коли стикаюся з новим для себе видом злочину (інколи)	186, 64 %	106, 36 %
	- ніколи не використовую	72, 25 %	220, 75 %
4	Чи потрібно, на Вашу думку, накопичувати, систематизувати інформацію та розвивати криміналістичну характеристику:	253, 87 %	39, 13 %
5	Які, на Вашу думку, елементи криміналістичної характеристики є найбільш важливими для злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів (позначте 4–6 варіантів):		
	- спосіб учинення злочину (підготовка, безпосереднє вчинення, приховування)	292, 100 %	0

	- час учинення злочину	292, 100 %	0
	- місце вчинення злочину	292, 100 %	0
	- обстановка вчинення злочину	91, 31 %	201, 69 %
	- предмет злочину	292, 100 %	0
	- знаряддя та засоби вчинення злочину	98, 34 %	194, 66 %
	- особа злочинця	292, 100 %	0
	- особа потерпілого	0	292, 100 %
	- сліди вчинення злочину	292, 100 %	0
6	Які, на Вашу думку, процесуальні джерела доказів є найважливішими під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами (позначте 1–2 варіанти):		
	- показання	191, 65 %	101, 35 %
	- речові докази	57, 20 %	235, 80 %
	- документи	292, 100 %	0
	- висновки експертів	268, 92 %	24, 8 %
7	Які, на Вашу думку, типові слідчі ситуації під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів трапляються найчастіше (укажіть один варіант відповіді):		
	- інформація про виявлення факту нецільового використання бюджетних коштів в органи досудового розслідування надійшла від державного контролюючого органу у бюджетній сфері	203, 69,5 %	89, 30,5 %
	- інформація про виявлення факту нецільового використання бюджетних коштів в органи досудового розслідування надійшла від оперативного підрозділу	61, 20,5 %	231, 79,5 %
	- про факт нецільового використання бюджетних коштів органам досудового розслідування стало відомо під час розслідування іншого злочину	28, 10 %	264, 90 %
8	Чи потрібно, на Вашу думку, під час розроблення окремих криміналістичних методик більше уваги	245, 84 %	47, 16 %

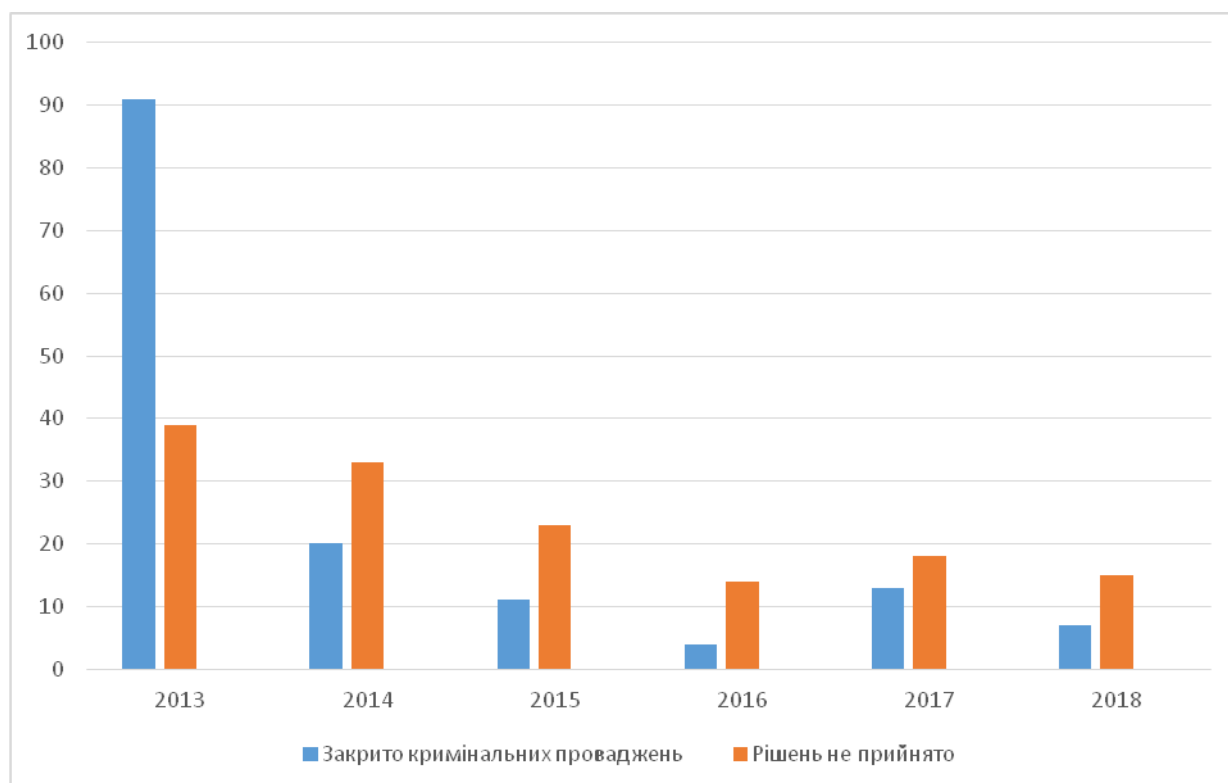
	звертати на дослідження подальшого етапу розслідування		
9	Чи складаєте Ви під час розслідування злочину план його розслідування:		
	- постійно складаю	95, 32,5 %	197, 67,5 %
	- складаю інколи у зв'язку зі складністю провадження (кілька епізодів, два і більше підозрюваних)	147, 50,3 %	145, 49,7 %
	- ніколи не складаю	50, 17 %	242, 83 %
10	Чи складаєте Ви план проведення окремої слідчої (розшукової) дії:		
	- постійно складаю	42, 14,4 %	250, 85,6 %
	- складаю інколи у зв'язку з складністю слідчої (розшукової) дії	88, 30 %	204, 70 %
	- ніколи не складаю	162, 55,5 %	130, 44,5 %
11	Чи потрібно, на Вашу думку, слідчому взаємодіяти з іншими органами та підрозділами під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами	274, 94 %	18, 6 %
12	З ким, на Вашу думку, найчастіше взаємодії слідчий під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами (укажіть 3–4 відповіді):		
	- з іншими слідчими (слідчим)	161, 55 %	131, 45 %
	- зі співробітниками оперативних підрозділів	226, 77 %	66, 23 %
	- зі спеціалістами та експертами	292, 100	0
	- з посадовими особами контролюючих органів (Рахункової палати, Державного казначейства, Державної фіскальної служби тощо)	199, 68 %	93, 32 %
	- з посадовими особами органів місцевого самоврядування	117, 40 %	175, 60 %
	- із громадськістю, засобами масової інформації	26, 9 %	266, 91 %
	- ні з ким	0	292, 100 %
13	Які, на Вашу думку, слідчі (розшукові) дії найчастіше проводяться під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу		

	з відходами (укажіть 4–5 варіантів):		
	- огляд (документів, місця події тощо)	292, 100 %	0
	- допит	292, 100 %	0
	- одночасний допит	250, 85,6 %	42, 14,4 %
	- пред'явлення для впізнання	74, 23,3 %	218, 74,7 %
	- обшук або тимчасовий доступ до речей і документів	292, 100 %	0
	- слідчий експеримент	0	292, 100 %
	- призначення судової експертизи	292, 100 %	0
	- відібрання зразків для експертизи	213, 73 %	79, 27 %
14	Чи вважаєте Ви за доцільне під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами, проводити негласні слідчі (розшукові) дії		
	- доцільно у будь-якому випадку	0	292, 100
	- доцільно лише в найбільш складних випадках чи тоді, коли підозрюваний переховується	157, 54 %	135, 46 %
	- недоцільно	135, 46 %	157, 54 %
15	Які, на Вашу думку, судові експертизи найчастіше призначаються під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами (укажіть 3-4 варіанти):		
	- технічну експертизу документів	292, 100 %	0
	- почеркознавчу	292, 100 %	0
	- будівельно-технічну	199, 68 %	93, 32 %
	- судово-економічну	292, 100 %	0
	- екологічну	55, 19 %	237, 81 %

СТАТИСТИЧНІ ДАНІ
щодо облікованих кримінальних проваджень, які стосуються нецільового
використання бюджетних коштів та кількості вручених особам підозр
у період 2013–2018 рр.

СТАТИСТИЧНІ ДАНІ
щодо закритих кримінальних проваджень, які стосуються нецільового
використання бюджетних коштів, та кількості проваджень, у яких рішення
не прийнято, у період 2013–2018 рр.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Лилик В. А. Бюджет України як предмет посягання у злочинах, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2017. Вип. 3. Т. 2. С. 99–102.

2. Лилик В. А. Характеристика особи злочинця у злочинах, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 123–125.

3. Лилик В. А. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Право і суспільство*. 2017. №6. Ч. 2. С. 182–186.

4. Лилик В. А. Типові способи вчинення злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Судова та слідча практика в Україні*. 2018. Вип. 6. С. 121–125.

5. Лилик В. А. Огляд місця події під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2018. Aprilie. P. 172–175.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Лилик В. А. Місцевий бюджет: поняття, значення та класифікація. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса. 8–9 грудня

2017 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. Ч. 2. С. 81–84.

7. Лилик В. А. Технічна експертиза документів під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 6–7 квітня 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 95–97.

8. Лилик В. А. Тактика огляду документів під час розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Суми, 25–26 квітня 2018 р.). Суми: Сумський НАУ, 2018. Ч. 2. С. 74–77.

9. Лилик В. А. Типові способи нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Актуальні питання реформування правової системи України: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 6–7 липня 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 93–96.

10. Лилик В. А. Типові сліди злочину, пов'язаного з нецільовим використанням бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами. *Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 20–21 липня 2018 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2018. С. 94–98.